

Sebastià
Solé i Cot

La Nova Planta i l'organització política del Pla de Barcelona

Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona

Sebastià
Solé i Cot

La Nova Planta i l'organització política del Pla de Barcelona

Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona

Institut de cultura: ARXIU HISTÒRIC
DE LA CIUTAT

Director:
Manuel Rovira i Solà

Secretaria:
Dolça Roca i López

Coordinador de les edicions del Seminari d'Història de Barcelona:
Ramon Grau i Fernández

© del text, Sebastià Solé i Cot
© de l'edició,
Arxiu Històric de la Ciutat
(Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona)
Casa de l'Ardiaca
Santa Llúcia, 1
08002 Barcelona
Tel. 93 318 11 95
Fax 93 317 83 27
Email: shb@mail.bcn.es

Octubre de 2001

Disseny gràfic:
Ferran Cartes / Montse Plass

Revisió lingüística:
Servei de Llengua Catalana
(Universitat de Barcelona)

Fotomecànica i impressió:
Imatge i Producció Editorial

ISSN: 1576-26-37
Dipòsit legal: B. -54.334-2000

La Nova Planta i l'organització política del Pla de Barcelona

Sebastià Solé i Cot

(amb la col·laboració de Rubén Cruz i Sasal i Enric Comes i Parer)*

Si sempre és convenient de tenir visions de conjunt i d'examinar les relacions dels diversos elements de la vida social i política, més ho és encara en un sistema conegut com a Despotisme Il·lustrat, en què l'absolutisme monàrquic aconseguia cotes de poder i de jerarquia desconegudes fins aleshores i en què les institucions municipals esdevenen un ínfim apèndix totalment subordinat a l'aparell del monarca, aquest aparell al qual molts posen el discutible –a l'Antic Règim– nom d'Estat.

Poc podríem conèixer i entendre, doncs, els municipis que hem rebut l'encàrrec d'estudiar si no ho fèiem des dels seus esglaons superiors del poder. Però també podríem donar la matèria per sabuda. No farem ni una cosa ni l'altra, sinó un entremig: un resum breu de totes aquelles institucions a les quals estaven

* Rubén Cruz ha efectuat una àmplia recerca bibliogràfica de dades sobre el Pla de Barcelona al segle XVIII. Enric Comes ha fet les prospeccions arxivístiques que s'expliquen als diferents apartats de «L'organització municipal...». Sebastià Solé i Cot ha dirigit aquesta recerca, ha treballat la bibliografia restant i ha redactat íntegrament el text. El treball és el resultat d'un encàrrec dels organitzadors del V Congrés d'Història de Barcelona, celebrat el 1997. Agraïm a l'equip coordinat per Ramon Grau a l'Ajuntament de Barcelona l'encàrrec i el suport posterior. La recerca s'ha pogut dur a terme gràcies als suports econòmics i logístics de l'Ajuntament de Barcelona, de la Universitat Autònoma de Barcelona, del Centre d'Estudis Ignasi Iglésias de l'antic poble de Sant Andreu de Palomar, i de la Secretaria d'Estat d'Universitats, Investigació i Desenvolupament, Direcció General d'Ensenyament Superior del MEC, projecte d'investigació PB96-0284 *Història d'una institució jurídica: la monarquia a la Corona d'Aragó*, dirigit pel Dr. Tomàs de Montagut i Estragués, catedràtic d'Història del Dret a la Universitat Pompeu Fabra.

subordinats els municipis, a fi de situar aquests en el marc institucional en el qual es van desenvolupar i actuar i del qual van dependre totalment com mai no n'havien depès els municipis catalans.

1. El règim de Nova Planta

El règim de Nova Planta va ser un sistema d'ocupació militar i política de Catalunya i, a més, va ser especialment venjatiu contra la Ciutat de Barcelona: destrucció de símbols (banderes, insígnies, els bancs del Consell de Cent, la campana Honorata), les gramalles senatorials dels consellers passaven a ser l'uniforme dels porters del nou Ajuntament,¹ prohibició que els regidors anessin amb carrossa de la Ciutat i que seïessin en cadires, sinó que ho havien de fer en bancs, confiscació de drets i rendes de la Ciutat i inversió del quint –el que abans era un impost de les ciutats (la cinquena part de les seves rendes) al rei, ara és el que el nou Ajuntament rebrà del rei amb el nom de *Dotació*, insuficient i mal pagada–, construcció de la Ciutadella per dominar la ciutat –se n'escamparan els plànols per tot Europa com a exemple de mitjà per al manteniment de l'autoritat reial i no pas per a la defensa de la ciutat– enderrocant tot un barri –el de Ribera– sense respectar la capitulació que havia posat fi al setge, el corregidor havia de presidir l'Ajuntament, desaparició de l'expressió Ciutat de Barcelona del llenguatge i dels usos polítics i administratius –substituïda per la castellana i políticament més aigualida d'*ayuntamiento* (*de regidores*)–,

1. “No usen el traje antiguo de cuello, gorra y gramalla o toga consular o media toga que usaban antiguamente [...] y que vayan con el traje moderno español” (Reial cèdula instructòria, de 15-X-1718, per al *Gobierno Político y Económico de la Ciudad de Barcelona y demás Ciudades y Villas Cabezas de Corregimiento del Principado de Cataluña*, § 1, A. SANMARTÍ, *Colección de órdenes relativas a la Nueva Planta de la Real Audiencia de Cataluña*, Lleida, s.a., pàg. 102). “El traje moderno español es de casaca, que llamamos comunmente Militar, y es de negro en todo tiempo” (pàg. 105).

acataments i humiliacions constants dels representants de la ciutat davant el capità general i el corregidor,² participació a les Corts castellanes després de Jaén, que n'era, fins aleshores, l'última de les ciutats en un món jeràrquicament ordenat, supressió de la jurisdicció de la ciutat sobre el seu territori urbà i de tota autoritat sobre el seu territori fora portes (és a dir, fora muralles).

Per això havien de fer tant d'efecte, justament a Barcelona, el 1759, l'entrada de Carles III (de Borbó) –un rei que es deia igual que “el darrer rei dels catalans”–, així com la seva cèlebre frase “*Mis amados consellers*” adreçada als servils edils de la ciutat, i tot el que va succeir en la visita i en la política reial posterior. Avui ens costa molt de copsar l'impacte que a Barcelona va causar tot això.

Que el règim de Nova Planta fos dur i venjatiu no priva que fos intel·ligent –des del punt de vista reial, és clar–, madur, reflexiu –com molt bé explicava el Dr. Font a les seves enyorades classes– i perseverant, fins al punt que Barcelona i Catalunya no van aixecar políticament més el cap, i, les vegades que ho van voler fer, van ser objecte d'una repressió tan enèrgica que el van haver de tornar a abaixar corrents per molts anys. Recordem, per exemple, com Azaña explica que hom li ha dit que a Barcelona cal

2. Per exemple, i entre moltes altres, “*han de recibir al Gobernador y Capitán General a la puerta de la Iglesia, y luego pasar adelante encaminándose al Altar Mayor, y esperar allí al pie de las gradas de la escalera que sube al Presbiterio, hasta que suba el Gobernador y Capitán General y Audiencia, subiendo después ellos a sentarse a sus bancos a la parte de la Epístola [la part preferent és la de l'Evangelij], y de la misma manera al bolverse, hasta que el Gobernador y Capitán General tome el coche, llevando al entrar y salir las Mazas bajas en presencia de las de mi Real Audiencia, el qual dicho ceremonial he tenido por bien aprobar; para que se establezca en adelante como lo mando, quedando abolido en esta parte el antiguo que tenían los Concelleres de dicha Ciudad, previniéndose asimismo que quando el Regimiento de esa Ciudad y de las demás Cabezas de Corregimiento vayan en forma de cuerpo en común a funciones públicas de Iglesias, no salga ningún Canónigo ni otro Prevendado o Beneficiado a darles el agua bendita*” (§ 4 de la Reial cèdula instructòria, de 15-X-1718, SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 107-108). Als sis primers capítols de la cèdula reial hi ha d'altres disposicions d'aquest tenor (vegeu SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 101-109).

bombardejar-la cada 50 anys,³ o aquell general franquista que, a punt d'entrar a Barcelona i mirant-se-la des del Tibidabo, exclama “*quién ha sido el traidor que ha permitido esto*”.

Però, a diferència de la política de Franco amb Catalunya (que tan bé queda representada per aquesta darrera frase) i amb la qual hi ha tants de paral·lelismes, per un seguit de causes i de personatges que ara no hi hem d'entrar, els Borbons, durant el règim de Nova Planta, no van pas dur a terme una política de decapitació econòmica de Barcelona i Catalunya, sinó justament tot el contrari, la qual cosa va crear uns sectors addictes al règim –al rei– que governs anteriors dels Àustries no havien sabut obtenir. Elliott es preguntava el perquè d'això darrer en el col·loqui «30 Anys de *La Revolta Catalana*»⁴, celebrat a la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquesta fidelitat va quedar reforçada quan, amb el desenvolupament econòmic i la industrialització, per un costat, i la supressió de les barreres internes dins la Monarquia i la llibertat de comerç amb Amèrica, per un altre, Espanya i les Índies es van convertir en el mercat principal –‘natural’ han pensat molts– de les manufactures catalanes i en terres d'emigració que oferien un esdevenidor pròsper als catalans que hi anaven amb iniciativa i laboriositat. Tot això ha estat decisiu en l'esdevenidor polític de Catalunya des de la conquesta de Barcelona per Felip V el 1714.

3. “*Una persona de mi conocimiento asegura que es una ley de la historia de España la necesidad de bombardear Barcelona cada cincuenta años. El sistema de Felipe V es injusto y duro, pero sólido y cómodo. Ha valido para dos siglos*” (Manuel AZAÑA, *Diarios completos*, Barcelona, 2000, pàg. 1069). Sobre això, tres observacions: la *persona de mi conocimiento*, el nom de la qual no vol revelar, sembla ésser algú d'una certa confiança o, si més no, confidencialitat, i la protegeix no dient-ne el nom; Azaña considera el govern *manu militari* de Catalunya instaurat per Felip V vigent sense solució de continuïtat des del 1714 fins al moment en què escriu el diari, cosa que em sembla d'una obvietat elemental encara que no sigui avui políticament ni històricament ‘correcte’ d'afirmar-ho; i, per últim, que no ens ha de sorprendre que, si Azaña i els seus col·laboradors pensaven així, els de l'altre bàndol, els sublevats, bombardegessin Gernika, Barcelona, i, en general, tanta població civil com van bombardejar.
4. J. M. ELLIOTT, «Conferència de clausura...», *Manuscrits*, 15 (1997), pàg. 177-178.

En resum: podríem comparar, *mutatis mutandi* –i perdonin per l'abús retòric i didàctic; ja sé que les comparacions són sempre relatives, i més les històriques–, la política –sobretot econòmica– dels Borbons set-centistes espanyols envers Barcelona i Catalunya, no pas amb la de Franco el 1939, sinó amb la dels aliats occidentals envers el Japó i Alemanya després de la II Guerra Mundial.

Concepte

Com sabem, el resultat de la Guerra de Successió va permetre Felip V de suprimir molts drets i institucions de Catalunya i dels altres territoris de la Corona Catalanoaragonesa. Hi va haver un període provisional fins que, pel gener de 1716, va entrar en vigor, progressivament, el famós decret de Nova Planta. Aquest decret ha estat qualificat per Núria Sales de “*minució en detalls circumstancials i vague o mut en disposicions fonamentals*”.⁵ La frase és gràfica, però no del tot exacta per tal com el decret sí que estableix clarament els principis generals que guiaran de manera incontrovertida el desenvolupament del nou sistema jurídic, polític i administratiu. Tanmateix sí que van caldre un seguit de disposicions per reglamentar tot allò que la Nova Planta no preveia i per anar legislant i reglamentant sobre la marxa els problemes i necessitats que s’anaven presentant. Aquest conjunt de disposicions, d’institucions i dels principis que les conformaven és el que, des de Mercader, anomenem règim de Nova Planta, el qual, per les seves característiques, és comú a tots els regnes de l’antiga Corona Catalanoaragonesa, tot i que les disposicions legals que el desenvoluparen no ho són. Fins i tot per a València podem parlar d’un règim de Nova Planta, malgrat que València no va tenir cap decret amb aqueix nom.

5. Manuel ARDIT, Albert BALCELLS i Núria SALES, *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975*, Barcelona, 1980, pàg. 26.

A més a més de l'absolutisme, del centralisme i d'un cert uniformisme castellanitzant, són característiques del règim de Nova Planta les següents: *a)* un règim d'ocupació militar, molt sever els primers anys, que es va anar relaxant progressivament després, però mai no del tot; *b)* la consideració del territori del Principat com a país hostil i de conquesta, consideració que es manté ben viva fins al mateix segle XX;⁶ *c)* una malfiança, fins i tot envers els mateixos catalans que s'han manifestat extremament fidels al monarca vencedor; *d)* l'aplicació d'estructures politico-administratives similars a les de l'imperi d'ultramar; *e)* com a conseqüència de les anteriors, el reforçament de les atribucions de les autoritats militars sobre el conjunt social,⁷ unes atribucions no sols militars sinó també polítiques que els permeteren acumular diversos sous;⁸ *f)* un allunyament, amb excepcions, dels catalans dels càrrecs superiors i intermedis, reservats a partir d'ara, en la seva immensa majoria, als que els catalans anomenaven "castellans", que eren els naturals dels territoris peninsulars de la Corona de Castella (sobretot castellans, andalusos i navarresos); *g)* un impost nou, el Cadastre, que té per finalitat principal de recaptar del mateix país el cost del manteniment de

6. Cada vegada són més els treballs que expliquen i insisteixen en aquestes dues característiques del règim de Nova Planta: així, per exemple, els de Josep M. GAY I ESCODA, *El corregidor a Catalunya*, Madrid, 1997; C. GARRIGA, «La 'enfermedad política' de Cataluña: en torno a la diputación de los colegios y gremios de Barcelona (1773-1775)», *Anuario de Historia del Derecho Español*, LXVII-1 (1997), pàg. 721-748, i, del mateix autor, «Despotismo ilustrado y desorden social: la restauración de la Nueva Planta de la Audiencia de Cataluña (1775)», *Initium. Revista Catalana d'Història del Dret*, 2 (1997), pàg. 485-516; J. LLIMARGAS, *Consens i coerció en l'exercici del poder a Catalunya: la Junta Provincial de 1794-1795*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra [treball d'iniciació a la recerca, mecanografiat]; L. ROURA, «Barcelona i les precaucions militars del reformisme borbònic envers el Principat», dins J. ROCA I ALBERT (coord.), *El municipi de Barcelona i els combats pel govern de la ciutat*, Barcelona, 1997, pàg. 75-86.
7. Aquesta característica és analitzada en profunditat al llarg de l'obra de Josep M. GAY, *El corregidor...*
8. Pel que fa als corregidors, ESCARTÍN assegura que l'import que rebien pel sou del càrrec els era descomptat del sou de governador militar (E. ESCARTÍN, «El corregiment de Barcelona: notes per al seu estudi», dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, vol. II, pàg. 52-53).

l'exèrcit que l'ocupa, els quals –exèrcit i impost–, de manera sincrònica, es van fent més suaus a mesura que avança el segle; però impost que es va afegir als impostos antics, que no foren suprimits, sinó que, en la seva major part, foren confiscats per la hisenda reial; *h*) una voluntat de revenja contra les institucions catalanes i molt especialment contra la Ciutat de Barcelona, els òrgans de govern de la qual no van ser mantinguts ni provisionalment després de la conquesta borbònica, a diferència del que va passar amb els altres municipis catalans.⁹

Tot això va provocar en la població catalana, entre d'altres, les reaccions següents: *a*) una por generalitzada envers el poder, amb nul·les o escasses possibilitats de protestar i de lluitar contra els abusos dels poderosos; *b*) una concentració d'energies en les activitats econòmiques, que generà un desenvolupament sorprenent; *c*) la conservació viva de l'animadversió tradicional dels catalans contra els francesos (però no pas contra els francesos residents a Catalunya), i la inexistència d'un odi anticastellà comparable tot i que hom té clar que conformen l'aparell d'ocupació.

Organització i divisió dels poders del rei¹⁰

El rei absolut era sobirà –és a dir, el superior de tot i de tothom en les coses temporals–, tenia la *plenitudo potestatis*, la *maiestas*,

9. Josep M. TORRAS i RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Barcelona, 1985, pàg. 132-142.
10. Per obtenir una visió general del marc institucional de la Monarquia Hispànica central, territorial i municipal, recomanem la lectura dels capítols corresponents del llibre de José Antonio ESCUDERO, *Curso de Historia del Derecho*, Madrid 1995 (n'hi ha diverses edicions), amb abundants referències bibliogràfiques. Per a una visió jurídica precisa i detallada de les mateixes institucions, vegeu l'obra de Ramon Lázaro DE DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones del derecho público general de España, con noticia del particular de Cataluña, y de las principales reglas del gobierno de cualquier estado*, Madrid, 1800-1803, 9 vol.
11. Macanaz resumia l'esperit del nou règim que s'imposava a Catalunya a conseqüència de la victòria borbònica amb aquestes paraules: “*todos sus fueros y privilegios quedan derogados, y no hay más fuero ni privilegio que la voluntad del rey*” (ARDIT..., *Història dels Països Catalans...*, pàg. 16).

el poder absolut. La llei era la voluntat del rei (una de les moltes fórmules o aforismes de l'absolutisme).¹¹ No tenia superior en les coses temporals, era situat al cim de la piràmide del poder. Això s'accentuava al màxim en les monarquies que havien aconseguit imposar el que anomenem absolutisme reial, concepte oposat al pactisme o contractualisme, com, per exemple, la monarquia francesa des del segle XVII, la monarquia hispànica al segle XVIII o el Papat de l'Església si més no des del segle XVI. Els límits del poder d'aquests reis eren religiosos i morals (i, doncs, eteris, si bé d'un cert pes), materials (condicionaments del poder derivats del desenvolupament tècnic, de les limitacions financeres i els condicionaments burocràtics, i dels jocs d'aliances i contrapesos interns i externs de la monarquia) i jurídics (drets adquirits dels vassalls, sobretot drets privats i privilegis que els monarques no podien ni volien trepitjar: no era aconsellable d'ignorar-los ni tenien prou poder per fer-ho).

Aquest poder omnímode i indiscutible, no l'exerceix el rei personalment –ni pot ni tan sols vol a penes supervisar-lo–, sinó que el delega a persones i institucions que, més que governar en interès del rei (i dels seus vassalls: això, com a molt, és secundari), pugnen i malden per augmentar les seves competències, els seus emoluments, els seus ingressos i la seva influència, i procuren de col·locar gent dels seus en els llocs de poder. Això provoca una plaga de conflictes i de competències –sempre positives, en el sentit processal del mot– que alenteix i paralitza l'administració, desespera els administrats i engreixa la burocràcia, que és la principal beneficiària del sistema. I encara que el rei, teòricament, pot resoldre-ho tot perquè està per damunt de tot i de tothom, a la pràctica ni vol ni pot fer-ho: com deia Alejandro Nieto, estudiós de la burocràcia històrica i actual, “*el rey da un puñetazo encima de la mesa y sólo consigue hacer saltar los papeles*”.¹² Els ministres no se li oposen mai frontalment, però, adés

12. La frase va ser pronunciada oralment a la Facultat de Dret de la UAB deu fer més de vint anys. El professor Nieto té, entre altres virtuts, la capacitat de sintetitzar idees amb frases gràfiques, que els que les senten les recorden amb facilitat tota la vida.

per resistència passiva, adés per mil subterfugis, acaben sempre sortint-se amb la seva.

Institucions superiors o centrals (rei, consells, juntes, secretaris del despatx)

Entenem per institucions centrals aquelles que resideixen a la Cort, tenen competència sobre tota la Monarquia o sobre importants conjunts de les seves províncies, estan jeràrquicament per damunt de les autoritats reials provincials, no tenen cap superior llevat del rei i, en general i en condicions normals, pronuncien l'última i definitiva paraula sobre els afers de la seva competència, tret del cas, infreqüent, que el rei els desautoritzi. Com que una de les característiques del règim de la Nova Planta en particular i del Despotisme Il·lustrat dels Borbons en general és l'absolutisme i el centralisme, es produeix una potenciació d'aquestes institucions que, si de primer absorbeixen competències i funcions dels regnes, de l'Església, i dels municipis, també n'absorbiran de les que exercien les mateixes autoritats reials de les províncies, que, en allò que sigui possible per les tècniques i desenvolupament burocràtic de l'època, perdran part de la seva autonomia i veuran estrènyer-se damunt d'elles el control i la supervisió dels dits organismes centrals.

Des de l'Edat Mitjana, els reis havien 'delegat' –si més no, això pretengueren després– per vies diverses (costum, privilegis, dret pactat...) poders seus en els nobles, en eclesiàstics, en municipis, etcètera. Alguns d'aquests poders són 'recuperats' pels reis durant l'Edat Moderna, de manera que els nobles només conserven, a la pràctica, algunes jurisdiccions, i les ciutats van perdre les seves competències més importants, les que ultrapassaven l'àmbit municipal. Però, a l'Edat Moderna, ningú no discuteix que –els posseeixi qui els posseeixi i amb l'antiguitat que els posseeixi– tots els poders han vingut del rei i, doncs, el rei sempre hi pot dir l'última paraula, encara que, de fet, no la hi digui mai.

Els poders que el rei conserva o recupera durant l'Edat Moderna es divideixen funcionalment en sis matèries bàsiques: estat, guerra, hisenda, govern, gràcia i justícia. Hi ha d'altres matèries a més d'aquestes, que són administrades independentment (Inquisició, Ordes Militars, etcètera). A aquelles sis matèries hi corresponen, més o menys, uns consells reials i –al segle XVIII que estudiem– unes secretaries (d'Estat i) del despatx, organismes i oficials en els quals el rei delega els afers de les matèries corresponents. Al llarg del segle, es produeix un desenvolupament i ascens polític de les secretaries, que aniran absorbint els expedients governatius de la seva matèria, sobretot els més importants i transcendents (i alguns secretaris despatxaran sovint amb el rei), i un descens i atrofia de la majoria dels consells, que es convertiran en uns organismes sense pes polític, on seuran ministres i alt personal al servei del rei jubilats o ascendits a fi de destituir-los del càrrec que ocupaven, i que elaboraran informes que no tindran transcendència i decidiran les causes contencioses del seu ram. Només els Consells de Castella i d'Índies –tots dos dotats d'una certa capacitat d'atracció de les matèries residuals o de ningú, pròpia de la matèria governativa– evitaren aquesta atrofia i ostracisme i continuaran sent organismes polítics de primera magnitud; aquesta és la causa que fins a l'època del constitucionalisme, en el segle XIX, no hi hagi una secretaria del despatx o ministeri de governació.¹⁵

Arribats en aquest punt, hem de fer algunes precisions terminològiques. Un expedient o document podia ser enviat o rebut per la via d'estat, guerra hisenda, etc., que volia dir pel consell respectiu; i si deia per la via reservada, volia dir que ho era per la secretaria. Els afers podien seguir un procediment contenciós o governatiu, independentment de la matèria de què tractaven. Els procediments contenciosos s'iniciaven mitjançant una demanda,

13. S'ocupava dels afers de govern la secretaria de justícia durant el segle XVIII? Sembla que no gaire abans de l'última dècada del segle si atenem l'origen de les cartes ordre enregistrades a la sèrie de *Cartas acordadas* del fons de la Reial Audiència (ACA, RA).

reclamaven uns drets, tenien un desenvolupament contradictori, donaven lloc a una causa o procés, s'hi adduïen proves de fets i de drets, s'hi al·legaven disposicions normatives i es decidien per un tribunal amb una sentència o acte. Tot el procés havia d'observar estrictament el dret vigent. Els afers governatius (pel procediment, no per la matèria) s'iniciaven amb una instància (anomenada també súplica, pediment, representació, memorial...), donaven lloc a un expedient, sol·licitaven drets o gràcies, no estaven sotmesos a formalitats, s'instruïen i es decidien unilateralment per l' 'administració' mitjançant una resolució, tot dintre d'una certa flexibilitat; derivava del procediment sumari indeterminat del dret canònic. En matèria de govern s'observava sempre el procediment governatiu –de la qual aquest n'havia rebut el nom–; però el dret català atorgava el dret de recórrer en justícia –és a dir, per via o procediment contenciós– contra les disposicions i actes de govern. Aquest dret havia estat considerat vigent sota el règim de la Nova Planta, si bé d'una manera selectiva (potser arbitrària; això no ha estat estudiat), mai contra providències de gran transcendència, com aquelles que afectessin el que avui en diríem l'ordre públic o aquelles que dictava el capità general en virtut del seu poder militar (encara que sovint no quedés clar amb quina naturalesa actuava). Sota el règim de la Nova Planta, en els períodes en què l'Audiència exercia el govern del Principat d'una manera diguem-ne ordinària, és a dir, sense submissió a l'arbitri del capità general,¹⁴ aquest dret s'havia respectat¹⁵ més per aconseguir ingressos per a l'Audiència que no pas com a dret i garantia efectiva dels vassalls catalans, que potser eren enganyats pels advocats respecte de les possibilitats d'èxit d'aquest recurs en justícia de què parlem. Probablement abans també passava alguna

14. Sebastià SOLÉ i COT, *La Governació General del Principat de Catalunya sota el règim de la Nova Planta, 1716-1808. Una aportació a l'estudi del procediment governatiu de les darreries de l'Antic Règim*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1981, [Resum de tesi doctoral], pàg. 27-29.

15. Així, l'any 1775, tan bon punt l'Acord recuperà el govern ordinari del Principat, dictà normes per regular la interposició del recurs en justícia contra les providències governatives (SOLÉ i COT, *La Governació...*, pàg. 44-45).

cosa d'això, però les garanties de les persones i dels cossos eren més àmplies i sòlides, i l'Audiència i d'altres institucions eren més independents i protegien i aplicaven amb més eficàcia els drets i les lleis.

Institucions territorials

Volem referir-nos amb aquesta expressió a les institucions que tenen jurisdicció sobre un territori més extens que el municipal. A Catalunya, i a tota l'antiga Corona Catalanoaragonesa, n'hi ha de provincials i de corregimentals. Provincials són les que tenen jurisdicció sobre tota la província, mot utilitzat ja anteriorment per designar els regnes o estats del monarca, i que es consagra durant el XVIII; són, principalment, el capità general, l'Audiència i l'intendent. Corregimentals serien les que tenen jurisdicció sobre un dels corregiments en què es divideix la província, o un dels partits en què es divideix cada corregiment llevat del de Barcelona: es tracta principalment i respectiva dels corregidors i dels alcaldes majors amb les seves cùries, l'àmbit de jurisdicció dels quals és, respectivament, el corregiment i el partit, hereus en certa manera de les vegueries i sotsvegueries.

Aquest sistema de governació reial imposat a Catalunya per la Nova Planta –que en alguns dels seus trets bàsics coincideix amb l'anterior–, fortament militaritzat i amb un capità general i una Audiència interposats entre els corregidors (i els tinents llurs) i els organismes centrals de la cort, s'inspira estretament en el sistema de governació d'Índies, el qual, al seu torn, segons que apunta García-Gallo, havia seguit, en els seus orígens, el model de Navarra.¹⁶ Tot això amb notable diferència del sistema de governació de Castella, on, tanmateix, durant el segle XVIII evolucionarà vers una organització similar.

16. Alfonso GARCIA GALLO, «La Capitanía General como institución de gobierno político en España e Indias en el siglo XVIII», dins *Memoria del III Congreso Venezolano de Historia*, Caracas, 1979, pàg. 560 i seg.

*El capità general*¹⁷

Els consideren continuadors dels antics lloctinents i en pretenen exercir les funcions i gaudir de les prerrogatives i preeminències, la qual cosa genera força conflictes. Talment com aquells, representen la persona del monarca i, en correspondència, hom els deu veneració i acatament. Ostenten el comandament militar suprem de la província, així com la superioritat en tots els afers de guerra –i, doncs, en certa manera, en els afers d'ordre públic (en són els suprems responsables) i, per tant, amb implicacions en els afers de govern–, la qual cosa els permet de fer el que no poden fer per altres vies o matèries i els confereix una gran superioritat vers les altres autoritats provincials. Tenen, a més, els títols de governador i de president de l'Audiència, que els vinculen amb el Consell de Castella. En matèria de govern la seva supremacia no és clara –li serà disputada per l'Audiència– i l'exercici de les facultats corresponents variarà repetidament durant el segle, en què alternen els períodes de govern absolut dels capitans generals amb els de govern compartit amb l'Audiència segons les prescripcions del Decret de Nova Planta; tanmateix, els capitans generals acostumaran a imposar la seva autoritat emparats del suport de la via de Guerra, més poderosa i influent a la Cort i amb accés directe a la persona del rei, al contrari de la via de Justícia. En matèria de justícia, el seu paper i influència són simbòlics, llevat d'intervencions ocasionals o en els períodes d'exercici diguem-ne despòtic o arbitrari –així ho qualifica l'Audiència– del càrrec, però sempre d'un abast limitat en comparació amb la matèria de govern.

17. Per a aquest apartat i els dos següents, vegeu S. SOLÉ i COT, *La Governació General...*, tesi mecanografiada; i, del mateix autor i títol, un ampli resum sense apartat crític editat per la UAB, Bellaterra 1982.

La Reial Audiència

Administra la justícia civil i criminal ordinària. Consta de dues sales civils i una de criminal. En les causes civils, podia avocar dels tribunals inferiors les causes superiors a mil lliures,¹⁸ la qual cosa perjudicava enormement els emoluments d'aquells tribunals i dificultava que tinguessin una subsistència digna. També admetia amb amplitud les apel·lacions i diverses classes de recursos. En la justícia criminal, la Nova Planta, que reflecteix la preocupació del legislador per l'ordre públic i la repressió dels crims, confereix a la Sala del Crim de l'Audiència jurisdicció sobre justícies i ajuntaments que siguin delinqüents o negligents, així com el dret d'avocar les causes criminals que li semblin convenientes (§ 17; § 16 en la numeració de la *Nov^a Rec.*); estableix una suplicació i apel·lació a l'Audiència de les sentències dels jutges ordinaris i els obliga a *consultar la sentència i procés* amb la Sala abans d'executar-la (§ 18; § 17 en la numeració de la *Nov^a Rec.*).¹⁹

Una Reial cèdula, de 13-VIII-1769, va ampliar la jurisdicció civil i criminal dels alcaldes o ministres del crim de l'Audiència, que fins aleshores només la tenien, en els anomenats jutjats de província cumulativa i preventiva amb els corregidors i justícies dels pobles.²⁰ Dividida la ciutat en cinc quaters, en va assignar un a cada un dels dits alcaldes, i els va donar el nom de jutges de quarter; també els va conferir jurisdicció en el territori circumdant fins a 5 llegües,²¹ l'anomenat *rastro*, és a dir, la rodalia, que comprenia, de fet, tots els pobles de la jurisdicció reial del Pla de Barcelona, que eren la majoria. Exercien

18. *Constituciones y otros Drets de Catalunya*, Barcelona, 1704, vol. I, llibre 3, títol 7, constitució 20 (pàg. 207), confirmada per l'ordenança 112 de l'Audiència (*Ordenanzas de la Real Audiencia de el Principado de Cataluña...*, Barcelona, 1742, pàg. 51).

19. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 119.

20. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 146. L'administració de la justícia a Catalunya sota el règim de Nova Planta no ha estat estudiada específicament, per la qual cosa no podem ser més precisos en aquesta matèria.

21. Novísima Recopilación, 5.13.1.

jurisdicció civil, criminal i governativa ordinària. Nomenaven i supervisaven els alcaldes de barri –creats per Reial Instrucció de 21-X-1768–,²² i també els *serenos* nocturns.

Aquesta innovació té lloc en els anys de més intensitat de les reformes del regnat de Carles III, i concretament de la redistribució de competències que les va caracteritzar, una manifestació de la lluita pel poder entre les diferents institucions reials centrals i provincials, lluita que a Barcelona va arribar al seu zenit l'any 1775. Aquesta reforma va perjudicar els emoluments de la cúria del corregidor de Barcelona, que judicialment regentaven els alcaldes majors, i potser també la del corregidor de Mataró, a qui pertanyien pobles tan pròxims a Barcelona com Montgat i Montcada i Reixac.

El Reial Acord

És constituït per les dues sales civils de l'Audiència, sota la presidència –raríssimament efectiva de manera formal, però amb un gran pes decisorí segons les èpoques– del capità general. El Decret de Nova Planta li atribueix el govern del Principat, “*debiendo en nominaciones de oficios y cosas graves el Regente avisarle un día antes lo que se ha de tratar*” (§ 2; § 1 en la numeració de la *Nov^a Rec.*), i en aquest epígraf hi va haver l'origen de l'ambigüitat i dels conflictes, que altrament trobem també, en termes idèntics, a l'imperi d'ultramar. El Reial Acord també exerceix el govern intern de la mateixa Audiència i de tota la justícia reial ordinària del Principat.

Durant les primeres dècades de la Nova Planta, moltes qüestions governatives eren decidides, no pas per l'Acord –reunió de

22. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 146-147. Vegeu també Santos M. CORONAS, «La reforma judicial de Aranda (1766-1771)», *Anuario de Historia del Derecho Español*, LXVIII (1998), pàg. 45-81, i M. Mercè GRAS I CASANOVAS, «El territori de Barcelona a la fi de l'Antic Règim», dins Joan ROCA i ALBERT (coord.), *El municipi de Barcelona i els combats pel govern de la ciutat*, Barcelona 1995, pàg. 179-188.

les dues sales civils– sinó per totes tres sales –les dues civils més la criminal, potser en virtut de la confirmació dels antics estils i pràctiques del tribunal feta per Reial cèdula de 28-V-1716. Sigui per aquesta i/o per altres causes, s’observa una vacil·lació, segons les èpoques, en l’ús de les denominacions *Audiència* i *Acord*.

*L'intendent d'Exèrcit i de Província*²⁵

Era una autoritat de la més alta importància a la província. L'intendent i alguns dels seus col·laboradors tenien grau i ofici militar, però no eren militars “de guerra” sinó “d’hisenda”, és a dir, especialistes en administració i comptabilitat. Les seves competències fonamentals eren en hisenda, ram que exercia, per mitjà dels recursos econòmics i de l’administració, un control important sobre les institucions militars, destinatàries d’una gran part dels ingressos de la hisenda reial. Era el suprem responsable de la hisenda reial a la província. En aquesta competència, i a través dels sotsdelegats, sostenen una estreta relació amb els ajuntaments, especialment pel que fa al cadastre, el repartiment del qual és en mans dels esmentats ajuntaments i constitueix una font important de poder municipal i d’atractiu dels càrrecs de regidors.

Pel que fa a les matèries de guerra que en depenen, hi ha totes les relatives a sous, despeses, proveïments, construccions, etc. D’especial interès són els allotjaments, bagatges, utensilis, servituds municipals força carregoses distribuïdes pels ajuntaments; la política dels intendents durant el segle serà de substituir les prestacions obligatòries en espècie o en treball personal per la construcció de casernes i recerca de mitjans que evitin aquestes molèsties als pobles, encara que el seu cost sempre recaurà sobre els seus habitants.

25. Sobre aquesta institució a Catalunya, vegeu Eduard ESCARTÍN, *La Intendencia de Cataluña en el siglo XVIII*, Barcelona, 1995.

Exercien la supervisió dels propis i arbitris dels pobles, inclosos els arrendaments d'abastos i d'altres privatives municipals, si bé en aquestes matèries hi concorria, amb confusió de competències, la via de govern (Audiència i Consell de Castella). Aquesta supervisió, exercida amb descurança, es convertí en un rígid control de les hisendes municipals a partir de 1760 amb la creació, seguint el model francès, de la *Contaduría General de Propios y Arbitrios*, amb comptadores provincials sota la supervisió dels intendants. Amb això, els ajuntaments perderen la poca o la relativa autonomia financera de què disposaven i s'hagueren de valer de tot de subterfugis per poder invertir o gastar en coses no autoritzades. Tot i ser matèria de finances, en aquest ram de les finances municipals, per damunt de l'Intendent hi havia el Consell de Castella, institució a la qual estava adscrita la *Contaduría* abans esmentada.

L'intendent d'Exèrcit i de Província tenia concedides amb tanta amplitud com poca eficàcia la matèria que a l'època se'n diu 'polícia' i al segle XIX se'n dirà 'foment', i que tant va caracteritzar l'eficàcia dels intendants francesos: urbanisme, seguretat, obres públiques, desenvolupament econòmic, etc. Per via o procediment de justícia, l'intendent sentenciava sobre les demandes de les matèries que li eren pròpies mitjançant el dictamen d'un dels assessors de la Intendència. Era sotsdelegat de la Junta General de Comerç i Moneda.

Una part important de la seva força i influència política i de la seva relativa independència del capità general –amb els quals hi tingueren sovint enfrontaments–, venia de la comunicació directa i habitual de l'intendent amb el secretari del despatx d'hisenda (i, amb transcendència menor, amb el consell del mateix ram). Els intendants fiscalitzaren els capitans generals i altres elevats militars de guerra destinats a la província, informant-ne a la cort de les seves malifetes i errors i criticant-los durament, però, per ara, és difícil de valorar l'eficàcia d'aquesta fiscalització.

*El corregidor*²⁴

La majoria dels corregidors de Catalunya eren militars amb el comandament superior de la plaça, per la qual cosa eren anomenats també *governadors militars i polítics*. En el seu corregiment, venia a reunir les facultats del capità general a la província, més la sotsdelegació de la Intendència.²⁵ Per això, i en no tenir el contrapès de tantes i tan elevades autoritats com hi havia a Barcelona, el corregidor és una de les autoritats més sòlides i de vegades més despòtiques del règim. Desdeuises n'ha dit gràficament que “*ses forces seules limitent ses pouvoirs*”.²⁶ Carr afirma que, talment com el capità general a la província, era amo i senyor del corregiment quan els ministres encara no ho eren dels seus departaments.²⁷ Igualment ha esdevingut proverbial la frase atribuïda al corregidor de Mataró Oroncio Betrela, aclaparat per les greus dissensions, recursos i processos dins la ciutat (a conseqüència dels quals ell mateix va acabar sent condemnat i destituït): “*que si se hubiese hallado veinte leguas distantes de Barcelona, habría hecho rodar la cabeza a seis o siete*”.²⁸ Alguns autors diuen que fou aquest gran poder dels corregidors el que va privar els intendents d'exercir un paper més destacat i d'im-

24. Obres essencials per a l'estudi d'aquesta institució a Catalunya són: GAY, *El corregidor...*; MERCADER, *Felip V...*, pàg. 75-86; Eduardo ESCARTÍN, «El corregiment de Barcelona. Notes per al seu estudi», dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, vol. 2, pàg. 47-55; i TORRAS, *Els municipis...*, pàg. 157-178.

25. Per disposició legal, eren sotsdelegats de la Intendència per al partit de la capital del corregiment; per a l'altre partit –la majoria dels corregiments es dividien en dos partits–, ho era l'alcalde major corresponent. En el de Barcelona, que no estava dividit en dos partits, era sotsdelegat l'Assessor de la Intendència (ESCARTÍN, *La Intendencia...*, pàg. pàg.177-185).

26. DESDEUISES, *L'Espagne de l'Ancien Régime*, vol. II, *Les institutions*, Paris, 1897-1904, pàg. 195.

27. Raymond CARR, *España 1808-1975*, Barcelona, 1982, pàg. 76.

28. ACA, AN, reg. 848, f. 179; reg. 849, f. 12; reg. 850, f. 32; l'amenaça es datava el 26-II-1758 (l'autor que seguim diu 1768, però això deu ésser un error material del document o del llibre), i es reproduïa en el darrer punt del memorial presentat el 1759 (citat per Pere MOLAS I RIBALTA, *Societat i poder polític a Mataró. 1718-1808*, Mataró, 1973, pàg. 123 i n. 14).

posar amb més amplitud els seus criteris, cosa semblant al que va passar amb els intendants francesos i que era el model que semblava que es volia seguir a Espanya. A aquesta explicació caldria afegir-ne tres més: els vicis propis de la burocràcia espanyola (personals i organitzatius); la condició de militars de guerra dels corregidors –i de juristes els seus tinents– i, doncs, aliens a l'administració i a la política econòmiques; i la preocupació essencialment –gairebé exclusivament– d'ordre públic i recaptadora que va guiar des dels orígens el nou règim.

Malgrat la seva gran autoritat, en respondre la seva configuració a una preocupació eminentment per l'ordre públic, no van dur a terme el gran paper de foment econòmic que a França van desenvolupar els intendants, amb els quals es podrien comparar els corregidors per les atribucions que teòricament els foren encomanades per les instruccions de 13-X-1749 i de 15-V-1788,²⁹ així com per l'extensió de les seves circumscripcions. Molt més ben dotats de poders que els intendants, no tingueren ni la preparació ni la voluntat ni el suport de la superioritat ni col·laboradors suficients i preparats per dur a terme les missions de desenvolupament que els eren encomanades.

L'enumeració de les seves competències de govern i justícia (ordinària) és prolixa i variable: fonamentalment són responsables de l'ordre públic i d'una mena de “*superintendencia e inspección*”, sobre tot el corregiment, a més d'algunes competències determinades que enumera Dou, l'autor més clar, sistemàtic i complet en l'exposició del dret i les institucions públiques de l'època.³⁰ També tenen, pel Decret de Nova Planta (§ 44; § 30 en la numeració de la *Nov^a Rec.*), jurisdicció criminal sobre tot el corregiment.³¹ A la segona meitat del segle se'ls encomanen poli-

29. Recollides parcialment a la *Nov. Rec.* llibr. VII tít. XI.

30. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 120-145, especialment pàg. 134 i seg.

31. Els corregidors i alcaldes majors “*no pueden embarazar la [...] jurisdicción contenciosa ni gubernativa de las justicias de su partido: sólo pueden hacer causas criminales a prevención con las justicias ordinarias hallándose en los pueblos, y administrar privativamente la justicia criminal en los baronales, en que el dueño jurisdiccional tiene solamente la jurisdicción civil, y en los de jurisdicción real*”

cia i foment, semblantment als intendents. A la seu del corregiment tenen competències més àmplies, i en presideixen l'Ajuntament; decideixen per via de justícia els recursos contra les penes pecuniàries i comissos imposats pels ajuntaments, i en poden suspendre l'execució.³² Aquestes competències són les mateixes que les dels alcaldes majors, tinents seus, i que són els qui habitualment les exerceixen.

En les absències i vacants són substituïts pel tinent de rei (és a dir, el seu segon en el comandament militar) “*en lo político como los substituyen en lo militar*”.³³

Tenien comunicació directa amb el Consell de Castella, si més no des del 1767 a través del ministre del Consell encarregat de la província,³⁴ si bé aquesta comunicació no tenia la transcendència de la comunicació directa amb la cort de l'intendent per la via d'hisenda, per tal com els corregidors eren tots militars de guer-

inmediatos a la población en que tiene el corregidor su residencia y jurisdicción” (DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 136; segueix, sense citar-les, les circulars de l'Audiència de 10-VI-1723, 24-V-1725 i 23-VI-1766, recollides per SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 67). Igualment segons aquestes circulars de l'Audiència, només ella pot entendre dels recursos sobre procediments i determinacions dels batlles i de les apel·lacions sobre sentències i actes definitius dictades per corregidors i batlles (SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 68-69). Aquest text de DOU planteja diverses qüestions: als llocs en què hi havia batlle baronal amb jurisdicció civil, bé hi devia haver batlles nomenats per l'Audiència per a la jurisdicció criminal –si és així, no tindria sentit el que diu Dou–; en el cas de Barcelona, quins eren els pobles “*inmediatos a la población*” en què el corregidor i l'alcalde major administraven privativament la justícia criminal?, en quina disposició es basava? (Dou, que per a tot dóna referències legals, doctrinals i fins i tot filosòfiques, ací no ho fa). Dou, unes pàgines abans, diu que “*hay alcaldes que sólo tienen jurisdicción pedánea, como los de aldeas y lugares cortos, administrando la justicia ordinaria el juez de la villa, o de la cabeza de partido*” (DOU, *Instituciones...*, vol. II pàg. 105); segons el qüestionari de Francisco DE ZAMORA (*Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, 1973), no hi ha dubte que tots els batlles reials dels pobles del Pla –tots, llevat de Vallvidrera, Santa Creu d'Olorda i Pedralbes– eren d'aquesta classe (pregunta 25 per al corregiment de Barcelona, i pregunta 107 per als pobles); en una consulta de 1774, l'Audiència diu que “*todos los Bailes de este Corregimiento [de Barcelona] a excepción de uno son pedáneos*” (ACA, RA, *Consultas*, 3-X-1774, reg. 814 f. 519-520v).

32. SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 143-145.

33. Reial decret 11-VI-1718 (DOU, *Instituciones...* vol. II, pàg. 145).

34. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 141.

ra i, doncs, estretament vinculats amb aquesta via –que era la que decidia els nomenaments i ascensos i, doncs, de la que depenia la seva carrera– i no pas amb la de govern i justícia del Consell de Castella.

El corregidor de Barcelona, en cas d'absència o vacant de la capitania general, solia assumir-la com a comandant general de les Armes del Principat, de manera automàtica o bé mitjançant nomenament. Les facultats polítiques i governatives que com a tals exerciren variaren segons les èpoques.

*L'alcalde major i tinent de corregidor*³⁵

Amb el corregidor hi ha sempre un alcalde major i tinent de corregidor, que el substitueix com a tinent en totes les seves atribucions excepte en les militars, que no deriven pas de l'ofici de corregidor sinó del de governador militar de la plaça. La majoria de corregiments tenen dos alcaldes majors, l'un a la capital del corregiment i l'altra en una altra ciutat o vila important de jurisdicció reial, amb jurisdicció sobre un partit o part del corregiment. El territori de la jurisdicció de cada alcalde major s'anomena *partit*.

Exerceixen el govern del partit cumulativament amb el corregidor, si bé per a les qüestions corrents és l'alcalde major qui se n'encarrega i a qui es dirigeix l'Audiència (pròpiament, l'Acord). Administren la justícia ordinària com a assessors del corregidor, del qual ho són nats (és a dir, per disposició general de la llei), i foren elegits per ell mateix –com era habitual en la majoria dels assessors– fins el 1749, en què passaren a ser nomenats directament per la Cambra Reial de Castella, amb la qual cosa descen-

35. Sobre aquesta institució, vegeu els treballs de Rafael CERRO NARGÁNEZ, *Civiles entre militares: los alcaldes mayores de Barcelona (1718-1750)*, Facultat d'Història de la Universitat de Barcelona, tesi de llicenciatura (resumida pel mateix autor i sota el mateix títol a *Pedralbes*, 15 (1995), pàg. 353-359; i «Barcelona y sus alcaldes mayores: perfil sociológico de una élite letrada al servicio de los Borbones (1718-1750)», *Pedralbes*, 17 (1997), pàg. 217-238.

dí dràsticament el nombre d'alcaldes majors catalans.³⁶ Alguns alcaldes majors amb seu fora de la capital del corregiment foren sotsdelegats de l'intendent.

A la ciutat de Barcelona hi hagueren dos alcaldes majors, l'un per a la justícia civil i l'altre per a la criminal. No havent-hi absència, vacant o impossibilitat, el govern era exercit per l'alcalde major civil, cumulativament, és clar, amb el corregidor.³⁷ Però amb el temps, i a fi d'equiparar en emoluments els dos alcaldes, alternaven per setmanes en tot gènere de causes;³⁸ suposem que en aquesta alternança hi anaven inclosos els afers de govern.

Assessors, secretaris, oficials i subalterns

Formaven el que podríem dir-ne la cúria o *staff* de les autoritats que hem estudiat. De fet, el nom de *cúria*, aplicat sobretot a l'administració de justícia amb el significat alhora de tribunal i de la seva oficina, només es donava al tribunal i oficina del corregidor, de l'alcalde major –als que ho eren a la seu del corregiment, l'oficina o cúria era la mateixa del corregidor– i dels batlles, però no a l'Audiència ni als consells suprems. El terme també era utilitzat en algunes altres jurisdiccions, principalment a les eclesiàstiques.

La figura de l'assessor és, per a mi, una de les institucions més atractives del dret comú: com que és un dret savi, exigeix un assessor lletrat quan el jutge és llec. Aquesta circumstància –jutge llec en dret– es dona pràcticament sempre en la justícia inferior –els batlles–, però també en el nivell més alt –el rei–, que per això és assessorat pels ministres dels consells reials, molts d'ells lletrats. Entremig hi trobem en aquesta circumstància el

36. TORRAS, *Els municipis...*, pàg. 160-161; J. SOBREQUÉS (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 5, pàg. 287.

37. Així ho hem observat als registres d'*Expedientes* (ACA, RA).

38. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 123.

capità general, l'intendent i els corregidors militars. El dret comú regulava minuciosament aquesta institució, necessària en l'administració de la justícia però no en el govern ni en altres matèries i procediments, encara que també hi poguessin intervenir. Com sempre, Dou explica amb detall i claredat la institució, amb els seus requisits, efectes, obligacions i responsabilitats, tant del jutge titular com del seu assessor.⁵⁹

El capità general, representant de la persona del rei, en molts aspectes un *alter ego* del monarca al XVIII encara, té com una reproducció –en petit i en l'àmbit provincial– de la cort del rei. Si el rei és assessorat pels consells, el capità general ho és per l'Audiència, la seva assessora nata. Però era freqüent, ja abans del 1714, a l'època de les llibertats, –com diuen tants documents del XVIII–, que tingués, per als afers de guerra i molts de govern, un assessor elegit lliurement per ell, que podia ser un oïdor de l'Audiència, si bé podia ser també un lletrat qualsevol. Això provocava friccions amb els altres oïdors, gelosos i envejosos del poder i dels emoluments del seu col·lega, els quals es queixaven, a la cort, del capità general, a qui acusaven de tot el que podien, com, per exemple, d'intromissions en matèria de justícia, de la qual era assessora nata tota l'Audiència.

Hom anomenava *assessor nat* aquell titular d'un càrrec que tenia per obligació d'assessorar el titular d'un altre. Era el cas, com hem vist, de l'Audiència respecte del capità general, i dels alcaldes majors respecte dels corregidors. Fora d'aquests casos, els assessors eren elegits lliurement pel destinatari de l'assessorament entre qualsevol lletrat, és a dir, qualsevol persona amb titulació d'estudis jurídics. La legislació determinava que, mentre que en el cas d'assessors nats l'assessorat no era responsable dels perjudicis causats per frau i negligències de l'assessor, sí que ho era en el cas d'assessors elegits. No oblidem que, els alcaldes majors, fins el 1749, eren elegits pels corregidors a qui havien d'assessorar, però havien de ser nomenats per la Cambra o Consell de Castella.

59. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 112-113 i 118-119.

Les cúries de corregidors, alcaldes majors i batlles, com tots els tribunals, disposaven, per exercir les seves funcions –bàsicament de govern i de justícia– de notaris (anomenats en castellà *escribanos*), escriptors, agutzils i nuncis o porters, en nombre i dedicació diferent segons la importància i volum de feina respectius.

Institucions locals

Els batlles⁴⁰

Administren la justícia ordinària civil i criminal. Són també uns oficials de govern –com un delegat governatiu local i, en aquest aspecte, els podem comparar amb el que en el constitucionalisme seran els alcaldes com a delegats governatius–, però no és una magistratura pròpiament municipal i, encara que presideixi l’Ajuntament⁴¹ i que el seu nomenament sigui a proposta d’aquest, no hi té vot (llevat que hi hagi un empat) ni, teòricament, veu.

Hi hagueren batlles a totes les poblacions reials i baronals, excepte a les capitals de corregiment o de partit, en les quals les seves funcions de justícia i govern corresponien al corregidor i a l’alcalde major, amb una part de les funcions dels quals coincidien les seves competències.

A diferència dels veguers, suplantats pels corregidors –el canvi de nom no és mai gratuït en el règim de la Nova Planta, sinó que té transcendència jurídica i política per la normativa i doctrina que se’ls aplica–, els batlles, de menor transcendència política, sobrevisqueren institucionalment i amb el mateix nom, potser també per respectar l’homogeneïtat de nom i de funcions entre la governació reial i la baronal que no es vol modificar. Cal tenir

40. Sobre aquesta institució, vegeu LALINDE, *La jurisdicción real inferior en Cataluña* (“corts, veguers, batlles”), Barcelona, 1966.

41. § 6 de la Reial cèdula de 15-X-1718 (DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 203).

present que les facultats dels batlles i dels sotsbatlles podien variar més o menys segons els llocs i podien estar molt fragmentades. A més de la legislació reial nova, se'ls aplica fonamentalment el dret català tradicional, i, en menor intensitat, la regulació dels alcaldes de Castella.

En matèria de govern, estan sotmesos a la supervisió del corregidor i del seu tinent, que en algunes matèries tenen competència privativa i en altres cumulativa amb els batlles. Com hem dit, és un repartiment de competències prolix i canviant i, en la majoria d'elles, sense transcendència pràctica. Presideixen l'Ajuntament i assisteixen a les reunions dels gremis, que altrament no es podrien reunir (§ 48 del Reial decret de Nova Planta; § 34 en la numeració de la *Nov^a Rec.*) i, cumulativament amb el corregidor, han de vigilar si els regidors falten a les seves obligacions; en aquest cas ho han de comunicar al fiscal civil, però no poden procedir contra els regidors sense el permís del dit fiscal o instància de part interessada, reservant la decisió de la causa a l'Audiència (§ 47; § 33 en la numeració de la *Nov^a Rec.*). Revisen en justícia les providències governatives dels ajuntaments, si més no pel que fa a penes pecuniàries i decomissos.

Eren titulars de la jurisdicció ordinària civil i criminal. En matèria civil, no queda clar si l'exercien indistintament amb el corregidor (i alcalde major) o bé si tenien jurisdicció privativa. En qualsevol cas, tal com diu Dou, "*aunque como ordinarios tengan estos jueces la universalidad de las causas, es poco lo que se ventila en sus juzgados, porque casi todo por regalía de avocación va a las chancillerías y audiencias, por lo menos en Cataluña*",⁴² de la qual cosa prou que es queixen els batlles i els oficials i subalterns de les seves cúries, a les quals avocacions atribueixen la misèria en què viuen i el mal funcionament de l'administració de la justícia. Dou ens il·lustra àmpliament sobre els assessors que els batlles no lletrats –la majoria– requereixen per poder administrar justícia.⁴³

42. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 120.

43. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 112-113 i 118-119.

En el qüestionari de Zamora per al corregiment de Barcelona, a la darrerria del regnat de Carles III, hom respon que les causes ordinàries menors de mil lliures pertanyen, en primera instància, en els pobles baronals, als batlles, i en els reials, als alcaldes majors o –si són a Barcelona o a dintre del seu *rastro*– als alcaldes de quarter o als alcaldes majors; i, en segona instància, a l'Audiència. I les que són de més de mil lliures pertanyen a l'Audiència en primera instància i en suplicació.⁴⁴

Diverses i repetides disposicions de l'Audiència prohibeixen als corregidors i a llurs tinents “*mezclarse en cosa alguna de la Jurisdicción de los Bayles [...], debiendo esto entenderse no sólo en lo contencioso sino también en lo gubernativo*”,⁴⁵ i que “*qualesquier recursos que se intentaren sobre los procedimientos y determinaciones de dichos Bayles deben sólo tratarse en la Real Audiencia*”,⁴⁶ però no creiem que aquestes repetides disposicions aconseguissin evitar les intromissions dels corregidors en la jurisdicció dels batlles. Igualment l'Audiència prohibeix que els corregidors i els seus tinents obliguin els batlles a comparèixer personalment a les seves cúries a testificar o a informar els expedients o recursos especialment contra les seves providències governatives, però sense gaire èxit; el Consell de Castella exceptua d'aquest privilegi els batlles pedanis, que, segons l'Audiència, al corregiment de Barcelona ho eren tots tret d'un.⁴⁷

L'any 1774, el batlle de Sant Andreu de Palomar va protestar a l'Audiència que els alcaldes de província i els alcaldes majors sovint el feien comparèixer a la cúria respectiva a informar i testificar; en conseqüència, l'Audiència va elevar una consulta al Consell de Castella de la qual reproduïm el fragment següent: “*todos los Bales de este Corregimiento [de Barcelona] a excepción de uno, son pedáneos, y por consiguiente dependientes del Corregidor, sus Tenientes y demás Ministros de Justicia, y en efecto los*

44. Pregunta 145 (ZAMORA, *Diario...*, pàg. 458).

45. SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 67.

46. SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 68.

47. S. SOLÉ I COT, *La Governació General...*, tesi mecanografiada, vol. I, pàg. 255-256.

títulos en que se les confiere la Jurisdicción todos son expedidos en estos términos. Por esta regla no hay duda que en rigor de derecho pueden aquellos Ministros llamar a los Bailes del Corregimiento. Pero hay que atender que éstos son por lo regular Gentes que necesitan del trabajo de sus manos para mantenerse, que están diariamente aplicados a las labores del Campo, o manufacturas, y que se les perjudica notablemente de sacarlos de ellas obligándolos a comparecer en esta Capital. Que los informes que ellos pueden dar a boca como Gente poco culta los darían mejor por escrito valiéndose de sus Assessores o Escrivanos, aún en aquellos asuntos que hubiesen ellos terminado verbalmente, consiguiendo por este medio dichos Ministros maior instrucción o a lo menos toda la que les sea necesaria para la resolución de los recursos. Y finalmente la consideración de no perjudicar a los Bailes en sus personales intereses sacándolos de sus domicilios y apartándolos de sus tareas deve ser preferida a qualquiera de superioridad o dependencia, a más de que esta circunstancia retrahe a los particulares de servir estos oficios, de suerte que con dificultad halla la Audiencia a quien nombrar para ellos”⁴⁸

Lalinde diu que “*El nuevo régimen –de la Nova Planta– recordará al antiguo al conservar los bailes el mixto imperio⁴⁹ y atribuir a los corregidores, sustitutos de los vegueros, el mero imperio,⁵⁰ como en el principio de concurrencia en el gobierno local”⁵¹*. Diria jo que els corregidors –amb els alcaldes majors, els seus tinent– exercien el mer i el mixt imperi, tot i que no recordo aquesta expressió ni en la legislació ni en els documents ni en la doctrina de l'època. Del text de la Nova Planta (§§ 16 i 17; §§ 15 a 18 en la numeració de la *Nov^a Rec.*) no queda prou clar si la

48. ACA, RA, *Consultas*, 3-X-1774, reg. 814, f. 519-520v.

49. *Mixt imperi* era la facultat de decidir en causes contencioses civils, governatives i en les criminals que portaven aparellades penes lleus (*Gran Enciclopèdia Catalana (GEC)*, s. v. imperi, per J. M. PONS I GURI).

50. *Mer imperi* era la jurisdicció sobre les causes que portaven aparellada sentència de pena de mort, pèrdua o mutilació de membres, bandejament, i altres de gravetat (*GEC, imperi*, per J. M. PONS I GURI).

51. LALINDE, *La jurisdicción real inferior...*, pàg. 187.

subordinació de les justícies de les ciutats, viles i llocs, a la Sala del Crim, és aplicable també als corregidors i als tinents llurs, tot i que m'inclino, per una interpretació literal del text, a una resposta afirmativa. Recordem que la documentació de la Sala del Crim de l'Audiència no ha estat gaire investigada.

En les respostes al qüestionari de Zamora s'afirma que, a Barcelona i als pobles reials del seu *rastró*, les causes seculars ordinàries són competència dels *alcaldes de cuartel o los alcaldes mayores*, i, a la resta del corregiment, dels *alcaldes mayores*,⁵³ la qual cosa significa que tots els batlles reials del corregiment de Barcelona eren dels que s'anomenaven "*bailes sacramentales, esto es, que antiguamente prestaban su juramento en manos del veguer de Barcelona y no pueden tener Curia*",⁵³ és a dir, que no tenien la jurisdicció contenciosa civil i criminal. La jurisdicció d'aquests batlles reials dels pobles del Pla havia de tenir molts punts en comú amb la dels alcaldes de barri, jurisdicció que la Reial cèdula de 13-VIII-1769 anomena *pedánea* i que es limita "*a hacer sumarias en casos prontos*" i "*prender [...] in fraganti*".⁵⁴ En els pobles baronals, en canvi, les causes ordinàries eren competència dels batlles corresponents.⁵⁵

Dou, en parlar dels batlles –ho fa conjuntament i lògicament amb els alcaldes castellans– diu que "*hay alcaldes que sólo tienen jurisdicción pedánea, como los de aldeas y lugares cortos, administrando la jurisdicción ordinaria el juez de la villa o de la cabeza de partido*".⁵⁶ En el qüestionari de Zamora s'afirma que tots els batlles dels pobles de la jurisdicció reial del Pla de Barcelona –tots tret de Vallvidrera i de Santa Creu de l'Olorda– tenien aquesta condició limitada ("*todos los [pueblos] de realengo tienen*

52. "*Las causas [...] seculares [...] en los pueblos [...] de realengo [se siguen ante sus jueces ordinarios, esto es] los alcaldes mayores. Dentro del rastró, [...] los alcaldes de cuartel, o los alcaldes mayores*" (pregunta 143 del corregiment de Barcelona, ZAMORA, *Diario...*, pàg. 458). La redacció d'aquesta resposta és força enrevesada.

53. Pregunta 25 del corregiment de Barcelona (pàg. 408).

54. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 198.

55. Pregunta 143 del corregiment de Barcelona (ZAMORA, *Diario...*, pàg. 458).

56. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 105.

sus Bailes Sacramentales, esto es, que antiguamente prestaban su juramento en manos de veguer de Barcelona y no pueden tener Curia”), i els pobles pertanyien al *Rastro* i estaven sotmesos a la jurisdicció del *Juzgado de Provincia*.⁵⁷ També s’afirma, d’una manera genèrica per a tot el corregiment, que en els pobles baronals les causes seculars corresponen als batlles.⁵⁸

Prescindim ací del sistema d’avocacions, apel·lacions i recursos de les causes contencioses que conferien una posició hegemònica a l’Audiència sobre totes les altres magistratures, si més no les ordinàries.

En cas de vacant o d’absència del batlle, Dou diu que el substitueix el regidor més antic,⁵⁹ però és el regidor degà –i, en defecte d’aquest, els que el segueixen per l’ordre de les regidories (segona, tercera, quarta...)– qui el substitueixen; el que ve a ser el mateix, ja que, als pobles de jurisdicció reial que hi ha batlle –i, doncs, que no són caps de corregiment–, els regidors són anuals i no poden repetir dos anys seguits. Quan és el mateix batlle qui acudeix a justícia, el substitueix el regidor degà o, en el seu defecte, el regidor més antic.⁶⁰

Els batlles eren nomenats per l’Acord per un termini de dos anys a proposta (terna) dels ajuntaments respectius si eren de la jurisdicció reial, del baró d’acord amb el dret i costum si eren baronals (excepte que el baró hagués deixat aquesta facultat en mans dels pobles, en el qual cas eren nomenats com els de jurisdicció reial). El 1761 els barons aconseguiren de poder nomenar directament els batlles, regidors i altres oficis, i només restaren obligats a comunicar-ho a l’Acord, la qual cosa comportà una minva considerable en els drets de la Secretaria del dit Acord.⁶¹

57. Pregunta 25 per al corregiment de Barcelona (ZAMORA, *Diario...*, pàg. 408).

58. Pregunta 145 del qüestionari de ZAMORA per al corregiment de Barcelona (ZAMORA, *Diario...*, pàg. 458).

59. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 118.

60. Carta ordre de l’Audiència al corregidor de Lleida de 20-IV-1784 (SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 72-73).

61. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 108-109.

Els alcaldes de barri

Foren creats per Reial cèdula de 21-X-1768 per a Madrid, i foren estesos a les altres capitals per Reial cèdula de 13-VIII-1769. Eren elegits com els diputats del comú i síndics personers, –aquests, creats el 1766–, mitjançant un sufragi universal de segon grau a través d’uns comissaris electors. La seva jurisdicció era governativa, i les competències eren principalment de policia, en un sentit que s’aproxima al que avui entenem per tal, ja que foren creats precisament com a instrument de control de les poblacions urbanes en uns moments de fortes migracions a les ciutats i viles més industrioses. Havien de controlar la població desarrelada (ambulants, desvagats, etc.), fer plànols dels barris, numerar-ne les cases i matricular-ne els veïns, vigilar les fondes i posades i altres establiments públics, fer recollir determinats malalts, etc. També tenien encomanats la vigilància dels preus, pesos i mesures, el bon estat de les vies públiques (viabilitat, netedat, il·luminació, etc.), i, en general, de l’observança dels bans de policia. La seva jurisdicció era pedània, és a dir, limitada a “*hacer sumarias en casos pronto*” i a “*prender in fraganti [...] y pasando inmediatamente las diligencias al alcalde de quartel*”; podien “*llamar a su auxilio a los alguaciles y a la tropa*”.⁶²

Cada un dels cinc quaters de la ciutat de Barcelona –sobre el qual tenia jurisdicció el jutge de quarter corresponent– es va dividir en vuit barris, amb un alcalde de barri cada un. La majoria dels llibres de matrícula de les cases i veïns s’han perdut, però se n’ha conservat la referència de Zamora.⁶³

62. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 195-198. Sobre aquesta institució a Barcelona, vegeu Elisa SALANOVA DÍAZ, *La reforma municipal barcelonesa. Los alcaldes de barrio. 1769*, Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Barcelona, 1969, [Tesi de llicenciatura inèdita].

63. A. GARCIA ESPUCHE i M. GUARDIA i BASSOLS, *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*, Barcelona, 1986.

Nomenament dels oficis de república

Després d'uns anys en què el capità general i/o l'Audiència elegien arbitràriament i confidencialment aquests oficis, cap al 1720 passaren a ser elegits a proposta dels ajuntaments respectius;⁶⁴ la qual cosa equivalia, de fet, a una cooptació subjecta a ratificació que va donar lloc als abusos inherents a aquesta forma d'elecció, principalment la consolidació i l'encastellament de les oligarquies locals. Aquest sistema era aplicat als llocs i als oficis de la jurisdicció reial, als de jurisdiccions confiscades, i als de jurisdicció baronal en què els senyors, per costum o per concessió, deixaven d'alguna manera als pobles que elegissin o li proposessin ells mateixos els que havien d'exercir els càrrecs. Mentre que, en aquells llocs en què el senyor elegia i nomenava els oficis, havia de sotmetre els nomenaments a l'aprovació de S. Exª i R. Aud^a, fins que, el 1761, aquesta aprovació prèvia fou suavitzada i substituïda per una notificació, que no va representar cap canvi notable perquè, de fet, les aprovacions s'atorgaven sempre o gairebé sempre.

Les propostes eren ternes en el cas dels batlles (i sotsbatlles on n'hi havia) –de durada biennal- i síndics procuradors generals –a Catalunya creats el 1760, de durada triennal-, i bines en el cas de la resta d'oficis (principalment, els regidors dels pobles que no eren cap de corregiment, que eren anuals). Les primeres normes per a l'elaboració i tramitació d'aquestes propostes són de l'any 1721. Eren els regidors els que feien les propostes, que eren votades en Ajuntament; el regidor degà tenia vot de qualitat; havien de ser exposades al públic, i podien ser impugnades per via de govern: l'Acord hi tenia l'última paraula, i acostumava a decidir a partir dels indefectibles informes que ell mateix havia ordenat al tinent de corregidor. Torras i Ribé, que explica amb detall el sistema i els seus vicis, parla del *poder omnímode* del regidor degà.⁶⁵ El mot em sembla excessiu: jo parlaria només

64. TORRAS, *Els municipis...*, pàg. 263 i seg.

65. TORRAS, *Els municipis...*, pàg. 263-269.

d'una posició privilegiada però no sempre omnímoda, i del suport que solia rebre de l'Audiència.⁶⁶

Un cop feta l'elecció, la Secretaria d'Acord expedia el despatx de Cancelleria amb el nomenament –més endavant, una simple certificació, més econòmica– i els electes havien de satisfer-ne els drets corresponents, els quals constituïen la part més substancial dels aranzels de la Secretaria i contribuïen decisivament a mantenir-la.

Els regidors de les capitals de corregiment eren nomenats pel rei per mitjà de la Cambra Reial de Castella previ informe de l'Audiència i d'altres autoritats. Solien ésser concedits per tota una vida o per vàries.

*La Secretaria de l'Acord i el nomenament dels oficis de república*⁶⁷

Dirigida per Prats i Matas i els seus descendents durant quatre generacions, exercida personalment o per mitjà dels seus tinentes, va ser una oficina decisiva en la implantació, desenvolupament i aplicació del règim de la Nova Planta, i va exercir un poder i una influència que depassaven notablement les seves facultats.

Aquesta oficina se sostenia principalment amb els ingressos percebuts pels drets aranzelaris meritats pels expedients governatius a instància de particulars –els expedients de les institucions reials calia tramitar-los d'ofici; els dels municipis, a la pràctica, no–, i, per damunt de tot, pels drets dels despatxos de nomenament dels oficis de república.

Aquests càrrecs anuals, biennals i triennals, repartits per tot el Principat, representaven milers de despatxos de cancelleria, inè-

66. Toscas critica aquesta afirmació tan taxativa i general de Torras (Eliseu TOSCAS, *L'Estat i els poders locals a la Catalunya del s. XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*, Barcelona, 1997, pàg. pàg. 192-195). El pes polític i social del regidor degà devia variar molt segons els pobles i les èpoques.

67. Sobre això vegeu S. SOLÉ I COT, *La Governació General...*, cap. 5.

dots per a aquests càrrecs abans de 1714 (en què només als batlles se'ls expedia un document amb el nomenament, però en forma més senzilla i, doncs, econòmica) i exagerats per al que eren els càrrecs i més per la seva durada efímera. Llur import total pujava sumes relativament molt elevades, que els havien de pagar els interessats, però probablement anaven a càrrec, d'una manera o altra, dels ajuntaments respectius. Això va crear una forta interdependència entre la poderosa Secretaria i el ja prou dissortat règim municipal de la Nova Planta, que afeixugà especialment els pobles petits –i pobres– i fou un fre més als poc entusiastes intents de reformar-lo.

La imposició d'un despatx formal de Cancelleria –el document més solemne i, doncs, més car que hi havia– perquè les justícies i altres oficis de república exercissin els càrrecs –de fet, els havien d'exercir igual, però si no pagaven, l'Acord els ho exigia– fou establert pel reglament de 1717 per als de jurisdicció reial, mentre que per als de jurisdicció baronal s'expedia un simple certificat, molt més econòmic.

Com ja hem dit, l'any 1761 la Secretaria de l'Acord perdé els drets per l'expedició de certificats pels nomenaments dels oficis de llocs baronals, però en fou compensada el mateix any –casualment?– amb la creació dels síndics procuradors generals i, pocs anys després, amb el considerable increment d'expedients governatius derivats de les discrepàncies entre regidors i diputats del comú, del *libre panadeo* (Sala Extraordinària de l'Abast del Pa de l'Audiència creada el 1767 a conseqüència de la implantació –teòrica– del *libre panadeo*), amb l'augment dels expedients i patents de la Junta de Sanitat com a conseqüència del gran increment del tràfec marítim, i alguns altres. Ara bé, també l'obligaren a contractar més personal i a suportar més despeses de material. Des de finals dels anys seixanta hi hagué una multiplicació –entre dues i tres vegades més– dels expedients de govern tramitats per la Secretaria.

2. La Nova Planta municipal

Legislació

La legislació reguladora dels municipis la trobem reproduïda a la compilació del notari de Lleida, Antonio Sanmartí, *Colección de Órdenes...* Sobre corregidors, alcaldes majors, municipis, i altres institucions i oficis molt vinculats al municipi però no estrictament municipals, hem de recórrer a les *Instituciones...* de Dou, que segueix molt fidelment la legislació vigent encara que no la reproduïx textualment; a les diferents compilacions oficials, oficioses i privades de lleis⁶⁸; o bé a les sèries arxivístiques corresponents (per exemple, a l'ACA, fons *Reial Audiència*, sèries *Cartas acordadas*, *Edictos originales*, *Firmarum et Obligationum*; o als registres municipals, en els registres i lligalls que contenen la legislació i disposicions generals o governatives rebudes). Gay, a l'obra citada, reproduïx gran part de la legislació relativa als corregidors.

S. Exª i R. Aud^a van anar promulgant i publicant, durant el segle, edictes i ordres sobre propostes i nomenaments dels oficis municipals, requisits, procediment, facultats, etc., sempre dintre del marc imposat per la Nova Planta, la Reial cèdula instructòria de 13-X-1718 per al govern de les capitals de corregiment, l'edecte del capità general de 2-I-1719 sobre la jurisdicció ordinària i el govern dels pobles, i la legislació posterior. Totes aquestes disposicions les trobem, simultàniament o alternativa, a les esmentades sèries d'*Edictos* i *Firmarum et Obligationum*, a la de *Cartas de la R. Aud^a* (cartes-ordre) del mateix fons, o a la d'*Acueros de la R. Aud^a*, dipositada aquesta a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (secció *Arxius institucionals*).

68. Vegeu-ne la relació a A. PÉREZ MARTÍN i J.M. SCHOLZ, *Legislación y jurisprudencia en la España del Antiguo Régimen*, València, 1978.

Els membres de l'Ajuntament

El corregidor i el batlle

Segons el Decret de Nova Planta (§ 46; § 32 en la numeració de la *Nov^a Rec.*), el govern dels pobles i l'administració dels seus béns i hisenda corresponia als regidors; el corregidor o el batlle, o el seu delegat, simplement havien d'assistir a la reunió de l'ajuntament (§ 48; § 34 en la numeració de la *Nov^a Rec.*) per assegurar la licitud i el bon ordre de l'assemblea. Tanmateix, el cap.6 de la Reial cèdula instructòria de 1718 els conferia la presidència de l'Ajuntament, d'acord amb el sistema vigent a Castella, però sense vot excepte en cas d'empat (cap. 13).⁶⁹ En realitat, era el regidor degà qui duia la iniciativa en els ajuntaments i qui sovint en presidia les reunions per delegació expressa o tàcita. Segons la mateixa cèdula, el corregidor ni tan sols no podia obrir les cartes o documents de l'Ajuntament sense la presència dels regidors (cap. 17).⁷⁰

Els regidors

L'edicta de 6-VII-1717 fixava el nombre de regidors segons el dels veïns: fins a 30 veïns, 2; fins a 60, 3; fins a 100, 4; fins a 200, 5; entre 201 i 300, 6; i més de 300, 7. Aquests regidors havien de ser de durada anual. Per a les capitals de corregiment hi havia un règim especial: entre d'altres particularitats, els regidors eren de nomenament reial –reservat als organismes de la Cort (la Cambra Reial de Castella)– amb la durada que al rei li semblés més oportuna.

La convocatòria a ajuntament –*ayuntamiento de regidores* és la denominació castellana que designa alhora el nou consell de govern municipal i l'entitat municipal mateixa- no es podia fer per

69. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 203-204.

70. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 216.

so de campana o per nunci, sinó quietament mitjançant avís particular del porter a les cases dels regidors. Segons el mateix Decret, no podien reunir-se sense assistència del corregidor o batlle o d'un delegat seu (§ 48; § 34 en la numeració de la *Nov^a Rec.*). Però aquesta assistència –i presidència era en realitat honorífica: no hi tenien vot –només en cas d'empat els esmentats corregidor i alcalde major–, gairebé no hi tenien veu, i qui decidia l'ordre del dia, dirigia les sessions i duia la iniciativa de les deliberacions i els acords era el regidor degà. Aquest, a més a més de ser l'executor i l'administrador dels afers municipals,⁷¹ era el primer que votava, duia la iniciativa en les propostes per a la renovació de batlle i regidors, etc. És per això que fàcilment podia arribar a ser el factòtum de la localitat, sobretot emparat en la manca de llibertats i el rígid règim jeràrquic i militar de la Nova Planta.

Quan l'Ajuntament havia de debatre algun afer en el qual tingués interès algun dels seus membres, l'interessat o interessats havien de sortir-ne mentre es discutia.

D'acord amb les disposicions promulgades poc després del Decret de Nova Planta i repetides amb poques variacions durant tot el segle, els càrrecs municipals, inclosos batlle i sotsbatlle, no podien ser parents entre ells o amb els membres de l'Ajuntament que els proposava fins al quart grau de consanguinitat o fins al segon d'afinitat, però sí concunyats. Havien d'haver transcorregut dos anys o més per tornar a exercir el mateix càrrec, o un any per exercir-ne un de diferent. En cas d'haver-hi insuficiència de veïns per complir aquests requisits, es podia passar per alt la prohibició prèvia justificació, dispensa de la qual es va abusar sovint. L'edat mínima exigida era la de 25 anys.

El síndic procurador general

Era una magistratura municipal castellana que es va introduir a Catalunya l'any 1760 com a conseqüència de l'informe ordenat

71. Reial cèdula instructòria de 1718 (SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 122).

pel Consell sobre ordinacions municipals el 1756, en què disposava que fossin oïts aquests síndics, sense saber que a Catalunya no s'hi havien implantat.

Dou diu que “*por lo que significa la voz procurador, y la de síndico, se entiende que [...] es como apoderado, o que tiene mandato y obligación para pedir todo lo que convenga y sea necesario o útil a dicho pueblo*”.⁷² Tenia veu però no vot dintre dels ajuntaments, i seia darrere de l'últim regidor.

Creat teòricament i originalment a Castella per fiscalitzar els regidors, a Catalunya, en alguns llocs, els primers anys, foren mal rebuts i ocasionaren conflictes, però ben aviat s'acabaren i, en general, es convertiren en un regidor més –a les poblacions grans, les classes benestants hi veieren un càrrec i un honor més per ocupar i presumir–, fins al punt que l'Audiència en proposava la supressió a la superioritat l'any 1763.⁷³

Eren elegits i nomenats per la mateixa autoritat a qui corresponia el nomenament dels regidors. En els ajuntaments en què el nomenament corresponia a l'Acord, era el capítol secular qui li proposava una terna que havia de ser “*de las personas más principales de cada pueblo, y siempre de sugetos de fuera del ayuntamiento*”,⁷⁴ per tot el qual –ni per qui el proposava ni per qui podia ser proposat– no es podia esperar gran cosa a favor del poble per part dels elegits.

A més, el nou càrrec entrà inicialment en conflicte amb els síndics procuradors que molts municipis ja tenien (anomenats també *generals*); molts municipis digueren que no els calia un altre síndic, i alguns del síndics existents reclamaren les atribucions i prerrogatives del nou càrrec, tot i ser càrrecs de naturalesa ben diferent (subalterna i administrativa, els antics; política i representativa, els nous).

72. DOU, *Instituciones...*, vol. III, pàg. 238.

73. TORRAS, *Els municipis...*, pàg. 331-337.

74. DOU, *Instituciones...*, vol. III, pàg. 238.

Els diputats del comú i el síndic personer

Aquestes noves magistratures municipals foren creades per acte acordat del Consell de Castella, de 5-V-1766, immediatament després de l'anomenat motí d'Squillace.⁷⁵ Va constituir l'intent teòric més seriós i profund de reforma municipal, amb característiques clarament preliberals. S'inspirava, com la major part de la política borbònica del segle i molt especialment d'aquells anys, en la política i la legislació franceses, en aquest cas la reforma municipal del *contrôleur général* Laverdy.⁷⁶ Aquestes dues institucions foren desenvolupades per diverses disposicions els anys posteriors immediats a la seva creació, vàries de les quals eren destinades a resoldre els problemes polítics, socials i de funcionament de les noves institucions que es van anar plantejant sobre la marxa.

Els pobles de 50 o menys habitants, no tenien ni diputats ni síndic personer; els de 50 a 100 habitants, un personer; els de 100 a 200, un diputat i un personer; els de 200 a 2.000, dos diputats i un personer; els de més de 2.000, quatre diputats i un personer.

Originàriament de durada anual, a partir del 1769 passen a ser biennals i de renovació parcial anual successiva (no simultània). S'elegien per sufragi indirecte per parròquies o barris, tot i que a Barcelona l'Acord permeté que s'elegissin per gremis fins que la cort ho prohibí el 1771.

Talment com els regidors, no podien ser deutors del comú ni parents amb altres membres de l'Ajuntament (inclòs el batlle), i havien de vacar dos anys d'oficis de república.

Els diputats del comú tenien veu i vot en matèria d'abastos, pòsits, propis i finances municipals, quintes, vagos, etc.; actuaren de mostassàs com els regidors des del 1769. Tenien dret de par-

75. O *Esquilache* en la grafia castellanitzada. Vegeu Ramón GRAU FERNÁNDEZ, *Barcelona ante el reformismo ilustrado. (Un estudio sobre la inestabilidad ciudadana y los orígenes de la reforma municipal barcelonesa en los años 1766-1770)*, Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat de Barcelona, 1969, [Tesi de llicenciatura inèdita].

76. Vegeu Maurice BORDES, *La réforme municipale du contrôleur général Laverdy et son application (1764-1771)*, Toulouse, 1968.

ticipar en les juntes i comissions sobre matèries de la seva competència. El seu dret de vot era peculiar: en cas de discrepància entre els diputats i els regidors, havia de decidir l'Audiència, que fou, doncs, la més beneficiada políticament per la creació d'aquests càrrecs.

En un principi tenien poques competències, actuaren amb una certa combativitat i sofriren tota mena de vexacions per part dels detentors del poder municipal. Amb els anys, augmentaren les competències, les prerrogatives i preeminències –s'equipararen força als regidors–, s'integraren perfectament en el sistema polític local, i abandonaren les actituds reivindicatives i combatives: a això, hi ajudà decisivament la manca de suport i els obstacles burocràtics i de tota mena que trobaren en les autoritats reials –que no compartien les idees polítiques dels creadors d'aquests càrrecs–, l'actitud de les oligarquies d'apoderar-se també d'aquests càrrecs i l'ambició d'ascens social dels que hi aspiraven i els obtenien; per tot el qual acabaren sent un regidor més.⁷⁸

El síndic personer formava part de l'Ajuntament i tenia “*voz para proponer lo que conviniese al público generalmente, con intervención en todos los actos de ayuntamiento*”, amb “*facultad de protestar y obligar a que se les dé testimonio de todo lo que pidieren*” en el termini de 24 hores, igual que els diputats; també tenia veu a les juntes dels pòsits; però tenia prohibit des del 1767, com els diputats, d'intervenir “*en los asuntos gubernativos de rentas*” a fi de no obstaculitzar-ne la *recaptació*.⁷⁸

Competències dels ajuntaments

La idea de la Nova Planta és que el Capità General, l'Audiència i l'Intendent ho centralitzin tot dintre la província, i que el

77. Sobre aquestes institucions, l'esperit que va guiar la reforma, i algunes de les seves vicissituds, vegeu, per exemple, TORRAS, *Els municipis...*, pàg. 337-357, i DOU, *Instituciones...*, vol. III, pàg. 243-250.

78. DOU, *Instituciones...*, vol. III, pàg. 240-247.

municipi perdi la seva autonomia i esdevingui l'últim engranatge de la cadena de transmissió del poder absolut centralitzat.

Segons el capítol 19 de la Reial cèdula inductòria de 1718, que segueix el 46 de la Nova Planta (§ 32 en la numeració de la *Nov^a Rec.*), els “*regidores han de tener a su cargo el gobierno político y económico de sus ciudades, villas y lugares, y abasto y provisión para el común del pueblo, y lo demás tocante a la policía de ellas, y a la administración de sus propios y rentas*”.⁷⁹ Torras i Ribé comenta que, a primera vista, aquestes atribucions no diferien pràcticament de les que tenien els municipis abans del 1714, però que els canvis en el sistema de govern les buidaven en bona part del seu contingut.⁸⁰ El centralisme i l'absolutisme, la submissió cada vegada més estreta a mesura que avança el segle i en més matèries a les autoritats reials centrals i provincials, convertiren els ajuntaments en uns simples auxiliars de recaptació econòmica, gestió i administració, que és el que continuaran sent sota el règim constitucional.

Durant el segle XVIII s'accelera enormement el procés de pèrdua de poder, atribucions i riquesa dels municipis, sobretot de les grans ciutats, procés que es consumarà amb el constitucionalisme al segle XIX. Dou atribueix als ajuntaments “*todo lo económico y político*”, és a dir, l'economia i la policia.⁸¹ El juspublicista cerverí diu que hi ha dos conceptes de policia: un de genèric, ampli, que comprèn “*todo el buen orden de gobierno en una ciudad o estado, y por consiguiente todo lo que he dicho hasta aquí y lo que diré en adelante*”; i un d'específic “*para significar el*

79. SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 129-130.

80. TORRAS, *Els municipis...*, pàg. 205.

81. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 206-207. En aquest lloc, l'autor diu que “*todas las materias no exceptuadas con fuero particular deben ser del ordinario: y lo mismo parece que puede decirse en quanto a este magistrado [l'ajuntament], que es el más propio [...] para entender todo quanto haya que hacer en la ciudad, o lugar respectivo, a excepción de las cosas que por razón particular haya parecido conveniente reservarlas a otras personas. En el día se puede decir que lo que corresponde a ayuntamientos se halla generalmente reducido a todo lo económico y político. En el cap.42 de una instrucción de corregidores [...], se dice que, en lo que mira a la limpieza de las calles, seguridad de las casas, observación de los riegos, com-*

aseo, la limpieza, curiosidad, buena crianza y urbanidad en el trato, que inmediata o mediatamente influye en el aseo, en la comodidad de los moradores, en la seguridad de sus bienes y personas, como los reglamentos de barrer y fregar las calles, cerrar las puertas de las casas de noche, llevar luz a determinadas horas, no correr por lo interior de las poblaciones a caballo ni en carruaje, no verter agua, no levantar más de lo que se prescribe los edificios, y otras cosas semejantes".⁸² Doncs bé, aquesta disquisició doctrinal de Dou ens il·lustra magníficament l'evolució de les competències municipals durant l'Edat Moderna: els municipis, sobretot les grans ciutats, van passar de tenir unes competències de policia en el seu sentit més ampli a tenir-les en el seu sentit més estricte. En un altre lloc de l'obra, l'autor cercherà ho descriu amb una encertada, xocant i potser inconscient figura retòrica: "*En el día se puede decir que lo que corresponde a ayuntamientos se halla generalmente reducido a todo lo económico y político*".⁸⁵

Els municipis queden privats de fer alienacions –aquest és el mot emprat pel Decret de Nova Planta– i de carregar *censos* sense permís reial (§ 46; § 32 en la numeració de la *Nov^a Rec.*),⁸⁴ i igualment se'ls exigeix aquest permís per imposar arbitris nous i talles (és a dir, repartiments, "*derramas*", arbitris nous) als veïns, la qual cosa si, d'una banda, pot ser un fre a la malversació de recursos i a la pressió fiscal excessiva, d'una altra, impedeix o dificulta enormement la defensa –judicial, governativa– dels pobles davant els abusos dels poderosos, alentint i encarint encara més aquests processos o expedients.⁸⁵

postura de caminos, custodia y guarda de los frutos del campo, haya de estar al cuidado y gobierno económico de los ayuntamientos, como la resolución de cualesquiera bandos en materias políticas, y al del corregidor la publicación y ejecución de penas contra los contraventores de ellos".

82. DOU, *Instituciones...*, vol. III, pàg. 340-341.

83. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg. 206-207; la remarca és nostra.

84. En el règim anterior, els municipis necessitaven igualment "*l'autorització reial -o la senyorial- per carregar-se censals*" (V. FERRO, *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987, pàg. 173).

85. Anteriorment, les imposicions (tributs, arbitris...) municipals "*només es podien establir i percebre en virtut d'un privilegi impetrat de l'autoritat reial -des del 1623,*

Els ajuntaments tenen només competències en matèria i per via o procediment de govern, i, en general, es pot recórrer al corregidor contra les seves resolucions. Seguint principalment Dou,⁸⁶ entre d'altres competències, els correspon: col·laborar en tot el procés de les quintes de reclutes (sobretot d'elaborar l'alistament); col·laborar en les servituds militars d'allotjaments, utensilis i bagatges; elaborar relacions de comerciants, estrangers, desvagats; elegir guàrdies de camps i boscos; diverses tasques de policia; facilitar l'establiment d'escoles; aconseguir la moderació dels preus dels queviures; tenir cura dels pesos i mesures i, en general, de tot el que es refereix a la policia de mercat, podent imposar i executar penes pecuniàries i decomisos, però només per via de govern i no de justícia, com sí que alguns municipis podien fer en el règim anterior;⁸⁷ reparar els camins; col·laborar en el repartiment (i cobrament) de contribucions per al cadastre, sous d'esquadres, corregidor, alcalde major,⁸⁸ vereders, obres d'utilitat pública, etc.; recaptar i ingressar les penes de cambra; remetre testimoni de la possessió de corregidors i alcaldes majors; cremar les pertinences dels que moren de malaltia contagiosa; guardar totes les cèdules, ordres i disposicions d'interès per a la posteritat; sol·licitar aprovació a la *Reial Academia de las Nobles Artes de San Fernando* dels projectes de reparació i ornament nous dels edificis públics i especialment dels temples;⁸⁹ en els arrendaments, no hi poden prendre part directa ni indirecta els que tenen càrrecs o els seus familiars.

*de mans del lloctinent-, per raó d'una regalia que afectava tant les universitats reials com les de barons [...]. Les universitats podien imposar talls, col·lectes i repartiments per subvenir a necessitats extraordinàries o fer front a despeses imprevistes" (FERRO, *El Dret Públic...*, § 4.2.8 pàg. 171-173). El règim de Nova Planeta va generalitzar i radicalitzar les limitacions i controls reials dels municipis, entre molts altres aspectes, en els patrimonials, hisendístics i tributaris que ara esmentem.*

86. DOU, *Instituciones...*, vol. II, pàg.206-214.

87. SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 143-145.

88. SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 234 i seg.

89. Vegeu Nov. Rec. llib.7 tít.34.

3. L'organització municipal dels pobles del Pla de Barcelona

Fonts bibliogràfiques

No coneixem cap estudi que tingui per objecte l'organització municipal dels pobles del Pla de Barcelona sota el règim de Nova Planta, probablement per la pràctica inexistència de documentació municipal de l'època, com veurem en l'apartat següent. Per tant, hem de recórrer a les mateixes obres generals sobre el municipi català del segle XVIII que hem esmentat en el capítol anterior (de Mercader i de Torres i Ribé principalment), a l'obra de Toscas sobre Sarrià, ja esmentada i de què parlarem més endavant, a la monografia general sobre història de Sant Andreu de Palomar de mossèn Clapés⁹⁰ i a les dades que poden contenir els estudis monogràfics d'història local que trobem referenciats al complet repertori bibliogràfic de l'obra esmentada de Torres i Ribé, actualitzat posteriorment per ell mateix en un article posterior,⁹¹ o bé les que ens proporciona i ens proporcionarà l'eficient i exhaustiva Base de Dades d'Història Local de Catalunya, que té un dels seus centres d'atenció als investigadors a la Biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona (Bellaterra).

Una interessant i rica, però també imprecisa i incompleta, font de coneixements sobre aquests pobles la constitueix el famós qüestionari de l'oïdor Francisco de Zamora, elaborat l'any 1789, que conté una gran quantitat de preguntes, 146, adreçades als

90. Joan CLAPÉS I CORBERA, *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*, Barcelona, 1950-1952. El mètode d'aquesta obra avui el veiem antiquat i poc científic, com tants estudis d'història local antics i actuals, però és molt meritòria i de gran utilitat per als historiadors.

91. Josep M. TORRAS I RIBÉ, «Un decenni d'historiografia sobre la Barcelona moderna (1982-1992)», dins *III Congrés d'Història de Barcelona. La ciutat i el seu territori, dos mil anys d'història*, Barcelona, 1993, vol. III, pàg. 301-377.

92. Per exemple, Sants no va contestar la pregunta 19 sobre els tributs que pagava al rei i a senyors, com es recaptaven, qui n'estava exempt en tot o en part, i per quin títol.

pobles sobre temes institucionals, econòmics, socials, culturals, religiosos, etc. Molts no varen contestar el qüestionari, i els que ho van fer no van respondre a totes les preguntes ni les van respondre sempre amb encert, per ignorància i/o mala intel·ligència del qüestionari, ni amb sinceritat, per la desconfiança que suscitaven aquesta mena d'enquestes, principalment per motius fiscals i de llesves de soldats.⁹² Les preguntes globals sobre el corregiment de Barcelona, més nombroses i detallades que les que es van passar als pobles (183 en total), van ser respostes per Josep Albert Navarro-Mas i Marquet, doctor en dret, advocat, terratinent i posseïdor de títols de baixa noblesa. Ernest Lluch el presenta com a agrarista.⁹³ L'esmentat qüestionari relatiu al corregiment de Barcelona ha estat editat a la nostra època conjuntament amb els diaris de viatges per Catalunya del mateix Zamora –viatges fets entre 1785 i 1790–, amb un estudi introductor de Ramon Boixareu.⁹⁴ També hi ha publicades les respostes del poble de Sants (v. infra n. 156).

Una panoràmica general sobre els diferents aspectes coneguts dels pobles del Pla al segle XVIII –i sobre els altres períodes històrics anteriors i posteriors– la trobem a l'obra dirigida per Ramon Alberch, *Els barris de Barcelona*,⁹⁵ actualitzada i més detallada que la clàssica de Carreras i Candi,⁹⁶ i amb un complet repertori bibliogràfic.

Fonts documentals

La documentació del segle XVIII pròpia dels nous ajuntaments constituïts sota el règim de Nova Planta que s'ha conservat és molt escassa: alguns acords d'Ajuntament i documentació diver-

92. GEC, *Navarro-Mas i Marquet, Josep Albert*, per Ernest LLUCH.

93. ZAMORA, *Diario...* La part editada del qüestionari és a les pàg. 397-484. El manuscrit original es conserva a la Biblioteca del Palacio Real de Madrid, ms. 2469.

94. Ramon ALBERCH I FUGUERAS (dir.) *Els barris de Barcelona*, Barcelona, 1997-2000, 4 vol.

96. Francesch CARRERAS Y CANDI, *La ciutat de Barcelona*, Barcelona, [1916].

sa tan sols d'Horta (a partir de 1736) i de Sarrià (a partir de 1793).⁹⁷ Per això cal recórrer forçosament a altra documentació pública relativa a aquests municipis en els seus diversos aspectes, com és la de l'Audiència (Arxiu de la Corona d'Aragó) –examinada amb amplitud i detall per Torras i Ribé, que ens en dóna útils orientacions–,⁹⁸ la de la Intendència (al mateix *ACA*), la del corregidor (i alcaldes majors) a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, la de l'Ajuntament de Barcelona (al mateix *AHCB*), la del Consell de Castella (Archivo Histórico Nacional),⁹⁹ alguna cosa en la de la Secretaria i el Consell de Guerra (Archivo General de Simancas), etc.¹⁰⁰

Pel que fa a la documentació privada generada per les mateixes institucions municipals, esmentarem els documents notariais (principalment, a l'Arxiu de Protocols de Barcelona). Toscas ha fet un ampli estudi –del qual parlarem més endavant– d'una part notable d'aquesta documentació pel que fa al municipi de Sarrià, que comprèn també aspectes privats i socials que transcendeixen l'àmbit polític i administratiu.

97. Aquesta documentació era dipositada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, i fa pocs anys ha estat traslladada als arxius dels districtes corresponents als antics municipis agregats. Per aquest motiu, la trobem inclosa i descrita a Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *Guia-Catàleg. Institut Municipal d'Història (Casa de l'Arxiduc)*. *Arxiu Històric. Hemeroteca. Biblioteca*, Barcelona, 1985, pàg. 53-54, però ja no figura a AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Guia. Arxiu Històric de la Ciutat*, Barcelona, [1995]. A les pàg.40-43, explica els nous criteris del sistema municipal d'arxius. Alguns arxius de Districte disposen de guies i catàlegs impresos i/o mecanografiats (per exemple: Núria POSTICO I SOLER, *Guia de l'Arxiu Municipal de Sant Andreu*, Barcelona, 1996).
98. TORRAS, *Els municipis...*, pàg. 21-26.
99. És útil, pels índexs onomàstics que conté, l'obra de Eugenio SARRABLO AGUARELES, *Archivo Histórico Nacional. Catálogo de Consultas del Consejo de Aragón*, Madrid, 1975. Malgrat el títol, es refereix al Consell de Castella, que tenia una secció per a l'antiga Corona d'Aragó. Conté un regest de les consultes del segle XVIII i començaments del XIX. Mirant els topònims de l'índex, emperò, n'hi hem vist pocs del Pla de Barcelona i dels seus pobles.
100. A aquestes fonts de les institucions centrals és millor de recórrer-hi després de tenir referències precises en la documentació de les institucions provincials i municipals.

El Pla de Barcelona: una perspectiva històrica

Concepte i característiques fins el 1714

Alguns geògrafs anomenen *Pla de Barcelona* el territori comprès entre l'embocadura del Besòs i la muntanya de Montjuïc, d'una banda, i el mar i la serra de Collserola, d'una altra, coincidint, aproximadament, amb el terme actual de la ciutat de Barcelona; mentre que d'altres –avui la majoria–, l'identifiquen amb la comarca del Barcelonès.¹⁰¹ Històricament, la denominació 'Pla de Barcelona' ha estat un topònim d'ús corrent fins al segle XIX amb significat i transcendència no solament geogràfica sinó també jurídica i institucional, com veurem, que s'aproxima molt a la primera de les concepcions geogràfiques esmentades.

Tot i que la geografia exerceix un gran condicionament de l'activitat humana –sobretot abans de les grans revolucions tècniques contemporànies–, els capricis de la història, en aquest cas com en molts altres, han introduït, com veurem, talment com a entremaliadures que tant compliquen la vida dels historiadors i dels juristes, una colla de petites variants topogràfiques, totes en sentit exclouent, pel que fa als efectes jurídics –avantatjosos tots per als no poderosos– de la pertinença al Pla.

El territori que envoltava la Ciutat i els seus habitants gaudiren, des de la Baixa Edat Mitjana, de molts dels privilegis i exempcions de la urbs i dels seus ciutadans: no s'hi podien crear jurisdiccions ni drets feudals, els castells no podien ser termenats, no s'hi pagaven delmes ni primícies,¹⁰² hi havia un règim

101. GEC, *Barcelonès*, per Oriol de BOLÓS. Lluís CASASSAS I SIMÓ, «El Pla de Barcelona», dins Max CAHNER (dir.), *Gran geografia comarcal de Catalunya*, Barcelona 1982, vol. 8, pàg. 14.

102. GEC, *Barcelona, territori de*, per Max CAHNER; la franquesa de delmes i primícies era reconeguda al cap.XXXVI del *Recognoverunt proceres* (BROCÀ, *Historia del Derecho...*, vol. I, pàg. 296, i, sobre els privilegis de Barcelona en general, pàg. 294 i seg.). El tema, emperò, és més complex: al Pla, al primer terç del segle XIX, encara es pagaven delmes: vegeu A. COTS I CASTAÑÉ, «Història d'un litigi judicial sobre la percepció del delme en el Pla de Barcelona: el capítol de canonges de la Seu de Barcelona contra els terratinents de Sant Andreu de Palomar (de 1679 a finals del segle XVIII)», dins *Història urbana del Pla de Barcelona...*, Barcelona, 1989, vol. 1, pàg. 339-350.

emfitèutic més beneficiós, etc.; una manifestació més de la idea medieval expressada per la dita alemanya segons la qual l'aire de la ciutat fa lliure. Aquest territori rep els noms de *territori estret, hort i vinyet, territori emfitèutic, Pla de Barcelona*, que no semblen coincidents; els seus límits exactes són objecte d'algunes discrepàncies que no ens pertoca d'analitzar ací. La sentència arbitral de Jaume II i del bisbe de València, de 1310, recollida en les *Pragmáticas y altres Drets de Cathalunya*, dictada amb motiu d'un conflicte entre els eclesiàstics amb possessions a la ciutat i als seus suburbis, d'una banda, i la Universitat dels Ciutadans, de l'altra, determina com a límits de l'*hort i vinyet* els de les parròquies de la ciutat i els seus suburbis, les parròquies de Sant Martí de Provençals, de Sarrià, de Sans [sic] & non ultra.¹⁰³

Brocà ens precisa que la sentència arbitral de 1310 va distingir "*Barcelona y sus arrabales inmediatamente contiguos*" de "*el huerto y viñedo [...] o territorio emfitèutico de Barcelona, [que] se extiende, según dicha Sentencia arbitral, hasta donde llegan los límites de las parroquias de dicha ciudad y sus arrabales, y las parroquias de San Martín de Provensals, de Sarriá y de Sans, y no más allá [...] los núcleos de población llamados Gracia, que formaban parte de parroquias de Barcelona, Las Corts, que era un anejo de la parroquia del Pino de esta ciudad, y San Gervasio, que era parte de la parroquia de Sarriá. Maluquer y Viladot afirma que los pueblos de Horta y San Andrés de Palomar [...] están fuera del huerto y viñedo [...]; empero, del término de Horta debe exceptuarse la porción llamada Vallcarca [...], la vertiente de poniente de la montaña del Coll, y lo demás que, con inclusión de San Ginés de Agudells, [...] [als segles XIII i XIV] formaba parte de la parroquia de San Pedro de las Puellas de Barcelona*".¹⁰⁴

Notem, doncs, que l'*hort i vinyet* o *territori emfitèutic* s'estén a l'espai comprès entre els voltants de la ciutat i la serra de Coll-

103. *Constitutions y altres Drets...*, vol. 2, llibre IV, títol XII, cap. I, pàg. 122-125. Vegeu també BROCÀ, *Historia del Derecho...*, pàg. 274.

104. BROCÀ, *Historia del Derecho...*, pàg. 518-519. Sobre l'*hort i vinyet* de Barcelona o *territori emfitèutic i estret*, vegeu, del mateix autor i a la mateixa obra, les pàg.

serola, i entre els termes de Sant Andreu de Palomar i Sant Adrià del Besòs i el de l'Hospitalet de Llobregat (tots ells exclosos),¹⁰⁵ és a dir, que no arriba ni al Llobregat ni al Besòs.¹⁰⁶ En aquest territori, la jurisdicció de la Ciutat s'hi exercia igual que dintre portes, els que hi vivien gaudien de totes les franqueses dels ciutadans, i es regien també pel dret barceloní (especialment el contingut al *Recognoverunt proceres*), tot el qual impedí el naixement de les institucions municipals als llocs.¹⁰⁷

Caldria estudiar en quina mesura, abans del 1714, l'autoritat i jurisdicció de la Ciutat era més àmplia i intensa en aquest territori que en la resta del que tenia sota la seva jurisdicció,¹⁰⁸ ço és, el territori més extens limitat per l'amfiteatre muntanyenc que va dels colls de Montcada i Montgat fins a Molins de Rei i Castelldefels, del qual parlarem tot seguit.

El territori ample o termes de Barcelona

Més ampli que el Pla de Barcelona era el *territori ample* o *termes de Barcelona*, que comprenia des dels colls de Montgat, Montcada, Finestrelles i Serola, fins a Castelldefels i Molins de

294-300 (on explica les vicissituds de la seva evolució territorial i els drets inherents), pàg. 300-307 (contingut i expansió del dret de Barcelona a d'altres poblacions), pàg. 310-318 (drets emfitèutics), pàg. 336-341 (dret de carreratge), i pàg. 515-520 (privilegis dels habitants de Barcelona, del seu territori, i d'altres poblacions). Al vol. II, pàg. 283-284 de la mateixa obra, analitza l'emfiteusi al territori emfitèutic de Barcelona.

105. El registre de *Corregimientos* (ACA, RA, reg. 170) diu de Sant Andreu de Palomar que “*también es situado dentro el territorio estrecho de Barcelona*” (f. 33r), però no ho diu ni de Sant Adrià (f. 115r) ni de l'Hospitalet (f.1). Les descripcions de l'esmentat registre, com altres documents semblants de l'època que trobem en la documentació de l'Audiència, foren fetes amb molta cura i per persones que coneixien força bé aquestes qüestions.
106. Segons Josep Moran, com que el Besòs canvià de curs vers llevant, una part del terme de Sant Adrià restà al marge dret del riu (Max CAHNER (dir.), *Gran geografia comarcal de Catalunya*, vol. 8, pàg. 54).
107. Vegeu BROÇÀ, *Historia del Derecho...*, vol. I, pàg. 294-321. Una síntesi a GEC, *barceloní, dret*, per J.M. PONS I GURI; vegeu també, de la mateixa obra, *Barcelona, territori de*, per Max CAHNER.
108. Així ho afirma Max CAHNER (GEC, *Barcelona, territori de*).

Rei, i fins a dotze llegües endins la mar. Aquest territori ja havia estat reconegut a l'usatge *Item statuerunt*, que hi disposava una zona de pau i treva permanent sota la protecció del comte. Hi eren aplicables les ordinacions civils i criminals de la Ciutat, àdhuc les que imposessin penes greus com la de mort i mutilacions, cosa que fou confirmada per un privilegi de Jaume II de 1319, que disposà que fossin observades i fetes complir pel veguer i batlle reials de Barcelona i pels seus lloctinents.¹⁰⁹ En general, podem dir que la Ciutat exercia una àmplia jurisdicció (política, però no judicial)¹¹⁰ sobre el *territori*, que impedí que s'hi desenvolupessin les institucions municipals i que obtinguessin el privilegi de regiment. Com era costum arreu dels països catalans per als llocs i habitants de fora ciutat o vila, hom els anomenava *forans*, i no tenien cap participació en el govern de Barcelona.¹¹¹

El règim emfitèutic del Pla de Barcelona

El tema que desenvolupo en aquest apartat excedeix l'objecte i el període que m'han estat encomanats en aquesta ponència. Si l'hi he introduït ha estat per la seva transcendència econòmica i social i perquè explica alguns aspectes de l'estat de les institucions i del govern municipal del Pla abans de 1714, així com la

109. *Constitutions y altres Drets...*, II, 1.12.1; BROCA, *Historia del Derecho...*, vol. I, pàg. 278-281 i nota 2 de la pàg. 279. En això hi anava inclòs, naturalment, el Pla de Barcelona.

110. FERRO, *El Dret Públic...*, pàg. 174-176. A Catalunya, els municipis no havien assolit competències judicials importants.

111. GEC: *Barcelona, territori de*, per Max CAHNER; *forà*, per Eulàlia DURAN i Carme BATLLE. Max CAHNER (dir.), *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 8, *Barcelonès. Baix Llobregat*, pàg. 54, per Josep MORAN i OCERINJAUREGUI. FERRO, *El Dret Públic...*, pàg. 178-180. BROCA, *Historia del Derecho...*, pàg. 279-280. *Constitutions y Altres Drets...*, vol. 2, llibre I, títol XII, cap. I, pàg. 38-39. Sobre el concepte i alguns aspectes del règim jurídic dels *termes*, vegeu, de l'obra del notari barceloní Francesc SOLSONA, *Stylus capibrevandi*, Barcelona 1565, l'apèndix 2n intitulat *Llibre en el qual estan continuades [...] los termens de Barcelona*.

forta consciència i arrelament popular, social, econòmic... de la seva existència i pertinença, que hi persistiren molt més enllà del gran trasbals polític, jurídic i social que tingué lloc a conseqüència de la desfeta d'aquell any.

Segons els juristes estudiosos del tema, el règim emfitèutic del territori emfitèutic de Barcelona, en comparació amb el de la resta de Catalunya, era molt favorable a l'emfiteuta; és a dir, al senyor útil, al pagès, que, dintre d'una terminologia vacil·lant i prou vegades contradictòria, és anomenat sovint, durant l'Edat Moderna, a tot Catalunya, "propietari". Aquest caràcter diguem-ne 'progressista' del règim jurídic barceloní, i poso l'adjectiu entre cometes per l'excés de matisos i connotacions que arrossega, li havia de donar una forta popularitat, que féu que el nom de l'àrea geogràfica en la qual regia –una gran part del Pla de Barcelona– gaudís encara d'una gran vitalitat durant tot els segles XVIII i XIX si més no, quan políticament la Ciutat ja no era res del que havia estat.

Aquest règim considerat tan favorable, que tot seguit resumirem, venia contrapesat, en l'aspecte econòmic, pel fet que els senyors directes, i sovint també els senyors mitjans, eren persones o corporacions barcelonines els drets i els interessos de les quals s'estenien i s'imposaven per tot el Pla; i, en l'aspecte polític, per la manca d'autonomia municipal d'aquells pobles, sotmesos a la jurisdicció i govern de la Ciutat, govern dominat o molt influït si més no per aquells senyors directes.

El dit règim privilegiat tan favorable respecte del general consistia principalment en una àmplia excepció dels casos que pagaven lluïisme, en una més gran protecció de l'emfiteuta en cas d'impagament de la pensió o de venda o subestabliment incontestats o disputats, en la llibertat dels emfiteutes per subestablir –recordem que aquesta havia estat una de les causes més roents en el llarg conflicte remença–, i en un lluïisme de 2 vintens (2 sous per lliura, que és un 10%), quan, a la resta de Catalunya, es pagava un lluïisme d'1/3; també a la resta de Catalunya es pagaven lluïsmes d'un desè i un vintè per a determinades transaccions que, a Barcelona, n'estaven exemptes. Aquest

de 2 vintens era el lluïisme quan el senyor era laic. Quan era eclesiàstic –cas freqüentíssim en tot el territori barceloní–, el lluïisme era més elevat: en les vendes de finques de dintre muralles o dels voltants immediats, 1/7 del preu; si eren dins *l'hort i vinyet*, 1/5; en els subestabliments, fossin a la ciutat o a *l'hort i vinyet*, 1/4 de l'entrada.¹¹²

Un altre dels drets emfitèutics dels barcelonins era que el lluïisme el pagava el venedor.¹¹³ El sentit del trasllat d'aquesta obligació em resulta més difícil d'interpretar. La interpretació és en funció de qui acostumi a ésser la part més feble, si el comprador o el venedor, i això deu ésser segons les èpoques i els casos. Només gosem dir que, amb aquest sistema, creiem que queda més protegit l'emfiteuta que entra, que pot ésser el més necessitat de protecció. Aquests drets havien estat recollits i confirmats o establerts pel privilegi dit del *Recognoverunt proceres* concedit als ciutadans de Barcelona i habitants del seu terme pel rei Pere II el 1283, la vigència del qual fou estesa a algunes poblacions de Catalunya i a la ciutat de Càller, a Sardenya.¹¹⁴

La vigència tant del règim emfitèutic general de Catalunya com del barceloní va arribar íntegra al segle XIX, durant el qual l'elevat lluïisme del terç a la resta de Catalunya (o desè o vintè

112. BROCA, *Historia...*, vol. II, pàg. 289-296. Tanmateix, Brocà diu, d'aquests lluïismes a percebre pels senyors eclesiàstics, que “*en la actualidad, casi siempre por benevolencia de los dóminos, el cómputo en las segundas se hace al tenor de lo preceptuado para las primeras*”, és a dir, per a les de senyors laics (pàg. 289). Igualment ens assabenta que, en les dels senyors laics, “*comúnmente se concede una rebaja, que a veces llega a la mitad, llamada 'gracia', y que por ser de mera voluntad del censalista, no forma precedente*” (pàg. 290 i n. 4). Brocà escrivia això cap a les primeries del segle XX; ell podia saber-ho prou bé com a advocat en exercici que era i en una Barcelona en què encara tothom es coneixia. Tanta benevolència ens aclapara: a nosaltres ens agradaria saber si darrera hi havia una certa tradició de moral social o altres causes menys edificants.

113. Per al que diem a tot aquest paràgraf, vegeu: BROCA, *Historia...*, vol. I, pàg. 304-305, 311-318, i vol. II, pàg. 282-302; i les obres de Francesc SOLSONA, *Lucerna laudemiorum*, Barcelona, 1556 –especialment als *preludii*- i *Stylus capibrevandi*, Barcelona, 1565 (Solsona, notari barceloní, era un bon coneixedor de la pràctica de l'emfiteusi a Barcelona).

114. BROCA, *Historia...*, vol. I, pàg. 300-307.

per a determinades causes de meritació), atacat per la doctrina, fou reduït per la jurisprudència i la legislació a un cinquantè (2%),¹¹⁵ mentre que la mateixa jurisprudència mantenia el lluïsmes del 10% a Barcelona, ja fos pactat, ja fos per costum,¹¹⁶ amb la qual cosa s'invertiren els termes de comparació entre el territori emfitèutic de Barcelona i la resta del Principat. Tanmateix, Brocà ens informa que a Barcelona era costum que el senyor fes una rebaixa important en el lluïsmes corresponent.¹¹⁷

La llei de censos de 1945 va prohibir absolutament els subestabliments.¹¹⁸ Ja tant era: la institució, molt maltractada per la legislació i la jurisprudència i per l'evolució i circumstàncies econòmiques i socials, no tenia cap mena de vitalitat. En els censos nous, el lluïsmes només es podia exigir “*de haber sido expresamente estipulado*”, però la llei no es va definir en el seu import, només hi afegia “*sin que pueda exceder de la cuantía autorizada en las diferentes localidades*” (art.40). La Compilació de 1960 va seguir la llei de 1945 i, en segon lloc, el règim anterior, per la qual cosa va sancionar el lluïsmes del 2% a tot Catalunya i del 10% al territori emfitèutic de Barcelona, amb les excepcions tra-

115. BROCÀ, *Historia...*, vol. II, pàg. 208-214 i 289-292. Vist des de l'estat econòmic i social del segle XIX, aquesta reducció hagué de contribuir a la decadència i extinció d'una institució que tants profits havia produït i estava produint encara, ja que el lluïsmes sembla el principal atractiu del contracte emfitèutic. Tanmateix, el tema té una complexitat que no és aquest el lloc d'encarar.

116. BROCÀ, *Historia...*, vol. II, pàg. 289-290.

117. Brocà ho diu del seu temps (darrer terç del XIX i començaments del XX). Un informe amb finalitats comercials fet per un estranger l'any 1765 diu: “*Le paysan en Catalogne n'est point serf, il est propriétaire de son petit bien, cependant s'il veut changer de domicile, il doit payer jusqu'à 30% à son ancien maître, la plupart des seigneurs leur accordent dans un cas pareil un rabais de 11 a 12%*” (J. ALBAREDA i S. SANCHO, «Catalunya el 1765: un informe econòmic i polític», *Pedralbes*, 8-I, pàg. 288-289). És clar que l'autor es refereix a la prestació de la remença, però remença i lluïsmes van molt lligats –en molts casos es devien confondre; o potser el que es confon ací és l'informador, que és estranger?–, i, altrament, si es rebaixava l'una tampoc no seria estrany que es rebaixés l'altre: aquesta pura especulació meua deriva del que Brocà afirma de Barcelona.

118. “*incluso en aquellos lugares en que estuvieren vigentes privilegios especiales, deia la llei*” (art.58). La prohibició afectava tant els censos preexistents a la llei com els que es contractessin en el futur, segons que es desprèn del títol del cap. III de la llei, *disposiciones comunes a los censos futuros y a los existentes*.

dicionals en aquest. Respecte de l'extensió territorial del dret emfitèutic barceloní a diverses poblacions i contrades de Catalunya, respectades també, en parlem més endavant. La vigent llei de censos de 16-III-1990 no ha suposat cap innovació remarkable en aquests aspectes.

El Pla de Barcelona en el dret privat i en els documents de 1714 ençà

Sota el règim de la Nova Planta, va desaparèixer la jurisdicció de la Ciutat sobre els territoris ample i estret, els seus pobles van ser dotats d'organització municipal, d'"ajuntaments", i només en van sobreviure el dret privat –el mateix que el dels ciutadans de Barcelona i dels pobles que en tenien la consideració de "carrers"– i els drets relatius al feudalisme i a l'emfiteusi (barreja, al cap i a la fi, de dret privat i dret públic), els quals encara conservaven una gran importància i que, en oferir unes condicions més beneficioses per als no poderosos que a la major part de la resta de Catalunya –tot i que al segle XVIII esdevenen poderosos i se'n beneficien els que no tenen la consideració jurídica de tals–, van tenir un paper molt important en el desenvolupament i la transformació econòmica dels territoris ample i estret durant els segles XIX i XX.

Aquesta pervivència d'uns drets importants del Pla, i l'arrelament de l'ús dels seus diferents noms tradicionals, van fer que aquest ús es mantingués ben viu durant el segle XVIII i, si més no, d'una part del XIX. Així, en el segle XVIII, trobem força vegades, en la documentació municipal barcelonina i d'altres institucions de govern, l'expressió *Llano de Barcelona* aplicada a persones, pobles i oficis municipals,¹¹⁹ però, com que, sota la Nova Planta,

119. En molts documents municipals es parla dels "*regidores del Llano de Barcelona*"; també trobem aquesta expressió en documents d'altres institucions, com l'Audiència (per exemple, a *ACA, RA, Expedientes*, 1755, reg. 509, f. 22v-25r, en què el batlle i regidors de Sarrià recorren contra els "*regidores del Llano*"; també l'any 1789, reg. 1209, f. 150-154). A vegades, en comptes de "*Llano de Barcelo-*

el Pla de Barcelona, *hort i vinyet, territori estret*, etc., no constitueixen ni cap divisió ni cap entitat política ni administrativa, és difícil de trobar al·lusions a la seva extensió i significat en la documentació de les institucions de govern; i, d'altra banda, no ens ha estat possible, de moment, d'analitzar-ho a la documentació privada i judicial.¹²⁰

Com és natural, tant per la conservació de l'ús com per la seva transcendència jurídica, els documents privats són més fidels encara a la terminologia i a la nomenclatura històriques, i així les persones s'identifiquen com a naturals o veïnes de tal lloc (gairebé sempre esmenten una parròquia, element important de l'organització local) de la diòcesi i territori ('estret', hi afegeixen de vegades) de Barcelona.¹²¹ És als tractats i formularis notariais on trobarem les explicacions necessàries sobre els drets i privilegis d'àmbit privat de les terres i dels habitants del Pla i sobre

na", diuen "*Llano de esta Ciudad*". En les respostes al qüestionari de Zamora també trobem diverses vegades l'expressió *Llano de Barcelona* (per exemple, a la pregunta pregunta 167 per al corregiment, ZAMORA, *Diario...*, pàg. 469).

120. En el qüestionari de Zamora, de l'any 1789, s'afirma que "*el llano y territorio estrecho de Barcelona [...] es el comprendido dentro de la Travesera y sus Parroquias*" (pregunta 67 del corregiment de Barcelona): la definició és ben imprecisa: vol dir que és l'espai entre les muralles i la Travessera, o els voltants de la Travessera? Es refereix a la que avui anomenem Travessera de Gràcia, o a l'antic camí que passava per Valldaura, Vall d'Hebron, part alta de Sant Gervasi i la Bonanova? L'únic que queda clar una vegada més és la importància de les institucions parroquials i els seus límits.

121. "*Voldria remarcar que en els documents d'aquests contractes d'establiment [de dates tan avançades com 1825, 1835 i 1837] F. Xavier Duran es declara 'en la present ciutat de Barcelona domiciliat, y de algun temps a esta part, en las Cortes de la Parroquia de Sant Vicens de Sarrià bisbat y territori de Barcelona, la mateixa ciutat, residint'*" (MORAN I OCERINJÁUREGUL, «Can Feló. Notes històriques d'un casal de les Cortes (segles XIII-XIX)», dins *El Pla de Barcelona i la seva història...*, Barcelona, 1984, pàg. 180; la remarca és de l'autor). En la resposta a la pregunta 74 del corregiment de Barcelona del qüestionari de Zamora, hom diu: "*El [ganado] de las carnicerías de Barcelona, de la Inquisición y el del Hospital General, alzados los frutos, pastan en las tierras de todo el distrito de lo que se llama territorio estrecho de Barcelona*", mostra de la vitalitat de l'expressió i alhora de la contraposició entre una concepció tradicional que sobreviu al règim de Nova Planta i la seva manca de reconeixement polític per aquest règim. L'expressió *Llano de Barcelona* surt força sovint en les respostes al qüestionari esmentat, però mai a les preguntes.

les clàusules acostumades i convenients en els contractes, i fins i tot una descripció detallada dels seus límits.¹²²

Aquesta vigència d'un dret privat especial barceloní ha conservat algunes reminiscències fins als nostres dies. La Compilació de Dret Civil de Catalunya de 1960 al·ludia a “*l'antic territori emfitèutic de Barcelona*”¹²³ en els seus articles 306, 309 i 319, reguladors del lluïisme, els dos primers, i del subestabliment, el tercer. Aquest *territori emfitèutic* comprèn, *grosso modo* –és a dir, prescindint de petites variacions de límits produïdes amb el pas dels segles, algunes a conseqüència de decisions judicials, i de la possible existència de partides sotmeses a règims diferents–, en l'època contemporània –és a dir, des de l'acabament de l'Antic Règim, en què l'estatus jurídic del territori ja no ha variat– el terme municipal actual de Barcelona amb Vallcarca i Sant Genís dels Agudells, però sense Santa Creu d'Olorda, Vallvidrera, Sant Andreu de Palomar ni Horta.¹²⁴

L'article 306 par. 2n de la Compilació de 1960 enumera els termes en els quals no es paga lluïisme en les alienacions a títol lucratiu, sent doncs un règim més beneficiós per als emfiteutes (o senyors útils o pagesos) que el de la resta del Principat. Aquests termes són, a més del de l'antic *territori emfitèutic* de Barcelona, del qual ja hem parlat –i que el text legal no defineix: el dóna per sobreentès–, els de Girona, Vic, Mataró, Igualada,

122. Una completa relació d'aquests tractats i formularis la trobem a J. EGEA i J. MAR-SAL, «L'aportació dels notaris a la ciència jurídica catalana (s. IX a XIX)», dins *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, 1994; i a S. SOLÉ i P. VERDÉS, «L'aportació dels notaris a la societat catalana...», dins les mateixes *Actes...*, pàg. 38-41.

123. L'adjectiu *antic* no s'hi adiu, ja que, encara que tingui un origen molt antic, el dret emfitèutic del territori i el concepte de territori emfitèutic són vigents tant abans com després de la Compilació de 1960.

124. Antoni MIRAMBELL i ABANCÓ, «De la enfiteusis», dins M. ALBALADEJO (dir.), *Comentarios al Código civil y Compilaciones Forales*, Madrid, 1987, tom XXX, pàg. 388-390; J. EGEA i J. FERRER, *Legislació civil catalana*, Barcelona 1997, pàg. 395. Vegeu també l'excel·lent article *lluïisme* de Josep M. PONS i GURI a la GEC, els articles *Franqueses del Llobregat*, —*del Maresme*, —*del Vallès*, a la mateixa GEC. Sobre la pertinença o no de Sant Andreu de Palomar al *territori estret* de Barcelona, *vide supra*.

Vilafranca del Penedès, Granollers, Cardedeu, Moià, Corró d'Avall i llocs del terme de les Franqueses del Vallès; i els de la vila de Moià i la vall de Ribes en les transaccions entre els seus habitants.¹²⁵ Tots aquests termes tenien estretes vinculacions jurídiques amb la Ciutat de Barcelona –alguns n'eren “carrers”; d'altres gaudien d'alguns dels seus drets i privilegis–; i, en el cas de les Franqueses, tenia una certa jurisdicció sobre el terme o districte de les Corts de Sarrià, com veurem més avall.

La vigent llei de censos de 1990 ha unificat el règim del lluíisme, fent-lo néixer únicament del pacte (article 14), que se sobreentén que ha de ser exprés, amb les excepcions de la vila de Moià i de la vall de Ribes (article 15), on no s'ha de pagar lluíisme encara que es pactés. La disposició transitòria 4^a § 4.4^a.b manté, per a l'extinció dels drets de lluíisme, fadiga i altres d'inherents al domini dels censos del *territori emfitèutic* de Barcelona anteriors a la llei, el lluíisme tradicional del 10%.¹²⁶

Constitució dels nous ajuntaments sota el règim de Nova Planta

Fins el 1718 suposem que van subsistir els batlles i l'antiga organització parroquial que regia els afers del comú de les parròquies del Pla,¹²⁷ tutelada, això sí, per les autoritats borbòniques.

125. Exactament, la llei exonera de lluíisme les transmissions de béns lucratives o oneroses entre veïns de la vila de Moià celebrades a la mateixa vila, i les vendes d'immobles situats a la Vall de Ribes efectuades entre els seus habitants.

126. Aquesta disposició transitòria s'inspira en l'art. 27 de la llei de censos de 31-XII-1945, que disposava que “*por la extinción de los derechos de laudemio, fadiga y demás inherentes al dominio, percibirá el censalista el importe de un laudemio al tipo pactado en la escritura de establecimiento o, en su defecto, el que según ley o costumbre se satisfaga en la localidad*”.

127. Ho deduïm de MERCADER, *Felip V...*, pàg. 90 i 93, i DE TORRAS, *Els municipis...*, pàg. 139 i seg. Dades sobre aquest període, diguem-ne provisional, es poden trobar a la documentació de l'Audiència (ACA). No crec que calgui demostrar la importància de l'organització i govern parroquials. Remetem, per exemple, als treballs de Joan J. BUSQUETA I RIU, *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles XIII-XIV*, Barcelona, 1991, i *Comunitat rural i marc*

ques, amb nomenament de persones addictes al monarca Borbó, talment com va passar a tots els municipis de Catalunya excepte a Tortosa¹²⁸ i Barcelona¹²⁹ i, en grau menor, a Tàrraga i Balaguer,¹³⁰ víctimes des d'un començament d'una reforma municipal més profunda.

El fet és que la constitució definitiva dels nous ajuntaments de regidors dels pobles que no eren caps de corregiment ens consta des de l'any 1718,¹³¹ i tingué lloc d'acord amb les disposicions de l'edicte de 6-VII-1717.¹³² Quinze mesos més tard hi seguiria la Reial cèdula instructòria per a les seus de corregiment (de 13-X-1718),¹³³ el contingut de la qual també afectaria en alguns punts el règim de govern i justícia de tots els altres pobles. I, fins a la fi

*parroquial al Pla de Barcelona: aspectes de l'organització veïnal de Sant Andreu de Palomar a la baixa edat mitjana, Acta Mediaevalia, 9 (1988), pàg. 361-389). La resposta a la pregunta 167 al qüestionari de Zamora, diu: "En la iglesia [...] hay un banco para el Baile y Regidores, y otro para los obreros y administradores. En algunos pueblos están estos bancos en el presbiterio, el del Baile y Regidores a la derecha, y a la izquierda el de los obreros y administradores; en otros, sólo el de éstos está a la derecha del presbiterio, y el del Baile y Regidores está inmediato a las gradas de éste" (F. ZAMORA, *Diario...*, pàg. 468). Atesa la significació i importància atribuïda al protocol –prerrogatives, preeminències...– a l'Antic Règim, aquesta preferència d'obers i administradors sobre el batlle i regidors –a l'església, el costat preferent és l'esquerre, que és el de l'evangeli– m'ha semblat sorprenent i significativa; i no s'hi val a considerar que, a l'església, obrers i administradors han de tenir-hi preferència com a càrrecs eclesiàstics, ja que es tracta d'un règim amb confusió de poders religiosos i temporals; recordem la Reial cèdula instructòria de 1718, com descriu detalladament el protocol de les funcions d'Església (§§ 3 i 4; SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 105-108).*

128. MERCADER, pàg. 90 i 394-395; TORRAS, pàg. 133-134.

129. MERCADER, pàg. 87 i seg., 345 i seg.

130. TORRAS, pàg. 135-136; MERCADER, pàg. 94.

131. ACA, RA, *Corregimientos*, reg. 170. Els primers nomenaments de batlles i regidors que trobem en aquest registre són: març de 1718 (Horta i Sant Andreu), abril (Sarrià, Vallvidrera), maig (Sant Martí), i desembre (Sant Gervasi); els de Sants no hi són fins a l'abril de 1720.

132. Edicte del Capità General de 6-VII-1717, enregistrat al lloc corresponent de les sèries *Edictos originales* i *Firmarum et obligationum*, i reproduït per SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 148-193; vegeu també MERCADER, *Felip V...*, pàg. 93-94. L'edecte no duu títol ni regest: Sanmartí l'intitula *De la jurisdicción ordinaria y del gobierno político y económico de los pueblos* (pàg. 148), i Mercader *Reglamento dispuesto para el régimen de todas las villas no cabezas de Corregimiento* (pàg. 94, n. 243).

133. SANMARTÍ, *Colección...*, pàg. 101-148.

del règim de Nova Planta en ple segle XIX, es repetirien, amb petites modificacions, els edictes del capità general i l'Audiència sobre propostes i nomenaments de càrrecs i algun altre punt, així com disposicions reials de més rang i abast, tot modificant aspectes puntuals del règim municipal.

Notes sobre els ajuntaments i els pobles que comprenen

Ens referirem ací als ajuntaments que es constituïren cap al 1718 i que avui formen part de la ciutat de Barcelona; per tant, més que l'antic *territori estret* en el qual la Ciutat exercia una jurisdicció força àmplia (que no comprenia Sant Andreu de Palomar, ni Horta ni l'Hospitalet) i menys que l'antic territori sobre el qual la Ciutat exercia una jurisdicció més limitada, que era el que restava comprès entre els colls de Montcada, Finestrelles i Serola, Molins de Rei i Castelldefels.

Tot i reconeixent que, des d'un punt de vista històric, no és coherent ni recomanable estudiar el passat des dels conceptes i les divisions polítiques i administratives del present, ho fem convençuts que no alterarà ni distorsionarà els resultats d'aquest treball i amb la preocupació de descobrir les reminiscències i els condicionaments imposats per les antigues divisions que podrien respondre a condicionaments geogràfics i històrics.

Característiques generals

El Pla de Barcelona, com tot Catalunya i especialment els pobles de la marina, experimentà, durant el segle XVIII, un creixement demogràfic i un desenvolupament econòmic notabilíssims, amb totes les tensions i canvis que això comportà. Edificats i ocupats ja els espais buits de dintre ciutat, i no estant permès per l'autoritat militar d'edificar entre la muralla i una certa distància –aproximadament 1.200 metres, el que allargava un

projectil de canó-, l'augment de població per l'emigració i pel creixement vegetatiu s'instal·là en aquells pobles. L'agricultura s'intensificà a causa de l'augment de la demanda, el progrés de les tècniques corresponents, i gràcies, en molts casos, al millorament dels canals de rec, però sofrí la competència de la indústria, amb un inici de pèrdua de superfície conreada. Els grans canvis econòmics distorsionaren l'estructura econòmica i social que s'havia mantingut substancialment des de la Baixa Edat Mitjana, amb repercussions sobre la forma i naturalesa dels contractes de cessió d'ús de la terra i llur preu i condicions; una d'aquestes conseqüències fou la ràpida desaparició dels béns comunals d'aquests pobles, engolits per l'avidesa d'industrials, negociants, terratinents i especuladors amb la total permissió de l'Intendent, a l'autoritat del qual quedaren en part confiats després del 1714:¹⁵⁴ un exemple més de com la Nova Planta deixava desprotegits els pobles i els humils davant els poderosos. L'arrendament o acensament de les terres comunals i o pròpies dels ajuntaments, a més de ser un ingrés no menyspreable per a la hisenda municipal, podia afectar l'abast de la carn, de be,¹⁵⁵ i,

154. Així ho recullen FABRE I HUERTAS en parlar de Sant Martí de Provençals, a *Tots els barris de Barcelona*, vol. II, *Els barris que foren independents*. Gràcia. Horta. Sant Andreu, Barcelona, 1976, pàg. 21-25. La resposta del poble de Sants a la pregunta del qüestionari de Zamora de “*si en el término hay comunas o realengos, cuántos son, si están cultivados o incultos, qué provecho saca de ellos el vecindario, qué frutos o plantas producen; y si hay terrenos incultos de particulares y cuál es la causa de no cultivarse*” és molt expressiva: “*No hai comunas, realengos ni terrenos incultos; antes bien, todo está muy bien aprovechado, a excepción de unas diez mojudas que sólo producen juncos; y éstos sirven para varias cosas*” (pregunta 51 del qüestionari dels pobles). En el mateix sentit, el qüestionari de Zamora mostra la preocupació i l'interès de les autoritats pel tancament dels camps de conreu a fi que no hi entri el bestiar, mentre que, al corregiment de Barcelona, com a la resta de Catalunya, la pràctica era totalment la contrària en benefici principalment dels ramats destinats a la carnisseria del comú, i també a la de la Inquisició i de l'Hospital General. Els que responen l'enquesta defensen aquesta pràctica dient que no perjudica perquè els ramats no hi entren fins després de la collita i que de passada adoben la terra (preguntes 65 a 67 i 72 a 74 del qüestionari general de tot el corregiment, i 50 a 53 del destinat a cada poble).

155. El consum de carn de bou, vedell o cavall, era pràcticament insignificant (qüestionari de Zamora, pregunta 59 dels pobles i 81 del corregiment).

doncs, el seu preu de venda al públic, en la mesura que implicava menys pastures per al bestiar. L'abast de la carn i el del pa eren dos monopolis municipals que representaven un dels més importants ingressos econòmics dels ajuntaments. Tant perquè es tractava d'un producte econòmic propi del comú –mot que encara surt en la documentació del XVIII amb el significat tradicional d'universitat o municipi, diferent, doncs, dels béns comuns o comunals– com per la importància pública d'aquests abastos, l'Audiència hi intervenia per via de govern autoritzant-ne o supervisant-ne la concessió i la gestió, així com també les cessions en arrendament o en cens emfitèutic dels béns comunals i dels propis pels ajuntaments i sobre altres qüestions de la seva administració; i per via de justícia en les mateixes qüestions o en les relatives als drets de domini, sovint derivades de possessions o ocupacions de fet d'aquestes terres.¹⁵⁶ En aquestes matèries també hi podia intervenir l'intendent, les competències del qual no quedaven ben diferenciades de les de l'Audiència.

Les principals fonts d'ingressos dels pobles eren els arrendaments de la carnisseria, fleca, hostel, fonda, taverna i botiga de queviures, si bé en alguns llocs pertanyien al baró. Els anys en què no es trobava un arrendatari satisfactori en el subhast públic corresponent, l'Ajuntament ho portava per administració.¹⁵⁷

Malgrat la seva nova independència municipal, al segle XVIII tampoc no es pot fer la història d'aquests pobles sense la de les institucions parroquials tradicionals, a les quals pertanyen drets i funcions que en els municipis de més antiguitat i importància (per la població, riquesa, etc.) havien passat ja feia segles a les

156. Elisa BADOSA I COLL, «Endeutament col·lectiu i desaparició de béns comunals a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII», *Pedralbes*, 10 (1990), pàg. 51-66. Una visió general i actualitzada dels béns comunals la trobem a J. J. BUSQUETA i E. VICEDO (ed.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa Contemporània*, Lleida, 1996, tot i que cal advertir que no hi ha cap comunicació sobre béns comunals al Barcelonès i comarques veïnes.

157. Sobre aquestes fonts d'ingressos municipals –anomenats, sota el règim de la Nova Planta, *propios y arbitrios*– dels pobles que estudiem, en trobem un resum viu però imprecís a les respostes al qüestionari de Zamora (preguntes 147 i 148 per al corregiment i 116-118 per als pobles).

institucions seculares. Per això, i per l'estructura d'aquests nous municipis (divisions en submunicipis amb càrrecs i facultats respectius, límits, etc.), no és possible de fer-ne la història sense conèixer bé els límits, estructura i funcions de les parròquies.

El qüestionari de Zamora diu que, fora de Barcelona, cap dels pobles del corregiment no té ordinacions¹³⁸ ni carta de poblament, privilegis, furs ni costums,¹³⁹ ni hi ha gremis ni germanats, ni tan sols de *labradores*.¹⁴⁰

L'organització municipal

Procedirem ara a la descripció de l'organització i del medi jurídic dels ajuntaments constituïts l'any 1718, per a la qual cosa reproduïrem literalment –amb algun comentari nostre degudament indicat– les anotacions que trobem als registres de la sèrie *Corregimientos* de la secció Reial Audiència de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, atesa la seva concisió i l'interès que tenen per a l'objecte del nostre estudi. Aquests registres són com una mena d'estat de la qüestió municipal i jurisdiccional, de punt de partida del nou règim municipal de Nova Planta, que respecta una part de l'organització política, social i jurídica anterior (a qui pertany la jurisdicció, com es nomenaven els oficis de república, quin nom té o de quina classe és l'entitat local –ciutat, vila, lloc, quadra, terme, etc.–, quins són els seus límits, de quines poblacions es compon, quins batlles tenia i té –no varien– i quants regidors li corresponen, si hi ha algun dret o circumstància rellevant de transcendència pública d'algú, algun plet pendent, etc.): contenen, doncs, l'organització que cal conèixer a l'hora d'implantar el nou règim. Per aquest motiu, tenen un gran interès per a l'historiador del Set-cents català malgrat la seva concisió. La redacció va ser obra d'algú que coneixia força bé l'organització i

138. Pregunta 146 del corregiment i 115 dels pobles.

139. Pregunta 149 del corregiment (ZAMORA, *Diario...*, pàg. 460-461).

140. Preguntes 109 a 115 del corregiment, 81 a 85 dels pobles.

el dret municipal anteriors al 1714, en part vigents durant tot el segle. El magnífic coneixement del règim anterior és característic dels documents emanats de la Secretaria de l'Acord durant una gran part del segle, però molt especialment durant les dècades inicials del règim de la Nova Planta; els registres que referim, a més, foren redactats als inicis del règim i de la seva implantació, època de transició en què ningú no sabia pas com acabaria tot allò ni fins on arribaria, i eren molts els que es pensaven –entre els quals, molts dels catalans al servei de Felip V– que les coses canviarien molt menys del que van canviar. Notem també l'abundor de catalanismes en el text castellà, fenomen molt corrent els primers anys de la Nova Planta, i que es va corregint progressivament a mesura que avança el segle (molt ràpidament a la documentació de l'Audiència; més lentament a la de l'Ajuntament de Barcelona).¹⁴¹

Les transcripcions que segueixen pertanyen al registre que porta per títol, al llom, *Registro de las Villas y Lugares del Corregimiento de Barcelona*,¹⁴² i són les que es refereixen als pobles del Pla que foren dotats d'Ajuntament. Excepte en el cas de Pedralbes, en tots els altres pobles, al registre hi ha afegits, després de la descripció inicial, les llistes dels oficis nomenats i/o proposats entre 1718 i 1738 a tot estirar, any, aquest darrer, en què s'inicien els registres de *Nombramientos* amb aquesta mateixa i exclusiva finalitat i, doncs, deixen ja d'enregistrar-se a *Corregimientos*, on s'enregistraven únicament els noms i els càrrecs corresponents, i a *Officialium Gubernationis Generalis*, on s'enregistraven (íntegrament o en extracte) els despatxos de nomenament. Nosaltres fem constar el nombre de regidors de

141. Ens hauria agradat de poder consultar l'*Estado general de los Lugares que componen los doce corregimientos del Principado de Cataluña con la expresión del número de Regidores que ha de haber en cada uno de ellos, según la formación de su Ayuntamiento, que en virtud del Real Decreto de la Nueva Planta de Gobierno de dicho Principado se hizo* (Archivo Histórico Nacional (AHN), *Consejos, Gracia y Justicia (Aragón)*, llig. núm. 17.985; citat per MERCADER, *Felip V...*, pàg. 272, núm. 58). Tanmateix, pel que diu Mercader a l'epígraf on hi ha aquesta nota, no creiem que el lligall doni més informació de la que ja tenim.

142. ACA, RA, reg. 170.

cada lloc quan no figura en el text o quan hi ha discrepància amb la documentació, nombre que en general varia poc durant tot el segle malgrat el considerable augment del nombre d'habitants. Tret del cas de Sarrià –gràcies a Toscas–, no fem constar si tenien síndics –procurador general i personer–, ni quants diputats del comú; i, menys encara, els subalterns.

En els registres de *Corregimientos* es continuaran inscrivint ocasionalment, la majoria de les vegades en nota marginal, algunes –són poc nombroses– vicissituds jurídiques relatives a la jurisdicció o al govern dels pobles i dels ajuntaments corresponents fins el 1808 si més no.¹⁴⁵

En les transcripcions següents, només hi posem la descripció inicial de cada lloc, sense la relació dels nomenaments ni d'altres vicissituds enregistrades. Seguim l'ordre amb què els trobem al registre. En el cas de Sants, hi afegim algunes de les respostes al qüestionari de Zamora. Com a colofó, esmentem la situació municipal posterior de cada lloc.

a) Sarrià¹⁴⁴

“El término de Sarriá contiene más de cien casas y todo es de jurisdicción regia y dentro su rodalía y confines comprehende dos distritos, el uno se llama Las Corts de Sarriá y el otro el término y lugar de Sarriá, que comprehende las casas que se suponen ser de la Parroquia de Sant Gervasi. Ha tenido siempre dos bayles, el uno en el lugar de Sarriá que le elegía el veguer, y otro particular del distrito de Las Corts que era elegido por el que se hallaba bayle del término de las Franquesas en el sosveguerío del Vallés, y las casas de este distrito gozan de diferentes franquissias y exempciones y no eran subordinadas a la jurisdicción del veguer pero formava un cuerpo de universidad con lo restante del término menos

145. Els registres contenen cartes i notes soltes a la bossa interior de la coberta i intercalats entre les seves pàgines; moltes de les cartes i notes intercalades semblen trastocades, és a dir, no es corresponen amb el lloc en el quan són ara intercalades.

144. Els documents oficials del segle XVIII parlen sempre de Sarrià, mentre que els privats solen parlar de la parròquia –o del lloc?– de Sant Vicenç de Sarrià.

*la partida de San Gervasio que no ha tenido bayle particular ni jurados sino que el obrero de la Parroquia cuydaba de las incumbencias de aquellas casas baxo las órdenes del veguer y actualmente son ocho las casas de este distrito las quales han tenido y aún mantienen varias contiendas sobre pretender los de San Gervasi tener cuerpo de universidad separado del de Sarriá y principalmente sobre los confines”.*¹⁴⁵

De l'enregistrament dels nomenaments que hi segueixen resulta que, durant les primeres dècades del nou règim, Sarrià i les Corts tenen batlle i dos regidors cadascun, i la Travessera, un regidor, i van per aquest ordre jeràrquic dins l'Ajuntament. Formen un sol Ajuntament. De 1778 a 1812, si més no, hi ha, a més, dos diputats del comú i dos síndics (el procurador general i el personer).¹⁴⁶ És la jurisdicció i organització municipal més complicada de tot el Pla.

Al segle XVIII, Sarrià era també la vila més important del Pla de Barcelona, no solament per la seva població –superada aviat per altres– i riquesa, sinó pel fet que hi estableixen ‘segones residències’ barcelonins benestants. Sarrià fou reagregat a Barcelona el 1921.

Les Corts de Sarrià formaven part, amb Sant Just Desvern (i, abans del segle XIV, amb altres pobles del Baix Llobregat que foren alienats per la Corona), de les anomenades Franqueses del Llobregat, els habitants dels quals, tot i pertànyer a Barcelona fins al règim de Nova Planta, foren lliures de tota mena de lleudes reials, mesuratge o dret de còps i d'altres tributs, i eren sota la jurisdicció del batlle reial de les Franqueses del Vallès, igualment que els de les Franqueses del Maresme.¹⁴⁷ Les Corts de Sarrià constituïren municipi independent del 1836 al 1897, en què foren annexionades a Barcelona.

145. ACA, RA, *Corregimientos*, reg. 170, f. 23.

146. TOSCAS, *El poder...*, pàg. 203.

147. GEC, s. v. *Franqueses del Llobregat, —del Maresme, —del Vallès* (aquesta darre-ra per Max CAHNER). J. MORAN OCERINJÀUREGUI i M. BELTRAN MORALES, «Les franqueses del poble de les Corts, del segle IX fins al XVII», dins *Història urbana del Pla de Barcelona. Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona...*, Barcelona 1989, vol. 1, pàg. 27-36.

b) Sant Gervasi

“Haunque en el pleyto que siguen los de Sarriá contra los vezinos de las ocho casas de la Parroquia de San Gervasi pretenden que éstos no tienen derecho de universidad ni jurisdicción temporal separada no obstante que la Parroquia sea distinta; pero estando en posesión los de San Gervasi de no ser incorporados con la Universidad de Sarriá ni tazados por ellos en las contribuciones y servicios, parece que mientras está pendiente este pleyto sea conveniente que en esta Parroquia de San Gervasi haya su peculiar bayle y dos regidores de dicha Parroquia”.¹⁴⁸

Sant Gervasi fou reagregat a Barcelona el 1897.

c) Sant Martí de Provensals

“El lugar y término de San Martín de Provensals es del territorio estrecho de Barcelona y subordinado a la jurisdicción del veguer; el qual contiene 38 casas y así ha de tener un bayle y tres regidores”.¹⁴⁹

Comprenia el Clot. El municipi fou reagregat a Barcelona el 1897.

d) Sant Andreu de Palomar

“Este lugar de San Andrés también es situado dentro el territorio estrecho de Barcelona y subordinario a la jurisdicción del veguer; el qual se compone de 117 casas, y así ha menester un bayle y cinco regidores”.¹⁵⁰

Comprenia Santa Eulàlia de Vilapicina. Fou reagregat a Barcelona el 1897.

e) Horta

*“Contiene este lugar dos parroquias tituladas con los nombres de San Genís [dels Agudells] y San Juan de Horta; es también del territorio de Barcelona”*¹⁵¹ y subordinado a la jurisdicción del

148. ACA, RA, *Corregimientos*, reg. 170, f. 27r.

149. ACA, RA, *Corregimientos*, reg. 170, f. 30r.

150. ACA, RA, *Corregimientos*, reg. 170, f. 33r.

151. Deu voler dir del territori estret de Barcelona, com acaba de dir de Sant Andreu de Palomar.

veguer; contiene 66 casas y assí ha de tener un bayle y quatro [sic] regidores".¹⁵²

Malgrat el que diu, a les relacions de nomenaments només hi consten tres regidors. Fou reagregat a Barcelona el 1904.

f) Vallvidrera

"Este lugar y término se compone de 16 casas y es del corregimiento de Barcelona y siempre el Cabildo de esta Catedral ha acostumbrado nombrar al bayle sin haver havido otro bayle que el del Cabildo, bien es verdad que ay seis casas en dicho término que se reputan de Jurisdicción Regia, estando en posesión el veguer de Barcelona por sí o por el bayle de Sarriá, por ser más inmediato como a su subalterno, de exerzer actos de Jurisdicción Regia en dichas 6 [sic] Casas, pero los jurados se sorteaban de los insaculados, que eran todos los dueños de las 16 casas sin dependencia del Cabildo, con que toca al dicho Cabildo nombrar el bayle, y a la Real Audiencia los regidores en fuerza de lo dispuesto en el capítulo quinto de la Tercera Classe del Real Edicto".¹⁵³

Tenia dos regidors. Fou agregada a Sarrià el 1892, juntament amb la qual passà a Barcelona el 1921.

g) Santa Creu d'Olorda

*"La jurisdicción de este Lugar y territorio perteneze a la misma Marquessa de Villafranca y de los Vélez con las mismas calidades y circunstancias expressadas en la Villa de Martorell, y contiene 34 casas, y habiendo de tener tres regidores sobre los propuestos, ha elegido el dicho Marqués de Moya, como a Podetario de la Marquessa de Villafranca y de los Vélez, los sujetos siguientes [...]".*¹⁵⁴

152. ACA, RA, *Corregimientos*, reg. 170, f. 36r.

153. ACA, RA, *Corregimientos*, reg. 170, f. 53r. Vallvidrera, com Santa Creu d'Olorda, s'inclou dins dels llocs baronals, que comencen al foli 39r.

154. ACA, RA, *Corregimientos*, reg. 170, f. 94r. A la vila de Martorell, l'esmentada Marquessa "nombra [...] bayle y sosbayle y los jurados se sacaban de las bolsas que el consejo tenía para las insaculaciones y los proponían al Barón, y si a éste o a su Procurador General le parece ser convenientes les aprueba, y quando no les reprueba y se passava a sacar otros asta ser los extrahidos de su satisfacción, y se compone

El 1916 desaparegué com a municipi, i el seu terme fou repartit entre els de Molins de Rei, Sant Feliu de Llobregat i Sarrià.

h) Sants

“Este lugar es de jurisdicción real, que nombrava bayle el veguer de Barcelona. Tiene unas 28 casas. Nombra la Real Audiencia bayle”.¹⁵⁵

Tenia dos regidors. Durant el segle XVIII va créixer considerablement, entorn del nou camí ral. Coneixem les respostes d'aquest lloc al qüestionari de Zamora;¹⁵⁶ les que ens interessin ací, són: *“No hai más justicia que la pedánea que tiene el baile real. No hai abogado alguno ni empleado en este ramo (preg^a 107); Hai un horno público [...], dos carnicerías públicas, dos tabernas y dos tiendas. Los regidores cuidan y zelan la bondad de los comestibles, y sus precios están por condición en las capitulaciones de las escrituras de los arriendos que se hacen de las carnicerías, tiendas y tabernas (preg^a 29); El Ayuntamiento abastece de pan al vezindario por arriendo; lo proprio de carnes, vino, azeite y carbón. Las principales condiciones de estos arriendos son la buena calidad de todos los géneros, que el pan se haya de vender en calidad, precio y peso [igual] al de Barcelona. Las carnes se libran al que las da más baratas, y lo demás al más beneficioso postor. No hai pastos algunos para el ganado, y el del arrendatario entra en las tierras de pan lebar y viñas después de alzados los frutos (preg^a 116); El*

dicha villa y término de 213 casas y así ha de tener 6 regidores que han de ser elegidos por el dicho Barón, precediendo la proposición de binas según lo dispuesto en los capítulos 3 y 4 del Real Edicto” (ACA, RA, *Corregimientos*, reg. 170, f. 87r.)

155. ACA, RA, *Corregimientos*, reg. 170, f. 119r. No sabem per què ha estat enregistrar després (o entremig) dels llocs baronals, i no entre els de la jurisdicció reial que ocupen els 38 primers folis, talment com si se l'haguessin descuidat. En canvi, figura a la relació de pobles del corregiment de Barcelona d'un document oficial de l'època redactat amb motiu de la nova planta corregimental i municipal extractat per GAY, *El corregidor...*, pàg. 282-283. Els primers nomenaments de batlle i regidors no hi són fins l'abril de 1720, mentre que els dels altres pobles del Pla hi consten des de dos anys abans.

156. Publicades per J. CODINA, J. MORAN i M. RENOM, *El Baix Llobregat el 1789*, Barcelona, 1992.

pueblo no tiene sino la privatiba de la carnicería, fleca, gabela y taberna, concedida por la Intendencia General de Cataluña a nombre de Su Magestad y con imposición de censo (preg^a 117); El pueblo tiene unas mil libras de renta por propios de su Común, y proceden de los arriendos de la carnicería, gabela, taberna y fleca (preg^a 118); Las medidas y pesos, los mismos que en Barcelona, se afinan todos los años por el sugeto que nombra el gobernador y Ayuntamiento de la capital (preg^a 134)”.

Fou reagregat a Barcelona el 1897.

i) Pedralbes

*“Es de jurisdicción de la Venerable Abadesa del Real Monasterio de Pedralbes con la facultad de nombrar bayle para el recinto del mismo Monasterio. [Nota marginal:] En virtud de decreto de 7 de junio de 1781, se mandó encabezar este territorio de Pedralbes por de jurisdicción de dicha Abadesa”.*¹⁵⁷

No ens consta que tingués Ajuntament de regidors.

Aquests són tots o alguns dels municipis nous creats pel règim de Nova Planta en l'antic territori de Barcelona, i que hi seran reagregats entre 1892 (cas de Vallvidrera) i 1921 (cas de Sarrià).¹⁵⁸ Una mostra més que l'organització política i jurídica catalana anterior a 1714 no era tan anacrònica i obstaculitzadora del progrés, com alguns ens volen fer creure, i que el que va representar una regressió fou precisament el règim de Nova Planta.

157. ACA, RA, *Corregimientos*, reg. 170, f. 192r. Sembla que el motiu de l'enregistrament als darrers folis del registre és el decret esmentat, ja que la tinta i la lletra del text és igual que la de la nota marginal. Això ens mostra que, durant tot el segle, feien servir els registres d'aquesta sèrie com a vademècum per saber la jurisdicció i composició dels ajuntaments catalans. Potser és a causa de l'extemporaneïtat d'aquest enregistrament, que no hi ha anotat cap nomenament.

158. No és pas aquest l'únic cas de reconstitució contemporània d'una certa unitat municipal trencada pel règim 'local' constitucional, uniformista i centralista, que redueix les institucions que anomena *locals* a la mínima expressió i les subordina totalment a les institucions polítiques i administratives centrals. A la Vall d'Aran, la reestructuració municipal de 1968-1970 va representar la reconstitució de dos dels tres antics terçons.

Altres nuclis de població

Pel que fa a la resta del territori del Pla no esmentat en la descripció anterior, a efectes municipals continuà formant part de la ciutat sota el règim de Nova Planta. És el territori immediat que envoltava les muralles i que comprenia les demarcacions parroquials que s'estenien fora portes: la de Sant Just, fins a Santa Maria de Gràcia; la del Pi, enllà de la Creu Coberta fins a Montjuïc i les Barraquetes d'Hostafrancs; la de Santa Maria del Mar, fins a les barraques de la Marvella; i Sant Pere i Sant Cugat es repartien els afores del Portal Nou, on aparegueren cases disperses prop del fortí del Príncep Pius.¹⁵⁹

a) Gràcia

Durant tot el període estudiat va pertànyer a la ciutat de Barcelona, tant administrativament com eclesiàsticament (parròquia de Sant Just).¹⁶⁰ Hi hagueren alcaldes de barri. Per la seva proximitat a Barcelona, fou un dels nuclis amb més creixement, majoritàriament de població obrera i menestral, i, en alguns indrets, de famílies barcelonines riques que s'hi construïren les cèlebres torres. Constituí municipi propi entre 1820 i 1823, i entre 1850 i 1877, en què fou reagregada a Barcelona.

b) Barceloneta

Nucli singular fou el de la Barceloneta, on alguns dels que es quedaren sense casa a causa de la demolició de part del barri de Ribera per tal de construir-hi la Ciutadella s'hi feren barraques per viure. Després de diversos projectes frustrats d'urbanització, el 1753 tirà endavant la construcció d'habitatges que constituïren el que encara avui és el barri de la Barceloneta. Per la seva proximitat a la Ciutadella i a la muralla, estava sota la jurisdicció

159. Lluís SOLÉ I SABARÍS (dir.), *Geografia de Catalunya*, Barcelona 1974, vol. III, pàg. 567.

160. Gràcia no tingué parròquia pròpia fins el 1821 (Joana URIBE I CARPENA, *Gràcia*, dins Max CAHNER (dir.), *Gran geografia comarcal de Catalunya*, vol. 8, pàg. 250).

militar¹⁶¹ –talment com gran part del que després va ser l’Eixample–, i l’Ajuntament de Barcelona no hi tingué competències fins que fou annexionada a la ciutat l’any 1858. No va estar dotada de cap institució corporativa municipal, sinó tan sols d’algun ofici local menor, com ara alcaldes de barri; sí que s’hi constituí una parròquia, la de Sant Miquel del Port –l’arxiu de la qual es va perdre durant la revolució de 1936; hi ha algunes còpies de registres a l’Arxiu Diocesà–, que devia tenir un cert pes polític com era habitual a l’època, i més no havent-hi Ajuntament; hi havia els gremis de *mareantes* i de corders de viola. En algunes matèries hi havia confusió de jurisdiccions, cosa no gens estranya a l’època.¹⁶²

La història del barri ha estat estudiada per Mercè Tatjer des d’un punt de vista urbanístic, social i dominical (estructura de la propietat i dels drets de domini i possessió),¹⁶³ però no coneixem

161. Fins al segle XIX, l’autoritat militar, que dirigí tot el procés de nova urbanització i de les reformes posteriors, no hi deixà aixecar les noves cases més d’un pis perquè no obstaculitzessin la trajectòria dels projectils dels canons (GEC, *Barceloneta*, per Xavier BURILLO).

162. Alguns autors comenten que la Barceloneta estava sotmesa a la jurisdicció militar “malgrat que administrativament formava part de la ciutat de Barcelona”. Per exemple, Max CAHNER (dir.), *Gran geografia comarcal de Catalunya*, vol. 8 (Josep MORAN et al., *El Barcelonès i el Baix Llobregat*), Barcelona, 1982, pàg. 128, però no ens expliquen quin abast tenien en aquest cas els conceptes de jurisdicció militar i de dependència administrativa de la ciutat. A parer meu, i mentre no disposem de més dades, el que queda clar del primer dels treballs de Mercè Tatjer que citem a la nota vinent és que, a diferència del que passava a l’interior de la ciutat, i semblantment al règim de la part forana immediata a la muralla, tota la matèria d’obreria –pública i privada– estava sotmesa a la jurisdicció militar, i potser també li pertanyien tots els aprofitaments (domini directe, conreus, pastures, fems, etc.). Però ens queda per saber si hi tenia competències la jurisdicció ordinària –govern i justícia– de l’Audiència i del corregidor, així com a qui pertanyien aspectes típicament municipals com els abastos –sobretot del pa i la carn–, policia de mercat –pesos i mesures...–, quins arbitris es pagaven i a qui.

163. Mercedes TATJER MIR, *Burgueses, inquilinos y rentistas*, Barcelona, 1988. Aquesta autora també ha publicat *La Barceloneta del siglo XVIII al plan de la Ribera*, Barcelona, 1973, en la qual diu que el territori on fou edificat el barri “había pasado a ser propiedad de la Corona, no sólo por su proximidad a la ciudadela, sino también porque el derecho de conquista había hecho caducar los derechos anteriores existentes sobre ellos. No obstante, la parroquia de Santa María del Mar

estudis de les institucions rudimentàries de govern local del barri que hi van existir o de les que d'alguna manera s'ocupaven de les necessitats col·lectives, com podien ser les institucions parroquials. L'autora esmentada, en l'inici de la seva obra *Burgueses, inquilinos y rentistas*, enumera i comenta les fonts documentals –arxivístiques– i historiogràfiques,¹⁶⁴ i es lamenta de no haver pogut localitzar “*el grueso de la documentación relativa a la creación de la Barceloneta y a la evolución de ésta a lo largo del siglo XVIII y las dos primeras décadas del siglo XIX*” malgrat els seus esforços i els d'algun altre investigador, a causa probablement, diu, de la dispersió i desorganització dels arxius militars i de la destrucció de documents.¹⁶⁵ Nosaltres hem vist, en la documentació municipal barcelonina –sobretot en els registres d'*A-cuerdos*– moltes referències a qüestions suscitées per la Barceloneta, la qual cosa ens fa sospitar que l'opinió i els interessos de l'Ajuntament de la ciutat pesaven molt en les decisions de l'autoritat militar sobre aquell barri marítim.

intentó reivindicar, sin éxito, un privilegio medieval según el cual se le cedía todo el terreno desde la iglesia hasta el mar” (pàg. 44). Fabre i Huertas esmenten que eren terres comunals de Sant Martí de Provençals, de les quals intentaven apoderar-se els terratinens del poble (J. FABRE i J. M. HUERTAS, *Tots els barris de Barcelona*, Barcelona, 1976, pàg. 13-19). La confluència de les tres circumstàncies –dret de conquesta, distància a la Ciutadella inferior a un tret de canó, i terres comunals (sobre les quals hom atribuïa al rei, teòricament, el domini eminent)– explica que les autoritats reials disposessin com els semblés d'aquests terrenys, com altrament havien fet també amb el barri de Ribera per fer-hi la Ciutadella, sense tants arguments.

164. Mercedes TATJER MIR, *Burgueses, inquilinos y rentistas...*, pàg. 21-27. Sobre la Barceloneta, cita les obres següents: S. SANPERE I MIQUEL, *Los terrenos de la ciudadela*, Barcelona, 1911; A. GUITERT DE CUBAS, *La Barceloneta. Su creación. Carácter de sus fundadores. Su prosperidad pasada. Su actual decadencia*, Barcelona, 1920; F. FORNER, *Història de la Barceloneta*, Barcelona, 1947, fasc. 1-5.

165. Tatjer diu que aquesta destrucció fou “*a causa de la entrada de tropas francesas en Barcelona durante la Guerra de la Independencia*” (pàg. 22). Però aquesta destrucció potser va ser molt posterior, com ho fa pensar el fet que els *Antecedentes del Archivo de la Capitanía General* que cita (pàg. 22., n. 3) foren redactats l'any 1852. Hem sentit a dir que hi va haver una destrucció important de documents de l'arxiu de Capitanía cap a la fi de la Dictadura de Primo de Rivera.

Una prospecció arxivística sobre els pobles del Pla

Ens ha semblat útil, de cara als futurs investigadors, de fer una prospecció arxivística a fi d'oferir-los una orientació de què poden trobar i on ho poden trobar. Amb aquesta finalitat, hem examinat sumàriament i aleatòria alguns registres de l'Ajuntament de Barcelona (*Acuerdos, Político y Representaciones*) i de l'Audiència (*Cartas acordadas, Cartas de la Real Audiencia, Consultas, Villetes*) i hem fet una prospecció sistemàtica en les sèries d'*Expedientes* –des del 1724 en què comença, fins al 1788, perquè se'ns va esgotar el temps de què disposàvem– i de *Nombramientos* –des del 1739 en què comencen fins al 1762, també per raó de temps. A continuació resumirem una part dels resultats d'aquesta prospecció.

*Els registres d'Expedientes de la Reial Audiència*¹⁶⁶

Aquesta sèrie reflecteix tots els expedients governatius entrats a l'Audiència –pròpiament, l'Acord– i l'íter respectiu. Cada pàgina dels registres és dividida verticalment per una ratlla en dues meitats: a la de l'esquerra, hom hi extracta el document que ha donat lloc a l'expedient governatiu, extracte encapçalat per un breu regest; a la de la dreta, hom hi anota brevíssimament tots els passos de l'expedient, amb les dates corresponents, i el sentit de la resolució si és que n'hi ha hagut (i potser algunes vegades que n'hi ha hagut no n'hi queda constància). No hi ha cap esment al contingut ni tan sols al sentit dels informes que indefectiblement l'Acord ordenava fer al corregidor, alcalde major, batlle, fiscal de l'Audiència, etc., segons els casos. Cada registre s'inicia

166. Segons l'inventari de la secció Reial Audiència de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el títol d'aquests registres és *Expedientes remitidos por S.Exª a la R.Aud^a y vistos en el Acuerdo*, amb lleugeres variants segons les èpoques i modalitats en l'exercici del govern del Principat.

Tots els registres que citem en aquest capítol, si no indiquem el contrari, pertanyen als dits arxiu, secció i sèrie.

amb un complet índex alfabètic on surten els noms dels llocs a què es refereixen els expedients, els noms dels recurrents i/o dels causants i dels subjectes passius del recurs, i la matèria de què tracten, la qual cosa els fa especialment útils als investigadors i més encara als que estudien història local.

Pel que fa als informes sobre els pobles que ens ocupen, la primera vegada que esmenten haver ordenat informar al tinent de corregidor és l'any 1740,¹⁶⁷ la segona, el 1743,¹⁶⁸ la tercera, el 1751,¹⁶⁹ i des del 1754 s'anirà generalitzant i esdevindrà pràctica inconcussa. El lliurament dels expedients al fiscal de l'Audiència s'inicia el 1750,¹⁷⁰ i no és mai constant, com en el cas dels tinents de corregidors, sinó que va a èpoques –tot i que a partir de l'any esmentat és la pràctica més habitual–, la qual cosa ens fa pensar que dependria de la laboriositat de cada fiscal i de les obligacions que assumís en cada moment; també caldria veure quan actuava com a fiscal, informant els expedients, i quan ho feia com a ponent, ja que, en alguns períodes, els fiscals supleixen els ministres en aquestes i altres funcions.

Recursos i peticions contra les propostes i els nomenaments per als oficis de república

És un dels motius que més recursos i expedients genera –no hi ha any que no n'hi hagi diversos, excepte el 1741, 1749, 1750 i 1757 i 1760, en què no n'hi ha cap dels pobles que estudiem–, la qual cosa és comprensible atesa la modèstia d'aquests pobles –si bé en creixença notable al XVIII– i ens ha de fer repensar la idea que la intervenció dels ajuntaments en el repartiment del cadastre, amb els favoritismes corresponents, va ser un dels grans al·licients d'aquests càrrecs que va trencar amb el seu caràcter

167. Reg. 234, f. 74r.

168. Reg. 237, f. 143v.

169. Reg. 507, f. 69v.

170. Reg. 506, f. 220rv. Abans, molt rarament (sobre allotjaments de Sarrià: 1732, reg. 226, f. 60; 1735, reg. 229, f. 104r; i dos expedients sobre armes del 1733).

odiós tradicional:¹⁷¹ en tot el període estudiat, són abundantíssimes les peticions d'exoneració dels càrrecs, mentre que són rares les que supliquen d'obtenir-lo o de mantenir-lo (en algun cas, hom demana la continuació en el càrrec després d'haver esgotat l'any o el bienni).¹⁷²

A partir de 1780 augmenten considerablement aquestes peticions d'exoneració paral·lelament a la crisi social i política de l'Antic Règim.¹⁷³

En la majoria dels casos, el suplicant és el mateix proposat o detentor del càrrec, si bé en alguns casos el recurs el fan el batlle o els regidors. Les excuses són sol·licitades per a tota classe de càrrecs municipals: batlles, regidors, síndics procuradors i

171. Potser hem de fer-hi matisacions i distincions segons les diferents circumstàncies dels municipis i la classe dels càrrecs rebutjats o desitjats (no era el mateix ésser batlle o regidor degà que ésser regidor enèsim). Podríem dividir els oficis i càrrecs 'públics' de l'Antic Règim en aquells que hom malda per aconseguir (mitjançant pressions, suborns...) perquè donen bons sous, emoluments i poder, com eren els de les grans institucions i entitats socials i polítiques (les ciutats grans, per exemple), i aquells que hom malda perquè no li imposin perquè només donen que feina, responsabilitats i despeses.

172. Reg. 229, f. 5r; reg. 504, f. 42r; reg. 507, f. 43r; reg. 915, f. 117v-118r.

173. L'any 1785, l'Ajuntament de Sant Andreu diu que *“los labradores más hazendados procuran guarnecerse de privilegios, como recaudadores de limoznas, para eximirse de cargos consegiles, como son Francisco Batista y Pablo Baster: que, añadidos a éstos los familiares del Santo Oficio y padres de doze hijos, queden únicamente para los pobres dichos cargos consegiles que necesitan todo el tiempo para ganarse el preciso sustento, y, con esto, todo son clamores y miserias que se les exigen por resistirse aquellos a contribuir en dichos cargos consegiles como son bagages, recomposición de caminos, ronda para la salud pública en la marina y otros semejantes, y no pareciendo justo, suplica V.E. determinar en alivio de los pobres lo de su agrado”*, suplicació davant la qual l'Acord resol que *“por ahora y hasta nueva providencia, no se guarde exención alguna a los recaudadores del Hospital General de Santa Cruz y Hospicio de esta Ciudad, y sólo se les guarde de cargos personales y no de vecinales a los distribuidores de bulas de la Santa Cruzada y a familiares del Santo Oficio de la Inquisición”* (r.reg. 932, f. 382-383). L'èxit de l'Ajuntament andreuenc fa que l'any següent, el 1786, els Ajuntaments d'Horta i de Sant Martí acudeixin a l'Acord en uns termes semblants (r.reg. 933, f. 73-74 i 265, respectivament), la qual cosa mostra l'estret contacte entre els dirigents municipals d'aquests pobles del Pla i/o potser manifesta que les representacions respectives eren inspirades o redactades per unes mateixes persones –potser empleats de la Secretaria d'Acord, que tramitava els nomenaments-, amb independència que els fets i circumstàncies que al·legaven fossin certs –com sembla efectivament– o no.

personers, i diputats del comú. Hi ha un cert equilibri entre el nombre de les resolucions que accepten l'excusa i les que la rebutgen. L'Audiència sol ordenar que prengui possessió el següent en la proposta (així ho fa en alguns casos d'excusa de batlles, com també de vacant per la seva defunció); en el cas dels síndics procuradors, adés en nomena un altre, adés disposa que es formi terna nova. En diversos casos, els ajuntaments posen a les propostes persones que ja han estat excusades altres anys.

Entre les causes d'excusa al·legades, la salut i l'edat avançada són les més corrents. També és al·legat tenir dotze fills o més,¹⁷⁴ haver de tenir cura de les propietats o d'un negoci o professió, tenir al càrrec familiars vells o malalts, exercir una professió o un càrrec que hom considera que comporta exempció d'oficis de república (metge, manescal, barber cirurgià, procurador causídic, arrendador del pa o de la carn del comú, clavari, baciner de l'Hospital General de la Santa Creu, batlle d'aigües, etc.). Ocasionalment, hom al·lega la llunyania del domicili, la pobresa, l'analfabetisme, la joventut o la insuficiència de recursos, i fins i tot la incapacitat per exercir el càrrec.

Entre les causes d'incompatibilitat, que, de fet, es fan servir com a motiu d'excusa, hi ha el parentiu amb altres membres de l'Ajuntament i haver de deixar passar dos anys abans de tornar a exercir altra vegada un càrrec. L'Ajuntament de Sant Martí –com molts altres pobles de Catalunya– demana de vegades que no s'apliqui la incompatibilitat per parentiu atenent la poca població i la universalitat dels vincles familiars.¹⁷⁵

174. L'exempció de càrrecs i càrregues per tenir dotze fills o més provenia de la compilació de Justinia i era plenament vigent a Catalunya, per la qual cosa l'intendent expedia un títol d'exempció (vegeu DOU, *Instituciones...*, vol. I, pàg. 77-79, i vol. IV, pàg. 97-98). Expedients amb sol·licituds d'exempcions de càrrecs i/o càrregues per aquest motiu els trobem, per exemple, l'any 1742, respecte de la imposició d'allotjaments a un veí de Sant Andreu de Palomar (reg. 236, f. 46r: no hi ha la resolució, potser perquè depenia de la Intendència); el 1752, excusa d'un regidor de Sant Martí de Provençals (r.reg. 508, f. 25r); el 1754, excusa d'un regidor de Sants ("*por hallarse cargado de familia*": li és denegada; reg. 510, f. 41v); i el 1756 es torna a excusar el mateix d'una regidoria de Sant Martí, que li és tornada a acceptar per l'Audiència (reg. 512, f. 2r).

Conflictes entre els diversos membres de l'Ajuntament

Diferents expedients reflecteixen els conflictes entre els diversos membres dels ajuntaments. El 1772, el batlle de Sants es queixa que els regidors s'apleguen sense avisar-lo.¹⁷⁶ Altres vegades, batlle i regidors es denuncien mútuament per haver elaborat i presentat propostes de càrrecs diferents de les aprovades en Ajuntament.¹⁷⁷ La implantació del síndic procurador general crea alguna tensió i conflicte amb els altres membres de l'ajuntament, com a Sant Martí, els regidors del qual, el 1763, supliquen que “*se sirva V. Exª explicar qué facultades pertenecen al citado procurador síndico, mandándosele se contenga y se ciña a ellas*”.¹⁷⁸ Moltes més tensions i conflictes, especialment durant els primers anys, porta la creació, el 1766, dels diputats del comú i dels síndics personers, a bastament representats en aquests registres: molts expedients fan referència a suposades –i ben certes moltes– irregularitats en l'elecció –convocada per l'Ajuntament–, o en la idoneïtat dels electes; molts altres són sobre l'exercici de les seves atribucions, no sempre consentides i sovint obstaculitzades per batlle i regidors, i sobre discrepàncies amb els regidors en l'exercici de les competències comunes; alguns, sobre el nombre de diputats que corresponen a un Ajuntament; etc., etc.

Els gremis i la liberalització de la indústria i del comerç

Com hem vist en el qüestionari de Zamora, en els pobles del Pla no hi havia gremis, però els gremis de la Ciutat pretenen de

175. Reg. 240, f. 40v. El mateix torna a passar l'any 1766 amb motiu de l'elecció del síndic, perquè sinó, diu l'Ajuntament, caldria elegir colons –pagesos– i jornalers (reg. 913, f.397), sovint assimilats –segons Núria Sales– a vagos, murrís, elements perillosos per a la pau pública per tal com eren gent sense béns i sense feina estable (M. ARDIT..., *Història dels Països Catalans...*, pàg. 35). Notem la sinceritat del recurs de l'Ajuntament, que palesa que sabien que l'autoritat a la que s'adreçaven aprovava uns arguments tan parcials i sectaris, com es veu repetidament en aquests registres.

176. Reg. 919, f. 347.

177. Reg. 925, f. 730.

continuar-hi estenent les seves privatives i la seva autoritat gremial com abans de 1714. El 1763, i més per la nova política anti-gremial que per altra cosa, una reial provisió del Consell prohibeix que el gremi de llogaters de mules de Barcelona impedeixi als recorrents “*el transporte o retorno de personas y géneros desde la misma ciudad a sus pueblos u otras partes*”,¹⁷⁹ la qual cosa afavorirà el lliure establiment als pobles del Pla d'oficials i aprenents, i fins i tot d'algun mestre, fugitiu tots de la disciplina del gremi. L'any 1771 el síndic del gremi de galoners representa que, al terme de Sarrià, territori –diu– de la ciutat de Barcelona, hi ha una fàbrica, la qual cosa és contrària a les ordenances reials que prohibeixen obrir *maniobra* a qui no sigui mestre, i suplica que l'Acord ordeni al batlle i regidors que donin l'ajut corresponent perquè el gremi pugui multar l'infractor i tancar-li la fàbrica;¹⁸⁰ uns mesos després, el gremi presenta a l'Acord un altre escrit on cita el cas dels gremis de soguers i espadenyers que multen els que exerceixen indegudament l'ofici a Sarrià, Sant Martí, l'Hospitalet i a d'altres llocs, així com el cas dels corders de Sarrià, que tots són mestres de Barcelona;¹⁸¹ l'Acord resol que el fabricant causant del recurs no torni a treballar “*en el territorio y término en que dicho gremio tiene su pribatiba y distrito*”.¹⁸² La diferència, si no contraposició, de criteris entre els ministres reials de la cort i els de Catalunya en aquests anys primers del regnat de Carles III no ens sorprèn, tot i que ens caldria analitzar-ne més casos.¹⁸³

Els abastos

Els abastos més importants eren els del pa i la carn, que s'arrendaven mitjançant subhasta al més bon postor, i que, si no en

178. Reg. 910, f. 209v-210r.

179. Reg. 910, f. 215v-216r. També reg. 920, f. 778-779 i 850.

180. Reg. 918, f. 854-855.

181. Reg. 919, f. 48.

182. Reg. 919, f. 335-336 i 854-855.

sortia cap de satisfactori, l'abast era dut excepcionalment per administració municipal directa. Aquest sistema tenia una doble finalitat: assegurar l'abast públic a un preu just –sobretot el del pa, en què el pa moreno, que compraven els pobres a un preu molt ajustat, era teòricament subvencionat amb el que es treia del pa blanc que compraven els rics a un preu amb més marge–, i obtenir-ne beneficis per al comú. A molts dels pobles del Pla, el beneficiari d'aquests arrendaments no era pas l'Ajuntament, sinó la parròquia, una sòlida reminiscència de l'antiga estructura local basada en la parròquia que no va pas desaparèixer amb la Nova Planta.¹⁸⁴ La coexistència de l'antiga estructura –la parròquia, amb la seva organització– i de la nova –l'Ajuntament–, amb els càrrecs, oficis i drets respectius, va ser causa de molts conflictes governatius i fins i tot contenciosos que omplen moltes pàgines dels registres. Sovint hi apareixen conflictes i discrepàncies entre arrendadors i ajuntaments, i entre veïns i ajuntaments.

Els expedients sobre abastaments que hi trobem es multipliquen a partir de l'establiment, el 1766, dels diputats del comú, creats per intervenir especialment en matèries d'abastaments i que, en cas de discòrdia amb els regidors, havia de decidir l'Audiència.

L'any 1767, el govern disposa la liberalització del comerç del blat, de l'oli i del vi, i, sobretot, de la panificació, la qual cosa perjudica directament els ingressos municipals.¹⁸⁵ Els ajuntaments volen rescabalar-se de les pèrdues mitjançant les multes i les empires o comissos als comerciants beneficiaris de la liberalització.¹⁸⁶ També, i consegüentment, en aquesta qüestió no hi ha

185. Un altre cas, també de Sarrià, en què l'Ajuntament multa un macip confiter establert per lliure, és de l'any 1787 (reg. 934, f. 16r).

184. Mossèn Clapés refereix diversos plets, a través dels segles XVIII i XIX, entre l'obra de la Parròquia i l'Ajuntament de Sant Andreu de Palomar per la carnisseria (CLAPÉS, *Fulles històriques...*, vol. III, pàg. 56-60).

185. Eduardo ESCARTÍN, *El abastecimiento de pan en Barcelona en el siglo XVIII*, Barcelona, Facultat d'Història, Universitat de Barcelona, 1969, [Tesi de llicenciatura inèdita].

186. Reg. 924, f. 5r; reg. 927, f. 5r; reg. 930, f. 639-640.

sintonia –ans al contrari– entre les autoritats reials de la cort i les reials de Catalunya, i l'actuació d'aquestes darreres és vacil·lant però poc o molt favorable als privilegis tradicionals.¹⁸⁷ L'Acord sovint enviarà a justícia –ço és, a la jurisdicció contenciosa civil– els que reclamen els beneficis de la liberalització, la qual cosa, atesa la lentitud i la carestia del procediment i la poca voluntat dels ministres de justícia, anirà a favor d'ajuntaments i gremis, els beneficiaris dels monopolis tradicionals.

Els allotjaments

La victòria borbònica sobre Catalunya en la Guerra de Successió es fa mitjançant un nombrós exèrcit i deixa el Principat en una situació pràctica d'ocupació militar, la qual cosa comporta una gran densitat en les servituds o prestacions militars tradicionals (allotjaments, bagatges, utensilis...), que són repartides pels ajuntaments corresponents. La importància de Barcelona, i el fet d'haver estat capdavantera en la passada 'rebel·lió', comporta que una gran part de l'exèrcit d'ocupació resideixi a la ciutat i als pobles del Pla; però els habitants de la ciutat no satisfan aquestes prestacions militars en espècie –a tot estirar, amb impostos ordinaris o especials, i amb les rendes confiscades a la ciutat–; sí, en canvi, que recauen sobre els pobles del Pla, on s'estan una part important de les tropes. La tendència és anar bastint casernes o habilitar edificis confiscats, i així alleugerir els pobles d'aquestes servituds. El 1732, l'Ajuntament de Sant Andreu proposa de construir una caserna per a una companyia de cavalls, pagada proporcionalment pels comuns de Badalona, Santa Coloma, Sant Martí, Sarrià i Horta.¹⁸⁸ El repartiment d'aquestes prestacions és una ocasió més de favoritisme i clientelisme municipal, un al·licient per als càrrecs del comú, la qual cosa ocasiona pro-

187. Per exemple: reg. 926, f. 659-640. Però, en sentit contrari, favorable a la liberalització: reg. 925, f. 636r, i reg. 921, f. 825-826.

188. Reg. 226, f. 174.

testes i recursos (i potser també és ocasió de càstig o revenja dels partidaris de l'Àustria o dels enemics locals). Molts eren els exempts per privilegis (eclesiàstics, militars, soldats retirats, pares de dotze fills, càrrecs públics, familiars del Sant Ofici, oficis exempts, etc.), la qual cosa ocasiona també queixes dels no privilegiats –ja que, com més eren els privilegiats, més carregoses eren les prestacions dels altres– i més sol·licituds d'obtenció de privilegis. La desigualtat en el repartiment de les càrregues era un aspecte particularment oprobios per la facilitat amb què els poderosos podien aconseguir privilegis i exempcions, la qual cosa perjudicava les classes mitjanes i baixes. A partir de 1743 desapareixen pràcticament aquests expedients dels registres.

Altres qüestions objecte d'expedients

Les economies dels comuns són causa de les més vives tensions. En alguns llocs –Sant Andreu–, els regidors tenen sou, i en altres –Sarrià, Sant Gervasi–, no, per la qual cosa els regidors d'ajuntaments sense salari voldran equiparar-se al dels que en tenen, cosa que l'Acord no permet.¹⁸⁹ El 1750, els regidors de Sant Andreu, després de cobrar el sou, deixen la caixa municipal sense recursos per pagar els sous dels subalterns.¹⁹⁰ El 1778, els regidors de Sants denuncien que el regidor degà administra “*a su arbitrio*” els emoluments del comú, “*sin dar parte a los exponentes ni recaudarlos en el Arca de Tres Llaves como está mandado*”.¹⁹¹

La concessió d'autonomia municipal als pobles del Pla pel règim de Nova Planta els reforça davant els antics privilegis i les intromissions de la Ciutat, que no es resigna fàcilment a renunciar-hi. El convent de Gràcia, al bell mig dels confins dels termes municipals de Barcelona i Sarrià, és causa d'un plet entre els ajuntaments respectius.¹⁹² Un altre plet interposat per l'ajunta-

189. Reg. 511, f. 150r; reg. 229, f. 55r.

190. Reg. 506, f. 197v.

191. Reg. 914, f. 222rv.

192. Any 1753, reg. 509, f. 92v-93r. El 1997 justament, l'Ajuntament de Barcelona, a fi de restaurar els límits històrics, ha segregat aquest convent del districte de

ment de Sarrià és perquè l'arrendador de la carn de Barcelona porta a pasturar els ramats als camps de Sarrià.¹⁹⁵

El Besòs ha d'ocupar sovint l'atenció de l'Audiència i d'altres autoritats, a més de la dels pobles que se'n beneficien però que també en pateixen les fatxenderies d'un riu habitualment tan modest. Després d'una riuada, els ajuntaments afectats demanen a l'Acord que en disposi la reparació dels danys i pagament corresponent entre tots els propietaris veïns i usuaris.

Els edils no són sempre un model de bones virtuts, ni sempre poden dissimular les malifetes. El 1760 i el 1763, es forma expedient als batlles d'Horta¹⁹⁴ i de Sant Martí¹⁹⁵, respectivament, per contraban de tabac.

El cadastre no és competència de l'Audiència, però hi ha expedients en què qüestions cadastrals en són el motiu central per les seves connexions amb l'Ajuntament, que el reparteix i el recapta.¹⁹⁶ És el cas de Sant Andreu on, entre 1729 i 1732, hi ha un greu problema perquè els eclesiàstics, que hi posseeixen molta terra, no volen pagar el Cadastre que els ha assignat l'Ajuntament; com a conseqüència, la caixa municipal passa dificultats, els regidors no cobren el salari, el bisbe els excomunica, i l'any 1732 continuen encara en el càrrec els regidors del 1730, amb el batlle i una regidoria vacants.¹⁹⁷

Alguns expedients, pocs, tracten de peticions d'armes per ajuntaments,¹⁹⁸ eclesiàstics¹⁹⁹ i veïns. En una gran part del segle, aquesta competència l'exercí el Capità General, el qual, si li semblava, n'ordenava informar prèviament l'Audiència.

Sarrià-Sant Gervasi al qual pertany tota l'illa de cases en què està emplaçat, i l'ha agregat al districte de Gràcia.

195. Reg. 225, f. 173v; reg. 915, f. 856-858; reg. 781, f. ???; i reg. 976, f. ???. Sobre una empara de caps de bestiar pel justícia de Sarrià, *AHCB, Acuerdos*, any 1781, f. 240v.

194. Reg. 907, f. 87r.

195. Reg. 910, f. 340v-341r.

196. Eduard ESCARTÍN, *La Intendencia...*, pàg. 216-227.

197. Reg. 225, f. 6v, 47r, 56v, 109r i 123v; reg. 226 f. 4, 37 i 97.

198. Sant Gervasi (1732, reg. 226, f. 93), Sants (1735, reg. 227, f. 106v).

199. El 1730 el rector de Vallvidrera demana una escopeta per protegir la seva parròquia, talment com "*algunos curas de parroquias vezinas*" que disposen de l'autorització corresponent.

Els anys 1779 i 1780, un intens conflicte enfronta l'Ajuntament de l'Hospitalet amb terratinents veïns de Sants i Sarrià per l'ús dels estanys i llacunes per al conreu del cànem. L'Ajuntament, amb el suport de l'Intendent, vol regular el dit ús i cobrar-ne un cànon, a la qual cosa es resisteixen els terratinents, que tenen un cert suport de l'Audiència.²⁰⁰ Aquest conflicte l'hem d'emmarcar amb les tensions produïdes pel desenvolupament econòmic, canvis en els conreus, etc., situacions noves a les quals les autoritats han de fer front.

Altres matèries que hi trobem són: conflictes entre jurisdiccions, entre càrrecs, entre arrendadors i ajuntaments, entre veïns i ajuntaments,²⁰¹ autoritzacions diverses (d'assemblees de caps de casa,²⁰² d'imposició de talles, d'aixecament d'un costell,²⁰³ etc.); establiment de censals; reparació de murs, de camins, modificacions en el seu curs,²⁰⁴ reparació i edificació d'edificis públics, etc.

Annex: L'estudi sociopolític de Sarrià en el període 1780-1860 per Eliseu Toscas

Resumirem ací i comentarem alguns aspectes de l'estudi de Toscas sobre Sarrià; d'una banda, pel seu caràcter actual i innovador –pel que fa al mètode, als conceptes, als instruments bibliogràfics– i, en certa manera, modèlic; i, d'una altra, perquè és l'únic estudi de què disposem sobre l'organització i la vida municipal en una part de l'època i en un dels pobles que són l'objecte d'aquesta ponència.²⁰⁵

200. Reg. 926, f. 453-454, 530-531, 561-562, 550-551, i 619-620; reg. 927, f. 140-141 i 155-156.

201. Per exemple, el cas de la font de Sarrià construïda entre 1752 i 1754, enderrocada el 1780, i reconstruïda uns anys després (reg. 229, f. 63r; reg. 506, f. 299r; reg. 512, f. 398 i 399r; reg. 927, f. 584 i 653v).

202. Reg. 927, f. 653v.

203. Sarrià, 1735, reg. 229, f. 63r.

204. Sarrià, 1735, reg. 229, f. 111v.

205. Eliseu TOSCAS, *L'Estat i els poders locals a la Catalunya del s. XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*, Barcelona, 1997

Objecte: el propòsit de l'autor és “*de cercar les arrels socials del poder*” (pàg. 19 n. 3) És a dir, no del poder local únicament, sinó del poder en general que, en darrer terme, descansa en aquell, tot veient les connexions i interrelacions entre l'organització del poder al seu nivell més alt –que l'autor anomena *l'Estat*– i al seu nivell local passant pels diferents nivells intermedis, per a la qual cosa segueix una rica, suggestiva i poc coneguda historiografia i metodologia italiana (pàg. 22-23).

Prescindint ara dels aspectes més teòrics de l'obra, l'autor estudia les relacions dels sarrianencs amb les estructures polítiques oficials però també amb les estructures espontànies autòctones que apareixen en els moments de crisi del poder central (Guerra Gran, Guerra del Francès, etc.), crisis que s'encavallen amb les bipolaritzacions locals;²⁰⁶ les activitats (econòmiques, socials, polítiques, etc.) dels forasters –sobretot barcelonins– a Sarrià; els canvis, vicissituds, pugnes, en els organismes municipals i fins en el territori municipal; l'estructura administrativa i política del terme; les activitats econòmiques i les relacions que generen; el repartiment de la riquesa; la negociació jurídica (censos, compravendes, etc.); les grans famílies i llurs clientele; la urbanització del sòl agrari; les faccions polítiques i llurs conteses; etcètera.

Àmbit cronològic: Toscas comença el seu estudi l'any 1780. Els 80 són els anys forts del desenvolupament, als que segueix una greu crisi econòmica (sobretot industrial), social, demogràfica, migratòria, política, i crec que podem dir també que nacional en un sentit ampli i forçosament equívoc.

Fonts documentals: per aconseguir el seu objectiu, l'autor ha examinat profundament i àmpliament els arxius municipals, parroquials, de la Diputació (al·lotjament de tropes, bagatges, quintos), del Govern Civil, de l'Audiència i de Protocols (testa-

206. TOSCAS, *L'Estat i els poders locals...*, pàg. 339. Núria Sales ho ha observat també per a la Guerra de Successió (N. SALES, *Els botiflers. 1705-1714*, Barcelona, 1981, pàg. 20-21; i, de la mateixa autora, *Senyors bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*, Barcelona, 1984, pàg. 154-155).

ments, capítols matrimonials, inventaris *post mortem*, compravendes, etc., “*documentació privada riquíssima [...] però de recerca molt costosa*” (pàg. 44-45), i arxius privats de famílies i entitats. Destaca la dificultat de la identificació de les persones, especialment de les que exerceixen càrrecs públics, per tal com sovint només apareixen amb el primer cognom, i explica –l’obra és també una mena de manual de com investigar en història local– com se les ha hagudes d’enginyar per precisar de qui es tracta i d’establir les relacions de parentiu. Remarca l’interès dels inventaris *post mortem* per conèixer els patrimonis familiars, la insuficiència dels llibres municipals d’Acords i l’interès dels estudis “*sobre les instàncies governatives superiors per la incidència que tenen sobre la vida política local i perquè elles mateixes són condicionades per les estructures de poder local*” (pàg. 47).

Mètode per a la recerca i identificació dels que exerciren els càrrecs municipals: determinar els que han exercit els diferents càrrecs municipals no ha estat igualment fàcil per a tot el període estudiat: hi ha alguna època en què no s’ha conservat o no consten en la documentació corresponent, sobretot de l’Audiència. A part d’algun any –de la Guerra del Francès, per exemple– en què això passa pel que fa a regidors, batlle i síndic procurador general, fins el 1824 no consten els nomenaments de diputats del comú i de síndic personer als registres de *Nombramientos de Oficios de República de l’Audiència* (ACA, RA). L’autor ha cercat els detentors d’aquests oficis en la més diversa documentació en la qual hagin de figurar membres de l’Ajuntament: “*escriptures d’arrendament de drets comunals (carnisseria, hostal, fleca, etc.), escriptures de compravenda de terrenys o altres béns on l’ajuntament és part contractant, plets judicials [...], sol·licituds o exposicions de queixes dels ajuntaments a les autoritats superiors. És tracta d’una documentació que no és fàcil de trobar*” i que ha localitzat als arxius notariaus, de la Diputació i de l’Audiència (pàg. 218-219). També s’ha valgut dels plets civils de l’Audiència (pàg. 221). I explica els estratagemes arxivístics i paleogràfics a què ha recorregut per iden-

tificar els personatges que sovint només apareixien als documents amb el nom i el primer cognom (pàg. 219-221) que, com era habitual a Catalunya, coincidien sovint en ascendents i descendents i en col·laterals.

El procés d'elecció dels càrrecs i l'autonomia local: sobre l'elecció dels càrrecs municipals²⁰⁷ per S. Exª i R. Aud^a, afirma, partint del llibre de Torras i Ribé, i interpretant diferentment la mateixa documentació, que el grau de control d'aqueixes autoritats provincials no devia ser pas tan elevat com diu Torras, “*ja que [era] a escala local [que] es decidien els candidats sense cap control directe dels representants del poder central*”, que gairebé sempre nomenava els que eren proposats en primer lloc; destaca l'autonomia política local; i treu rellevància i transcendència a l'autoritat del regidor degà, que no creu que fos tan omnímoda com afirma Torras (pàg. 192-195).

Actituds tradicionals de competició: “*conquesta' permanent de l'hegemonia en totes les instàncies públiques per mitjà de les xarxes de clientela, de parentela i d'aliança; la inhibició de les famílies importants a participar en el consell municipal en les conjuntures polítiques jutjades desfavorables [hi tenien per perdre]; la utilització de mitjans violents contra els caps visibles de la facció antagonista; i les denúncies dels enemics en els tribunals (els quals sovint no fan sinó confirmar la correlació local de forces)*” (pàg. 340).

El regidor degà: Toscas insisteix en la seva interpretació diferent de la de Torras, i aporta dades pròpies, que li permeten de negar “*la condició del regidor degà com a membre 'de les categories més prominents de cada població' i el seu 'poder omnímode' [...] a) cap de les tres famílies més riques i poderoses de la localitat (Llanza, Margenat, Negrevernís) no detingué mai el càrrec; b) la majoria dels qui hi exerciren de regidor degà eren masovers i arrendataris de grans propietaris de Barcelona; c) l'interès que*

207. A Sarrià, de 1778 a 1812, hi ha un batlle, 5 regidors, 2 diputats i 2 síndics, el síndic procurador general i el síndic personer (TOSCAS, *L'Estat i els poders locals...*, pàg. 203).

manifesten els grups dominants locals pel càrrec varia molt al llarg del temps: és relativament intens fins a la Guerra Gran (1793-1795), baixa força en la postguerra subsegüent fins al 1808 i en la primera restauració absolutista (1814-1820), i és nul, és a dir, no hi ha cap membre dels grups dominants que detingui el càrrec, durant la segona restauració absolutista (1823-1832); d) els grups dominants locals manifesten molt més interès pel càrrec de síndic procurador [...] que pel de regidor degà o pel de batlle; [...] [en canvi, a] Vallvidrera, municipi de jurisdicció senyorial, [...] les famílies més riques s'interessen força més per la batllia (que és l'únic càrrec que aquí nomena formalment el senyor [que és el capítol de canonges de la catedral de Barcelona]) que pel càrrec de regidor degà, exactament al revés del que succeeix a Sarrià; e) els conflictes polítics locals detectats en el període 1780-1832 (excloent-ne les etapes liberals) a Sarrià no giren mai al voltant del regidor degà” (pàg. 197-198). I cita la proposta d'oficis de 1816, en un moment de confrontació local aguda, en què es fan dues propostes –la del regidor degà i la del regidor segon– i són nomenats regidors força més homes de la segona que no pas de la primera (pàg. 198). Caldria veure si aquesta duplicitat de propostes i, sobretot, la fortuna que té la del regidor menys qualificat, és un fet gaire freqüent en els municipis catalans de l'època.

Pluralitat i bipolarització de la vida social: Toscas veu el poder com una cosa complexa i no gens monolítica: “Si només hi hagués un sol poder –diu–, sempre homogeni i compacte enfront de la població, ¿com s'explicarien els conflictes que es detecten entre grups dominants a escala local? Aquesta pluralitat [...] invalida qualsevol reducció del poder polític a simple instrument en mans d'un sol grup social; d'on la corporació municipal és un dels escenaris d'aquestes pugnes però també d'entesa entre diferents grups socials” (pàg. 39). En realitat, aquesta complexitat és pròpia de tots els fenòmens socials.²⁰⁸

208. Toscas veu la complexitat del poder en què “*toca totes les dimensions de la col·lectivitat (econòmica, social, política, jurídica, etc. –personal, hi afegeixo jo–); és una tasca impossible per a un sol investigador*” (TOSCAS, *L'Estat i els poders locals...*, pàg. 317). És un ideal inassolible però necessari per a una bona Història.

Les famílies i el poder local: Toscas parteix de la premissa “*que el poder local oficial no és només una qüestió de grups socials sinó també –i jo diria que sobretot– un afer de famílies. Com ha assenyalat C. Karnoouh, el consell municipal és sovint un consell de famílies*” (pàg. 256). Un 60% dels 300 consellers del període 1778-1860 tenen relació de parentiu (pàg. 257), cosa que és significativa per a una població que passa d'uns 2.800 a uns 4.200 habitants en el període esmentat i, doncs, no és un llogarret en què tothom sigui consanguini. Però Toscas no valora quin percentatge d'aquest parentiu és llunyà i mancat de significació social i política, intranscendent en una paraula. Observa com les regles de transmissió del poder polític, aparentment incertes, no es regeixen per les mateixes regles que la transmissió del poder econòmic, ben predeterminades (pàg. 258). Però, això que és vàlid per als anys que tot es trasbalsa, ho és també per als anys de més estabilitat anteriors al 1780 o 90? En canvi, la successió patrimonial comporta també la successió en les enemistats i faccions locals, mentre que al segle XIX s'enregistren canvis d'aliances i variacions en la política tradicional (pàg. 259-260), fenomen que em sembla propi en un món tan canviant i trasbalsat.

La gran proporció que Toscas troba en l'Ajuntament de cunyats i sobretot de concunyats (pàg. 260 i seg.) seria per burlar la incompatibilitat del parentiu, en què no queien els concunyats. Tot això és el que l'autor qualifica d’*“estratègies de continuïtat [de les famílies] en el poder local oficial per sota dels canvis polítics generals i com a manera de fiscalitzar els antagonistes i competir-hi”* (pàg. 266).

Pes de la parròquia i del rector: constata el pes de la parròquia i del seu rector per damunt del de l'Ajuntament (pàg. 321-322), que, en molts casos, és un mer agregat –artificiós– de parròquies, que és l'entitat, nucli i territori amb el que tothom s'identifica. Això em fa fer un crit d'atenció envers l'organització parroquial, les seves institucions –sobretot la important junta d'obreria– i les persones –eclesiàstiques i profanes– que les serveixen i que tant influeixen en la vida local, com assenyalava Tos-

cas respecte del rector... que, evidentment, és un dels que més pot influir-hi.

La societat sarrianenca: Toscas divideix la societat agrària sarrianenca en quatre estrats: els grans propietaris de Barcelona (constituït majoritàriament per institucions eclesiàstiques, petita noblesa i grans comerciants); els grans propietaris locals (convents i “pagesos hisendats”, senyors mitjans de llurs masos); els petits propietaris i els rabassaires, en procés de proletarització accelerada [¿?]; els jornalers i els mossos, els més nombrosos i explotats (pàg. 326).

El segon grup constituïa la classe dominant tradicional a la vila, mentre que una classe o elit emergent –constructors, negociants, veterinaris, etc., lligats de diferents maneres amb els tradicionals (pàg. 328)– pugnava i acabaria aconseguint entrar i imposar-se en les institucions municipals, sempre desfasades –a tot arreu i a totes les èpoques– en favor dels grups tradicionals (pàg. 335).

Estratificació socioeconòmica dels regidors: per determinar els estrats socials dels regidors, Toscas se les ha enginyat de la manera següent. Ha consultat la documentació notarial privada i la fiscal (cadastres, etc.), aquesta última més accessible i per això més utilitzada pels estudiosos, però sabent que no és mai exacta ni exhaustiva. Tampoc la propietat de la terra no és l'única font de riquesa, i menys des dels canvis i la industrialització del darrer terç del XVIII que tant va commocionar el Pla de Barcelona. A més, assenyala com molts regidors sarrianencs són propietaris de fonts de riquesa fora de Sarrià, sobretot a Barcelona, motiu pel qual la documentació notarial és més indicativa. Un altre problema que se li ha presentat és l'avaluació de la terra segons la seva qualitat, cosa sobre la qual els documents no acostumen a ser explícits (pàg. 222-224). Un mitjà d'aproximar-se a la valoració del patrimoni i de l'estatus social d'una família han estat els dots i les lligítimes –aquestes, teòricament, una quarta part del valor del patrimoni–,²⁰⁹ com també ho ha estat el nombre de misses en sufragi de l'ànima, indicador relatiu –observa l'autor– per tal com està en funció de la devoció religiosa del tes-

tador i de la seva relació amb la parròquia, i més en una època de trasbals ideològic com la que estudia, si bé encara molt lligada als costums de l'Antic Règim; aquests indicadors són, doncs, vàlids encara, però amb precaucions. Això sol ja podria ser objecte d'un interessant estudi. I millor encara si s'hagués fixat en la quantitat, nombre i destinatari de les deixes pies (en el seu sentit més ampli de llegats a persones i institucions eclesiàstiques), tan usuals encara durant tot el segle XIX. Però això seria ja demanar-li massa. Torno a dir-ho: cal un treball d'equip, un projecte d'investigador finançat.

La crisi finisecular: explica com la crisi finisecular afecta Sarrià: disminució de les activitats econòmiques, disminució de les inversions –edificacions, compres de terres, etc.– i de les despeses de consum dels *senyors de Barcelona* amb la consegüent disminució d'ingressos municipals per la carnisseria, crisi de la rabassa morta i depauperació dels pagesos, etc.²¹⁰ I com s'impo-

209. Cal anar amb compte amb la interpretació de la documentació notarial, perquè molts elements i circumstàncies de les transaccions no s'hi expliciten o hi apareixen de forma encoberta o indirecta. No es tracta tant de saber dret com de conèixer-ne la pràctica.
210. TOSCAS, *L'Estat i els poders locals...*, pàg. 92 i seg. Em costa d'entendre aquest empobriment dels pagesos; hi insisteix a la pàg. 294. Podria ser que fos un empobriment relatiu en comparació amb un comerç, una indústria i uns grans propietaris i senyors que multiplicaven els seus ingressos com mai. A parer meu, ho planteja més bé Jaume Codina per al Baix Llobregat, perfectament aplicable als pobles del Pla: *“Immediatament després d'aquesta pesta [1651-52] i de la guerra contra Castella o Guerra dels Segadors, comença el reviscolament biològic i econòmic de Catalunya [...]; la decadència comercial marítima de Barcelona mogué la seva burgesia a invertir en explotacions agràries. La terra de les comarques properes a la capital [...] va anar passant a mans de la burgesia barcelonina en aquells casos en què el venedor era el propi pagès, escàs de numerari i forçat a vendre per una mala anyada. [...] el pagès va retrocedir a parcer o masover, si és que havia accedit a propietari en virtut d'un anterior establiment emfiteutic per part del senyor”*. El pagès va retrocedir en el seu status social, però va millorar cada dia més, *“a partir de 1660-70, en el seu afermament econòmic gràcies a la relativa abundància de braços [...] Els conreus es van estendre, es van diversificar i, pel que en sabem, la producció va anar en alça [...] el conreu bàsic, el blat, passà d'una mitjana de rendiment d'1/3,1 per al període de 1585-1620 a una de 1/6,5 per al període 1760-1800 al terme de Sant Boi, l'arxiu parroquial del qual conserva les llibretes de la percepció de la primícia. Potser per primera vegada el pagès del*

sa una conflictivitat fins aleshores desconeguda: plets contra forasters per la carnisseria comunal, per l'aprofitament dels fems de l'escorxador, per la jurisdicció del monestir de Pedralbes, contra l'Ajuntament de Barcelona, contra l'Ajuntament de Vallvidrera, etc., però també divisions, conflictes i plets dins de la mateixa comunitat (pàg. 285).

Toscas assenyala la importància de la història local comparada i exposa prou casos en què es repeteixen les seves observacions polítiques i socials de Sarrià (pàg. 233-236, per exemple). Però les seves conclusions per a les dues darreres dècades del segle i primera del següent no són necessàriament vàlides per a tot el segle XVIII (que és el sentit amb què ell fa servir la denominació Antic Règim), ja que, com molt bé diu ell mateix, el segle XIX en realitat comença el 1790, o per la Guerra Gran (pàg. 333-334). Tampoc no es pot exagerar la continuïtat entre l'Antic Règim i les etapes revolucionàries o liberals o moderades assenyalada per a França per Tocqueville i aplicada per Toscas en aquest estudi: a Espanya, la continuïtat és, aparentment, jurídica i institucional, però potser no hi ha tanta continuïtat social. Les classes socials que actuen en la política varien, com queda clar en aquest treball.

Emfiteusi temporal i emfiteusi perpètua: finalment, esmentarem, encara que ens quedi lluny del nostre objecte, l'atenció que l'autor presta als contractes agraris, per la importància que aquests han tingut en el desenvolupament econòmic del Pla de Barcelona i, en general, de les regions més dinàmiques de Catalunya als segles XVIII i XIX.

Toscas assenyala la diferència entre els contractes emfitèutics perpetus i els temporals, aquests posats de moda justament a la segona meitat del XVIII (per exemple, la rabassa morta), quan la diferència de durada del contracte fa canviar completament el

Baix Llobregat, malgrat no ser en general propietari i sí masover, a partir de la fi del segle XVII pogué sovintejar la paraula màgica que li havia estat negada durant segles: la paraula excedent" (Jaume CODINA, *El Baix Llobregat...*, dins Max CAHNER (dir.), *Gran geografia comarcal de Catalunya*, vol. 8, pàg. 370-371.

seu significat. Mentre que en el contracte emfitèutic tradicional –perpetu– el propietari (així –*propietari*– era anomenat usualment en els documents, i el seu estatus era comparable en general al del propietari actual) és l'emfiteuta (el pagès), que al segle XIX esdevindrà el propietari legal d'acord amb les noves lleis, en el contracte emfitèutic temporal, en canvi, el propietari és i serà el senyor directe, l'establient, de manera que l'emfiteuta és un trist arrendatari encara que a més o menys llarg termini. I el greuge comparatiu d'aquests darrers, més les ambicions econòmiques dels seus propietaris, seran la causa del problema rabassaire contemporani, els primers símptomes del qual les trobem ja als documents i als plets judicials de les darreries del XVIII.

Índex

1. El règim de Nova Planta	4
Concepte	7
· Organització i divisió dels poders del rei	9
Institucions superiors o centrals (rei, consells, juntes, secretaris del despatx)	11
Institucions territorials	14
El capità general	15
La Reial Audiència	16
El Reial Acord	17
L'intendent d'Exèrcit i de Província	18
El corregidor	20
L'alcalde major i tinent de corregidor	23
Assessors, secretaris, oficials i subalterns	24
Institucions locals	26
Els batlles	26
Els alcaldes de barri	32
Nomenament dels oficis de república	33
La Secretaria de l'Acord i el nomenament dels oficis de república	34
2. La Nova Planta municipal	36
Legislació	36
Els membres de l'ajuntament	37
El corregidor i el batlle	37
Els regidors	37
El síndic procurador general	38
Els diputats del comú i el síndic personer	40
Competències dels ajuntaments	41
3. L'organització municipal dels pobles del Pla de Barcelona	45
Fonts bibliogràfiques	45
Fonts documentals	46
El Pla de Barcelona: una perspectiva històrica	48
Concepte i característiques fins el 1714	48
El territori ample o termes de Barcelona	50
El règim emfitèutic del Pla de Barcelona	51
El Pla de Barcelona en el dret privat i en els documents de 1714 ençà	55

Constitució dels nous ajuntaments sota el règim de Nova Planta	58
Notes sobre els ajuntaments i els pobles que comprenen	60
Característiques generals	60
L'organització municipal	63
Altres nuclis de població	71
Una prospecció arxivística sobre els pobles del Pla	74
Els registres d' <i>Expedientes</i> de la Reial Audiència	74
Recursos i peticions contra les propostes i els nomenaments per als oficis de república	75
Conflictes entre els diversos membres de l'ajuntament	78
Els gremis i la liberalització de la indústria i del comerç	78
Els abastos	79
Els allotjaments	81
Altres qüestions objecte d'expedients	82
Annex:	
L'estudi sociopolític de Sarrià en el període 1780-1860 per Eliseu Toscas	84

Títols publicats:

001

Els dirigents patronals i la Setmana Tràgica
Soledad Bengoechea

002

Els districtes de Barcelona de 1984: criteris de formació i avaluació de l'experiència
Joaquim Clusa

003

Composició i percepció dels drets del Consell de Cent barceloní durant el segle XVI
Jaume Dantí i Riu

004

L'organització política del Pla de Barcelona abans de 1854. El règim constitucional
José Sarrión Gualda

005

La teoría del salario obrero y la subestimación del trabajo femenino en Ildefonso Cerdà
Cristina Borderías, Pilar López Guallar

006

Escoles, ensenyament de lletra i llibre de gramàtica a Barcelona (segles XIV-XV)
Josep Hernando i Delgado

007

L'extensió i la consolidació del fet metropolità
Josep Oliveras i Samitier

008

Antoni de Capmany i la renovació de l'historicisme polític català
Ramon Grau

009

La Nova Planta i l'organització política del Pla de Barcelona
Sebastià Solé i Cot

Proper títol:

010

Barcelona i la UGT, un segle d'història (1888-1988)
David Ballester

ARXIU HISTÒRIC
DE LA CIUTAT

Seminari d'Història de Barcelona

Casa de l'Ardiaca
Santa Llúcia, 1
08002 Barcelona

Ajuntament de Barcelona

**Institut de
cultura** ■

